

—Людзьмі звацца!

Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

28

ЖНІЎНЯ
1992 г.
№ 35 (3653)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ — 50 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ЧАС ПРЫСЯГАЦЬ НАРОДУ І ЎРАДУ

Мікола ЖУРАЎКІН: «Адзін надта ўзрушаны маёр-артылерыст нават паведаміў мне, што «ў выпадку чаго» — за ім 120 ствалоў... Куды і супраць каго паспрабуе ён павярнуць гэтыя ствалы! Супраць народа, які поіць і корміць яго і будзе плаціць яму пенсію, ці супраць Вярхоўнага Савета і ўрада рэспублікі!».

СТАРОНКА 4

ДА ВЕДАМА

І ДА СКАРЫСТАННЯ

Яшчэ раз пра тое,
якім быць
дзяржаўнаму гербу.

СТАРОНКІ 5, 12

ЗАБЫТЫ ШЛЯХ

Генадзь ПРАНЕВІЧ: «Наша літаратуразнаўства з яго псеўдаінтэрнацыяналізмам, з непамерна раздутым культам апякунскай культурніцкай місіі «старэйшага брата», з трывала засвоеным міфам аб кастрычніку нібы родапачынальніку беларускай нацыі не толькі не выканалі гэтай задачы, але й займела ўстойлівы комплекс нацыянальнай непаўнацэннасці».

СТАРОНКІ 6—7

ЛОГАВА ВАЎКА

Урывак з аповесці Анатоля КАЗЛОВА.

СТАРОНКІ 8—9

ПРА АГУЛЬНАЧАЛЛІВЕЧАЕ ПА-БЕЛАРУСКУ

Рэпартаж
з выставы
Міхася РАГАЛЕВІЧА.

СТАРОНКА 10

КАЛІ Ў ДУШАХ ПАПЯЛІШЧЫ

«Сабака з залатым зубам» У. Савуліча ў Слоніmsкім беларускім драматычным тэатры.

СТАРОНКІ 10—11

ШТО ЗАСТАЕЦА Ў ПАМЯЦІ

Эскізы Івана ПТАШНІКАВА.

СТАРОНКІ 13—15

Сільвестр КОСАЎ: ПОГЛЯД ЗБЛІЗКУ

Вяртанне яшчэ аднаго забытага імя.

СТАРОНКА 16.

Сёлета святкуецца тысячагоддзе хрысціянства на Беларусі. Не праваслаўя, як сцвярджаецца ў некаторых тэндэнцыйных выданнях, а менавіта хрысціянства. Бо ў 992 годзе ў Хрыстовай Царкве яшчэ не было падзелу на Усход і Заход, на праваслаўе і каталіцызм. Гэта свята ўсіх хрысціян нашай краіны.

Арцыбіскуп Казімір Свёнтак, вышэйшы каталіцкі іерарх Беларусі. Ягонае слова для падначаленых, клеру і вернікаў—закон, ягоныя ўчынкі—прыклад. Ягонае душпастарскае дзейнасць спрыяе нацыянальнаму Адраджэнню Беларусі. Арцыбіскуп звяртаецца да Бога з малітваю на беларускай мове. Так было на сёлетнім свяце Бога Цела і на ўрачыстым набаванстве ў гонар святога Роха. Ужо адно гэта робіць нікчэмнай і бяссэнсавай дыскусію

аб тым, якой мовай павінны карыстацца на Беларусі хрысціянскія святары. Арцыбіскуп памятае Хрыстовы завет: гнаць з Храма гандляроў. Ён забараніў «упрыгожваць» касцёлы дзяржаўнай атрыбуткай (сцягамі, гербамі, партрэтамі прэзідэнта) суседняй дзяржавы. Прынцыповасць Казіміра Свёнтака ў справе веры выклікае незадаволенасць у тых, хто бачыць у рэлігіі працяг палітыкі, хто хацеў бы ператварыць каталіцкі храм у польскую краму. Але арцыбіскуп няўхільна трымаецца пастулаты «касцёл па-за палітыкай». Пажадаем жа яму ў год вялікага свята ўсіх хрысціян Беларусі здароўя і доўгіх гадоў.

Згадкі пра свята ў гонар святога Роха ля касцёла Святой Тройцы, што на Залатой Горцы, чытайце на 2-й старонцы.

Кола Дзён

Усё на свеце, вядома, мае сваё заканчэнне. Скончылася, нарэшце, і спека. А разам з ёю мінула й лета. Неўзабаве давадзецца лічыць куранят. Праўда, невядома пакуль, па якіх цэнах. Хутка, здаецца, яйкі будуць залатыя, не тое, што кураняты. Паведамленні пра добры ўраджай збожжа на Беларусі (як кажучы, не было б шчасця, ды спека дапамагла!) мала каго супакоілі. Чарговая пакупніцкая паніка зноў амаль дашчэнту разнесла прылаўкі...

І яшчэ адна «навіна»: навучальны год для большасці студэнтаў і школьнікаў, як заўсёды, пачнецца з бульбы.

20
ЖНІУНЯ

У Мінску былі парафіраваны пратаколы аб консульскім рэжыме ў СНД. Гэты рэжым прадагледжае безвізавыя паездкі грамадзян незалежных дзяржаў у іншыя краіны Садружнасці, а таксама ўзаемнае прызнанне візаў дзяржавамі СНД. Пад дакументам пакуль няма подпісаў прадстаўнікоў Азербайджана, Малдовы і Туркменістана.

21
ЖНІУНЯ

Апублікавана паведамленне прэс-службы Вярхоўнага Савета Беларусі ў сувязі з канфліктамі ў Абхазіі, куды дзяржсавет Грузіі ўвёў гвардзейскія часці. У выніку баявых дзеянняў, адзначалася ў паведамленні, каля 250 грамадзян Беларусі, якія адпачывалі на курортах у раёне Сухумі, таксама як і тысячы грамадзян з іншых краін СНД, апынуліся ў ролі заложнікаў. Толькі праз некалькі дзён пасля баёў пераважная большасць адпачываючых (нішто сабе адпачываюць!) была эвакуіравана з дапамогай расійскіх дэсантнікаў праз Гудауту і Сочы.

22
ЖНІУНЯ

Апублікаваны новы варыянт праекта Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. Ён істотна адрозніваецца і ад пачатковага варыянта і тым больш — ад канстытуцыі дзеючай. Але не выключана, што на свет з'явіцца яшчэ не адзін варыянт законапраекта, перш чым будзе прыняты новы Асноўны закон. Наўрад ці цяперашні Вярхоўны Савет надта зацікаўлены ў сваёй хуткай самаліквідацыі. Так што ў бліжэйшы час будзем, відаць, жыць па ранейшай, крыху абноўленай, Канстытуцыі БССР.

23
ЖНІУНЯ

Завяршыўся кароткі візіт на Беларусь міністра замежных спраў Ізраіля Шымона Перэса. Перэс наведаў мястэчка Вішнева на Валожыншчыне, дзе жылі яго бацькі і дзе ў 1923 годзе нарадзіўся ён сам. У час паездкі ізраільскі міністр меў гутаркі з першым намеснікам Старшын СМ Беларусі М. Мясніковічам, міністрам замежных спраў рэспублікі П. Краўчанкам, сустракаўся з прадстаўнікамі творчай інтэлігенцыі. У прыватнасці, міністр пабываў у майстэрні скульптара З. Азгура. Ш. Перэс усклаў кветкі да помніка Перамогі і да месца масавых расстрэлаў вязняў мінскага гета.

24
ЖНІУНЯ

У Мінску завяршылася міжнародная канферэнцыя моладзі па праблемах экалогіі.

Гаспадаркі Мінскай вобласці прыпынілі пастаўкі свініны на мясакампанаты. Жывёлаводы патрабуюць ад урада прывесці цэны на іх прадукцыю ў адпаведнасць з новымі закупачнымі цэнамі на збожжа. Праўда, ёсць вялікія сумненні ў тым, што нават пры новых цэнах на мяса вытворчасць яго ў цяперашняй эканамічнай сітуацыі будзе рэнтабельнай.

25
ЖНІУНЯ

У сувязі з гадавінай надання Вярхоўным Саветам Беларусі Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце рэспублікі канстытуцыйнага статусу (адбылося гэта акурат пасля правалу путчу і забароны КПСС) на пляцы Незалежнасці ў Мінску адбыўся мітынг, арганізаваны БНФ. У гэты ж дзень камуністы правялі ў сталіцы свой агульнагарадскі партыйны сход пад лозунгам «Як жыць далей?»

26
ЖНІУНЯ

У Лондане пачалася міжнародная канферэнцыя з удзелам еўрапейскіх краін і Савета Бяспекі ААН, мэтай якой — паспрабаваць знайсці шляхі ўрэгулявання крызісу ў Югаславіі і пакласці канец крываваму канфлікту.

Пад рознымі сцягамі

адзначылі гадавіну леташніх падзей БНФ і камуністы

Агульны настрой сёлетняга жніўня зусім не падобны на той, што панавалі год назад, калі правал путчу прывёў да зруйнавання таталітарнай савецкай імперыі. Тады, у атмасферы эйфарыі ад лёгкай і нечаканай перамогі над монстрам кампартыі і абвясчэння незалежнасці ўсе жылі чаканнем нечуваных перамен. І яны сапраўды адбыліся. Але далёка не ва ўсім змены гэтыя былі да лепшага. Дый вынікамі іх, як гэта заўсёды бывае, скарысталіся зусім не тыя, хто іх дамагаўся. Замест партыйнага істэблішменту, на самым версе аказаўся дзяржаўны (савецкі) істэблішмент, які складаецца ў асноўным з учарашніх партфункцыянераў. У размеркаванні вакансій і партфеляў актыўны ўдзел прынялі і народныя дэпутаты. Парламенцкія гульні і рознага роду палітычныя сваркі паміж новымі партыямі і рухамі за кароткі час прывялі да таго, што ў людзей з'явілася нешта падобнае да алергіі на палітыку. Дый штодзённая цяжкая барацьба за існаванне ва ўмовах «рынку» для многіх адсунула пытанні палітыкі ў разрад абстрактных.

Было б, аднак, памылкай думаць, што «мёртвы сезон» спякотнага лета на Беларусі працягнецца і восенню.

Думаецца, што гадавіна прыняцця беларускім парламентам рашэння надаць Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце канстытуцыйны статус, стала для Беларускага народнага фронту не толькі нагодай адсвяткаваць на пляцы Незалежнасці леташнюю перамогу, але і свайго роду аглядам сіл напярэдадні восенняга наступлення. Пацвярджэннем гэтаму, як ні дзіўна, можа служыць той факт, што камуністы акурат у гэты дзень, 25 жніўня, правялі ў парку імя Горкага ў Мінску агульнагарадскі партыйны сход. Пасля афіцыйнай рэгістрацыі Партыі камуністаў Беларусі, якая прыйшла на змену КПБ, рэваншысцкія настроі ў членаў кампартыі яшчэ больш узраслі і яны зноў гатовы ісці ў «апошні і рашучы» бой за «соціалістычнае отечество». Сход на свежым паветры вызначаўся звычайным для партыйных мерапрыемстваў заўдствам (сакратарыят, рэгламент, рэзалюцыі і г. д.). Пераважную большасць прысутных складалі людзі пенсійнага ўзросту і агульны настрой тут быў даволі пануры. У той жа час мітынг на пляцы Незалежнасці праходзіў у атмасферы куды больш нефармальнай. Чыталі свае вершы паэты, спявалі песні барды. Але, канечне, аддавала-

ДУХОУНАЕ ЖЫЦЦЕ

Свята веры на Залатоў Горцы

У нядзелю, 16 жніўня, а 12 гадзіне сшыліся менчукі і гасці горада на Залатую Горку да касцёла Святой Тройцы на свята патрона Менска і касцёла святога Роха. У асноўным — католікі, але былі уніаты і праваслаўныя, бо па добрай беларускай традыцыі хрысціянскія святыя заўсёды яднаюць людзей розных канфесій. Былі на свяце гасці з Афрыкі і Польшчы.

Мітрапаліт Менскі і Магілёўскі, арцыбіскуп Менскі, апостальскі візітатар Пінскі Казімір Свёнтак вёў урачыстую імшу на беларускай мове. Яму дапамагалі (таксама на беларускай мове) мінскія святары Міхал Сапель, Уладзіслаў Завальнюк ды іншыя. Год назад на адпаведнай урачыстасці падчас візітацыі Траецкага

Мітынг на пляцы Незалежнасці. Выступае Вольга ШАТАВА. Фота У. ПАНАДЫ.

ся належнае палітыцы — самым рэзкім чынам крытыкавалі Вярхоўны Савет і ўрад.

Людзей, аднак, і на пляцы Незалежнасці і ў парку Горкага сабралася аднолькава няшмат — тысячы па паўтары. Сам па сабе гэты факт яшчэ ні пра што не гаворыць. Увосень, калі сацыяльная актыўнасць народа, зусім верагодна, дасць усплёск, лозунгі абодвух бакоў могуць знайсці новых прыхільнікаў. Як сказаў, выступаючы на мітынг паэт С. За-

«И Ленин такой молодой...»

Шчыра кажучы, адвек я ўжо ад словазлучэння — партыйны сход, але пачуўшы, што збірае яго Мінскі гарном Партыі камуністаў Беларусі, ды яшчэ на свежым паветры, у дзіцячым парку імя Горкага, вырашыў — пайду!

Яшчэ здалёк пачуў, як у парку рвуцца з дынамікаў песні савецкіх кампозітараў, прывесчаныя камунізму. «И Ленин такой молодой, и юный Октябрь впереди!». Як уваходзіць у парк стаяла шмат міліцыі. Не зразумеў, наго ад каго яна прыйшла ахоўваць. А вось і ўдзельнікі сходу. Стаяць купкамі на пятакку каля эстрады. Пераважна пажылыя. Нават велмы. Многія з ордэнскімі налодкамі на грудзях. Ветэраны.

Што гэта за партыйны сход без даклада? Быў і даклад. Аб агульным моманце. Па-большавіцку прыныцкова ў ім названы і вінаватыя за сённяшні развал у краіне — Ельцын, БНФ, дэмакраты, якія, вядома, дзейнічаюць пад дыктоўку ЦРУ і іншых заходніх спецслужбаў.

Улічваючы настрой радавых камуністаў, лідары ПКБ апошнім часам стараюцца ўключыць у лік вінаватых і былую кіруючую наменлітургу КПБ. Гучаў гэты матыў і на сходзе. Слухаў, як касцяць былых партбосаў і дзіву даваўся — усе ж чатыры сустаршыні палітвыканкома Партыі камуністаў Беларусі з гэтай каторгі: два былыя сакратары абнома, сакратар гарнома, сакратар райнома КПБ... Ды і большасць «радавых» членаў палітвыканкома (па-ранейшаму —

коннікаў, адседзеца па сваіх кватэрах нікому не ўдасца. Мелася на ўвазе, што кожнаму раней ці пазней давадзецца рабіць свой выбар.

Спраўдзяцца палітычныя прагнозы на восень, ці парламенту і ўраду зноў удасца нейкі чарговы манёўр, які разрадыць сітуацыю, — невядома. Але ясна, што прайшоўшыя мітынгі — толькі пачатак новага палітычнага сезона, які абяцае быць напружаным.

Віталь ТАРАС.

Ці таксама з былой партнаменклатуры. Сяго-таго з іх ведаю ў твар. Вунь стаяць яны за сцянай вяслэйшай купкі, добра апранутыя, з сытымі задаволенымі тварамі.

Тым часам са сцяны гучалі аднаціпныя заклікі — аб'ядноўвацца, выступаць адзіным фронтам за камуністычныя ідэалы, за аднаўленне «единого, могучего Советского Союза», а фактычна супраць суверэнітэту рэспублікі.

Слухаў гэты лямант і думаў: наго ж тут падбухторваюць «ісці ў бой» — гэтых, пракрыўшых сталінскія пляцігодкі і вайну старых людзей? Вопытныя лаўцы душ, былыя камуністычныя наменклатуршчыкі ведаюць, на якія ідэалы націскаць. Так, кожнаму з прысутных тут ветэранаў невыносна цяжка прызнацца сабе, што ўсё жыццё маліўся ён фальшывым багам. Ім і зараз здаецца, што яны жылі верай у «светлую будучыню». Магчыма, жылі. З натхненнем спявалі: «Весь мир насилья мы разрушим до основанья, а затем мы наш, мы новый мир построим...» Пабудавалі. Але куды горш за ранейшыя. Не чалавечы. Сапраўдны «мир насилья».

На на...ых вачах ён растружаны няўмольным натком гісторыі. Не слабымі старэчымі рукамі яго спыніць. Няхай гэта спрабуюць зрабіць самі чыкіны. Яны маладыя і здаровыя. І велмы спрытныя. Пры неабсцяцы выкруццяца. Як у жніўні дзевяноста першага.

Міхась ЗАМСКІ.

жаве на дзяржаўнай мове. Хай святая заступнікі дапамагоць гэтым людзям быць вернымі да канца сваёй радзіме і каталіцкай спразе духоўнага адраджэння нацыі.

Сёння ў католікаў шмат справаў. Перад усім, як адзначыў ксёндз Міхал Сапель (яго падтрымаў мітрапаліт), — трэба вярнуць вернікам Тройцкі касцёл. На гэта ў беларусаў-католікаў ёсць усе падставы. Можна сумяшчаць музычныя канцэрты з касцёльным жыццём, але нельга дэпусціць, каб ён пуставаў цэлымі днямі, калі няма дзе вучыць дзяцей спасціжэнню хрысціянства.

На заключэнне Яго Экселенцыя перадаў на лацінскай мове благаслаўленне Папы Рымскага Яна Паўла II менскім вернікам.

Ф. НЁМАНЕЦ.

З ПОШТЫ ТЫДНЯ

Засталася толькі назва

Той, хто рэгулярна глядзіць вячэрнюю тэлеперадачу «Ніка», не мог не заўважыць метафарозу, што адбылася з гэтай праграмай. Яна ператварылася, так бы мовіць, у філіял праграмы «Панарама» і стала нагадваць колішнія выпускі «Рэха дня». Зніклі з экрану і пастаянныя вядучыя «Нікі». Праўда, не ўсе. Пра абставіны, якія прывялі да такога становішча, паведам-

лялася ўжо ў шэрагу публікацый у рэспубліканскім друку. Днямі наша рэдакцыя атрымала ліст ад групы супрацоўнікаў тэлебачання. Думаецца, пункт погляду нашых калег, якія амаль год працавалі над «Нікай», заслугоўвае ўвагі.

Мы, група супрацоўнікаў былой інфармацыйнай праграмы «Ніка», выказваем сваю няг-

ду з тым, што ператвораная ваявымі метадамі кіраўніцтва Нацыянальнай дзяржаўнай тэле-радыёкампаніі вячэрняя праграма выходзіць пад ранейшай назвай і ранейшымі відэазастаўкамі.

Мы заяўляем, што над перадачай і большасцю ўдзельнікаў яе творчага калектыву, у першую чаргу — над кіраўніком праграмы М. Бабкінай, была здзейснена палітычная расправа.

У сілу розных абставінаў мы працягваем працаваць на Беларускай тэлебачанні. Але мы рашуча заяўляем, што адказнасці за тое, што выдаецца ў эфір пад назвай «Ніка», не нясем.

З дапамогай тэлевізійнай атрыбутыкі, якая, па сутнасці, з'яўляецца інтэлектуальнай уласнасцю стваральнікаў ранейшай праграмы «Ніка», кіраўніцтва тэле-радыёкампаніі прыкрывае самавольства. Між іншым, адбываецца гэта за кошт падатка-каплацельшчыкаў — грамадзян Беларусі.

А. Чарняева, Ю. Сячко, Н. Вежан, Н. Табашнікава, М. Шымко, А. Бабук.

ХРОНІКА АДРАДЖЭННЯ

Спасцігаем саміх сябе

19—20 жніўня г. г. у Маладзечне адбылася міжнародная навуковая канферэнцыя «Развіццё нацыянальнай сама-свядомасці беларусаў», наладжаная Нацыянальным навукова-асветным цэнтрам імя Ф. Скарыны, Міжнароднай асацыяцыяй беларусістаў, Беларускай дзяржаўнай універсітэтам і Акадэміяй навук Беларусі.

«Гэтая канферэнцыя нетрадыцыйная — па задуме, па форме правядзення і нават па месцы правядзення. Цяпер зразумела, што лёс Адраджэння вырашаецца ў такіх гарадах, як Маладзечна, таму мы вырашылі парушыць традыцыю, згодна якой падобныя мерапрыемствы ладзіліся выключна ў сталіцы, — і сабраліся ў Маладзечне. Дарэчы, арганізатары канферэнцыі знайшлі паразуменне з маладзечанскімі ўладамі. Што асабліва цешыць — чынная дапамога нам маладзечанскі «Вінес-цэнтр», сказаў у інтэрв'ю нашаму карэспандэнту старшыня арткамітэта, кіраўнік скарынаўскага цэнтра прафесар А. Мальдзіс.

Удзельнікаў канферэнцыі віталі старшыня Камісіі Вярхоўнага Савета па культуры, адукацыі і захаванні гістарычнай спадчыны Н. Гілевіч, народны пісьменнік Беларусі В. Быкаў, народны дэпутат Беларусі, віцэ-мэр Маладзечна В. Ганчар, міністр культуры Я. Вайтовіч, прадстаўнік БСДГ, народны дэпутат Беларусі А. Трусаў, святар Маладзечанскай праваслаўнай царквы айцец Іаан.

Аснову канферэнцыі склалі навуковыя даклады У. Конана (Менск), Я. Запрудніка (ЗША), А. Каўкі (Масква), гісторыка М. Ермаловіча. Затым праца вялася ў трох секцыях — «Вопыт гісторыі», «Шляхі Адраджэння», «Мова. Мастацкае слова. Рэлігія». Рэальным плёнам канферэнцыі стане зборнік тэкстаў, якія рыхтуе да друку Скарынаўскі цэнтр, і практычныя рэкамендацыі канферэнцыі, якія ў хуткім часе будуць змешчаны ў перыядычным друку. Ю. Л.

НАДЗЕННЫЯ РАДКІ

ЗА ДЫМАВОЙ ЗАВЕСАЙ

Сталіцу душыць смог,
Як змей за горла душыць.
З якіх яно дарог —
Суцэльнае удушша.

Тарфянікі гараць.
Пажарышчам вялікім,
Нібыта час караць
Пачаў нас за пралікі.

Бо чалавек-мядзведзь
Глядзіць з сваёй бярогі,
Каб клопатаў не мець
Да гэтых аналогій.

Хай з кожным днём цяжэй
У дыме прачынацца,
А да чужых вушэй
Нялёгка дакрычацца.

Нібы дакор, прыму
Сляпы агонь над лесам.
А выгадна каму
За дымавой завесай!...

Уладзімір МАЗГО.

ПАРЛАМЕНЦКІЯ БУДНІ

Аб ахове і зберажэнні

25 жніўня Камісія Вярхоўнага Савета Беларусі па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны сабралася на чарговае пасяджэнне. Акрамя членаў камісіі, прысутнічалі прадстаўнікі міністэрстваў і арганізацый, што маюць дачыненне да распрацоўкі Закона аб ахове і зберажэнні гістарычна-культур-

най спадчыны. З боку Міністэрства фінансаў і пракуратуры выказаны пажаданні, каб раздзелы закона, якія гавораць аб крмінальнай і адміністрацыйнай адказнасці за пашкоджанне альбо знішчэнне помніка, а таксама аб фінансаванні дзейнасці па захаванні культурна-гістарычнай спадчыны, не былі так дэталізаваны.

АНОНС

Запрашаем на фест

5 верасня пад Оршай, на гістарычным месцы Аршанскай бітвы 1514 года, мае адбыцца другі фестываль беларускай аўтарскай песні, удзел у якім возьмуць вядомыя выканаўцы Андрэй Мельнікаў, Аляксей Камо-

цкі, Зміцер Сідаровіч ды іншыя. Пачатак фестывалю а 20-й гадзіне. Арганізатары будуюць сустракаць гасцей 5 верасня ад 9 да 19.30 на чыгуначным вакзале ў Оршы. Тых, хто прыедзе не ў час, да Крапівенскага поля мо-

НАШ КАР.

гуць дабрацца аўтобусам Орша—Дуброўна (прыпынак Гацькаўшчына).

Кантактныя тэлефоны ў Оршы: 2-00-74 — Андрэй; 2-45-42 — Аляксей; 2-82-04 — Галя.

Свежас паветра, фестывальнае вогнішча і песні вядомых беларускіх бардаў вам гарантуюцца!

Ю. КОПЦІК.

«ЛіМ» — 93

Паважаныя чытачы! Вымушаны паведаміць вам, што па незалежных ад нас прычынах кошт падпіскі на «ЛіМ» на 1993 год павялічваецца. Дзеля таго, каб «ЛіМ» выжыў, каб пачалася, нарэшце, падпіска на яго, мы прынялі ўмовы сувязістаў і вызначылі наступны падпісны кошт:

- на паўгоддзе — 60 рублёў;
- на тры месяцы — 30 рублёў;
- на адзін месяц — 10 рублёў.

Спадзяёмся на разуменне і на тое, што такое «павышэнне цэнаў» не спалохае нашых чытачоў і не пазбавіць іх звычкі па пятніцах сустракацца з «ЛіМам» і ў наступным годзе.

Наш індэкс — 63856.

Вышлісвайце «ЛіМ»! Чытайце «ЛіМ»!

ДУМКА ЧЫТАЧА

ЧАС ПРЫСЯГАЦЬ НАРОДУ І ЎРАДУ

У пачатку ліпеня я, падпалкоўнік Узброеных Сіл Рэспублікі Беларусь, выкладчык Мінскага ВІЗРВ, быў уключаны ў склад камісіі Вярхоўнага Савета Беларусі па нечарговай інспекцыі аднаго з вайсковых фарміраванняў. Да той пары я ўжо меў пэўны вопыт палітычных спрэчак са сваімі таварышамі па праблемах суверэнітэту Беларусі, таму даволі рэалістычна ўяўляў сабе становішча і не вельмі абнадзейваўся. Тыдзень, праведзены ў адным з буйных гарнізонаў, мяне збянтэжыў. Усе недахопы ў пытаннях дысцыпліны, правапарадку і штодзённай жыццяздзейнасці вайсковых падраздзяленняў, якія за дзесяцігоддзі не былі вырашаны ва Узброеных Сілах былога СССР, зараз набылі пагражаючыя памеры. На гэта шмат прычыны, і перш за ўсё тое, што формы і метады работы з асабовым складам, афіцэрамі і прапаршчыкамі засталіся ранейшымі.

Нягэтунасць у сваім будучым, адсутнасць яснай перспектывы і складанае матэрыяльнае становішча, асабліва маладых афіцэраў, стала прычынай жадання многіх з іх пакінуць вайсковую службу, а выкліканы гэтым недамп-

лект камандзіраў, асабліва камандзіраў узводаў, толькі паліць крыві, бо няма каму працаваць з шэраговымі і сяржантамі.

Безумоўна, агульнае становішча ў войску кантралюецца, але нельга залюшчваць вочы на гэтыя небяспечныя працэсы і грэба нешта рабіць. Менавіта для таго, каб выпрацаваць тэрміновыя рэкамендацыі і праз Саўмін ажыццявіць іх, прапавала наша камісія. Але я хачу адзначыць іншае, тое, што мяне вельмі хвалюе і, думаю, павінна хваляваць усіх.

Справа ў тым, што ствараліся Узброеныя Сілы рэспублікі перш за ўсё для абароны яе суверэнітэту і тэрытарыяльнай цэласнасці. Гэта відавочна. Але для мяне відавочна і тое, што ў тых вайсковых падраздзяленнях, дзе мне давялося пабываць, адносіны пэўнай часткі афіцэраў да суверэнітэту Беларусі абьякваліся. Ваенную прысягу народу і ўраду рэспублікі зараз гатовы даць адзінкі. Большасць спадзяецца на нейкі пераходны перыяд, каб вызначыцца, і заяўляе, што яны аднойчы ўжо прысягалі. Яшчэ горшыя адносіны да праграмы паступо-

вага пераходу Узброеных Сіл на дзяржаўную мову. Большасць выступае супраць гэтага пераходу. Магу сцвярджаць, што ў афіцэрскім асяроддзі існуе пэўная частка носьбітаў імперскага духу, «ревнителі единой и неделимой». Сярод сваіх саслужыўцаў ведаю многіх, каму даспадобы ідэі Жырыноўскага.

Падчас працы ў складзе камісіі я быў запрошаны на афіцэрскі сход, дзе адзін на дта ўзрушаны маёр-артылерыст нават паведаміў, што «ў выпадку чаго» — за ім 120 ствалоў... Куды і супраць каго паспрабуе ён павярнуць гэты ствал? Супраць народа, які поіць і корміць яго і будзе плаціць яму пенсію, ці супраць Вярхоўнага Савета і ўрада рэспублікі?..

У тых часячх, дзе я працаваў у складзе камісіі, беларусы сярод афіцэраў складаюць 5—10% ад усяго спісу. Калі б было інакш, згаданыя выказванні былі б немагчымыя. Сярод пэўнай часткі афіцэраў, на маю думку, існуе атмасфера чакання нечага такога, што ў рэшце рэшт «усё паставіць на месца». Будзем дакладнымі ў гэтым пытанні. Гаворка ідзе аб прыходзе да ўлады пэўных сіл, «которые поло-

жат конец этому развалу и вакханалии».

Тут я падыходжу да асноўнага моманту сваіх разважанняў. Узначальваў нашу камісію народны дэпутат палкоўнік Паўлаў, былы начальнік палітычнага аддзела Рагачоўскай дывізіі. Напярэдадні, калі ў сваім службовым кабінце ў будынку Саўміна праводзіў з намі нараду, ён заўважыў, што неабходна стварыць «нейкую дзяржаву», бо «усё валіцца». У адзін з дзён працы камісіі ён прыехаў да нас, каб высветліць, як ідуць справы. Я задаў палкоўніку некалькі пытанняў, у тым ліку і пра канкрэтны час прыняцця прысягі афіцэрскаму корпусу, ад кагравай палітыцы і яшчэ сёе-тое — пра дзяржаўнасць і як яе разумее паважаны народны дэпутат. Высветлілася, што пры цяперашнім Вярхоўным Савета прысяга прымацца не будзе: што вартаненне афіцэраў-беларусаў на радзіму — задача амаль што невырашальная, а адзіная дзяржава нам проста неабходная, бо без яе (у адрозненне ад краін Балтыі і іншых) мы проста загінем. Вось так...

Я б не надаваў асаблівага значэння вынікам гэтай гутар-

кі, але па прыездзе з камандзіроўкі высветлілася, што паважаны народны дэпутат пазваніў па тэлефоне майму начальніку і адзначыў, што я — «нацыяналістычна настроены афіцэр».

Хацелася б у гэтай сувязі задаць некалькі пытанняў шанюнаму народнаму абраніку. Па-першае. Калі ён быў шырым чалавекам: калі галасваў за суверэнітэт Беларусі і за ўтварэнне яе Узброеных Сіл, ці калі фактычна адрокся ад гэтага, няхай і ў прыватнай гутарцы? Па-другое. У якасці каго ён пазваніў майму непасрэднаму начальніку? У якасці нягоднага са мною апанента, у якасці народнага дэпутата?..

У такой важнай справе, як выбар шляхоў будаўніцтва Беларускай дзяржавы, трэба як нідзе быць паслядоўнымі і настойлівымі, асабліва што датычыць забеспячэння яе суверэнітэту і тэрытарыяльнай цэласнасці. Пасля парламенцкіх канікулаў Вярхоўны Савет павінен прыняць законы аб статусе ваеннаслужачых і іх сацыяльнай абароненасці, пасля чаго неадкладна прыняць адпаведную пастанову аб прывядзенні афіцэрскага корпуса Узброеных Сіл рэспублікі да прысягі на вернасць народу і ўраду рэспублікі.

Мікола ЖУРАЎКІН, падпалкоўнік, сябра БЗВ.

ПАЛІТАРЫКА

Выхадзімцы

З парты выходзіце цяпер,
А калі ўваходзілі, скажыце,
На якой круціліся арбіце,
Чый вас грэў і гонар і давер!

Ленінцамі вернымі былі,
Люта білі ў грудзі кулакамі,
Доўга сохлі мокрымі плякамі
Вы на вамі зганьбленай

Прадавалі прадзедаў, бацькоў
Паўлікі Марозавы —
Не Савы —
Вы аб'едкі елі сумнай славы
Пад салюты ўласных мацюкоў.

З хлебных кніжак вам цяпер
лацно

Нарабіць караблікаў —
І ў мора
Іх пусціць далей,
А толькі ўчора
Іншых мецілі пусціць на дно.

Катафалка-чорнае аўто
Вас яшчэ чакае ў перапудзе.
Анекдот смяяўся, што не
будзе

Чысты ў партыі.
Але за што
Засмячаеце вы чысціню
Беспартыйных мас,
Як вы іх звалі!

Празвінеў званок апошні ў
зале,
А спазняцца вам не
ўпершыню.

1990

Сталь

«Камуністы — гэта слова, як
са сталі,
Камуністы — гэта слова, як з
агною», —

Крыкі лозунгаў
У школе нас засталі,
Падганяючы казённых слоў
гайно.

Так, яны былі са сталі камуністы,
Як на бойню душы шчырыя
вялі.

У чэкістаў
Стылай сталлю позірк выстыў,
Ліха сеяў на крывавай араллі.

Так, яны былі са сталі тмя танкі,
Што лускалі, як арэхі,
чарапы.

І яны былі са сталі тмя ганкі,
Дзе стаяў наш кожны
Павадыр сляпы.

Камуністы — выскачкі і кар'ерысты,
Ля карыта ўлады кормнікі,
Крукі,
З хору оргіі бяздарныя
салісты,
Камуністы —
Стрэльбаў жудасці куркі.
1991

Немачы

па-бальшавіцку

дальназоркасць

Глядзець на свет паглядом
косым
І націскаць на ўсе педаль,
Не ўгледзець кукіша пад
носам,
А ўбачыць камунізму далі.

ПЛАСКАСТУПАСЦЬ

Мазгі, як цыбуля, пайшлі ў
пукі.
Ідэалагічная ные ўджаліна.
Распляскаў на пранікі
ступакі
Пад каманды партыі Леніна-
Сталіна.

ГЛІСТЫ

Піў з аднадумцамі з балей
І з цэбра партадвар густы.
Камуністычныя ідэі
Выходзяць цяжка, як глісты.

БЛІЗРУКАСЦЬ

Без акулараў бачыў партбілет,
Ды ў акуларах бег у туалет.
Бо ўперад ад стала і да стала
Па ўсіх пасадах партыя вяла.

ПЯРХАТАСЦЬ

Ці мазгаўно чым чухаць
зверху, ці
Чакаць, што зробіцца як зад,
Ды як пазбавіцца ад перхаці
Марксісцка-ленінскіх цытат!

КУЛЬГАУКАСЦЬ

Было іх шмат Яфрэмаў,
Саўкаў,

І кожны гэны выклявіта
На Беларусь кульгава гаўкаў
Каля цэкоўскага карыта.
З Масквы шпурлялі костку,
Часам
І не з радыеактыўным мясам.

СЛАБАЯ ПАМЯЦЬ

Штось грудне ў памяць,
Бы ў вакно
Глухое да чужой бяды.
Здаецца, неслі бервяно,
Ды з кім, чаго, калі, куды!
Ці, можа, той з бародкаю
Быў з памяццю кароткаю!

ЗАКАННЕ

Прагаласуе ЗА і каецца,
Дрыжыць як заяц,
Заікаецца.

НЕДАЧУВАННЕ

Сыйшліся двое з тых былых,
Адзін і разважае ўслых:
— Які ў нас быў партпарат!
— Так, так, цяпер я —
дэмакрат...

ХРЫПАТА

Ен быў за калектыўнасць сноў
І ў снах рашуча роў
У падтрыманне пастанов
І ўсіх правадароў.
Ды спархнеў на грыб
І гнеў яго ахрып.

ГЛУХАТА

Як член,
Каб акалчваў грушы,
Не чуў, што шэлчуць партнелі,
Яму развесістыя вушы
Партыйным воскам залілі.

ВАЛАСАТАСЦЬ

Слабое мліва з языка,
Хай дэмакратык лахае.
Ды валасатая рука —
Апора партамафіі.

ЭНУРЭЗ

Хоць амон рагаты выстаў,
Лес скарчуй на ляды,
Хібіць немач камуністаў —
Нетрыманне ўлады.

ІМПАТЭНЦЫЯ

Дыпламатычныя валізы
Цяпер цягае як свае.
Пра блізкі крах капіталізму
Пытанне болей не ўстае.

КАРОСТА

Моцныя класці пад шыбельні
лагі,
Смачна карміць стукачоў-
выклякоў,
Экспрапрыраваць,
узводзіць ГУЛАГІ —
Так і свярбяць рукі ў
бальшавікоў.

**ЦІ У ТЫТУЛАХ
СПРАВА?**

Прачытаў у газеце «Звязда» за 11 ліпеня г. г. заметку «Ці той мы выбіраем шлях» за подпісам Івана Шамякіна, народнага пісьменніка Беларусі, і вырашыў выказаць свае думкі з гэтай нагоды. Іван Шамякін не прымае праект камісіі ВС РБ і тлумачэнні старшыні гэтай камісіі Ніла Гілевіча аб скасаванні ганаровых званняў, якія прысуджваліся работнікам мастацтва, літаратуры. Цяжка сказаць, што меў на ўвазе народны пісьменнік, ставячы рытарычнае пытанне: «...ці тая гэта першаарговая акцыя, якая дапаможа адраджэнню нацыянальнай мовы, літаратуры, мастацтва, усё культуры, іх новаму ўздыму?» А вось далейшыя высновы Шамякіна, што: «На сённяшні дзень усё гэтыя галіны духоўнага жыцця, як і матэрыяльнага, апынуліся ў катастрофічным становішчы... Во праблема, якімі ў першую чаргу варта было б заняцца і Вярхоўнаму Савету, і ўраду рэспублікі, і ўсім нам, творцам, старым і маладым» — сапраўды заслугоўваюць пахвалы. Толькі хочацца спытаць шанюнага народнага пісьменніка, чаму толькі цяпер ён загаварыў пра праблема нацыянальнага адраджэння. Штосьці да гэтага часу не чуваць было яго голасу ні ў прэсе, ні на партыйных і савецкіх рэспубліканскіх форумах за ягоным бытнасць членам ЦК КПБ, дэпутатам былога ВС БССР, ні тады, калі Беларусь была абвешчана незалежнай дзяржавай, у абарону годнасці матчынай мовы, вяртання гістарычнай спадчыны. У той жа час народны пісьменнік Беларусі Васіль Быкаў, сапраўдны патрыярх нацыянальнага адраджэння, ягоны аднадумцы і паплечнікі з Саюза пісьменнікаў на ўвесь голас будзілі свой шматпакутны народ, заклікалі працнцуца ад летаргічнага сну і скінуць з сябе ланцугі духоўнага рабства. Іван Шамякін, як і некаторыя іншыя народныя, у той час маўчаў. А вось калі рашаўся лёс нацыяналізацыі некаторай маёмасці былога ЦК КПБ, шанюны народны пісьменнік поруч з іншымі паставіў пад заявай-пратэстам і свой подпіс у абарону патрабаванняў партыйнай вярхушкі КПБ. Ды гэта між іншым...

Іван Шамякін сумняваецца, што праект пастановы камісіі ВС РБ апраўдае сябе: «Упэўнены, што ні Ніл Гілевіч і ніхто з членаў камісіі не думае, што калі пазбавіць званняў народных артыстаў Г. Аўсяннікава, М. Захарэвіч, Л. Давідовіч, яны будуць іграць з большай аддачай...» Няўжо артысты, пісьменнікі, мастакі толькі і думаюць аб «спяборніцтве» ў сваёй творчай дзейнасці, каб

атрымаць, скажам, нейкі тытул, званне ці прэмію? Нам здаецца, што ацэнка духоўнай творчасці мае свой крытэрыял, а іменная, прыроджаны талент — своеасаблівая сіла ўяўлення, натхненне і адданасць справе прыносяць маральнае задавальненне творцу і нарысць свайму народу, чалавецтву.

Што датычыць чыноў, пасадаў і іншых узнагарод, то ў свой час наконт гэтага слухна заўважыў французскі мараліст Мантэнь: «Чыны, пасады — так ужо заведзена — даюцца чалавеку часцей па шчаслівай выпадковасці, чым па заслугах».

Памыляецца Іван Шамякін, калі сцвярджае, што: «У духоўнай сферы, як і ў іншай працы, было, ёсць і будзе творчае спаборніцтва». Нельга ўявіць, як могуць «спяборнічаць» геній і рамеснік? Мецэарт і Сальверы? Слова «спаборніцтва» ўзята і ўнесена ў творчыя саюзы з лінгвістычнай скарбонкі бальшавіцкай ідэалогіі з мэтай заахвочвання хутчэй бегчы на выперадкі ва ўслаўленні ў творах правадароў Кастрычніцкай рэвалюцыі і іх эпігонаў.

І дарэмна народны пісьменнік параўноўвае ганаровыя званні са званнямі ў войску: «Так можна дайсці і да скасавання вайсковых званняў. Давай армію без генералаў!» Думаецца, Іван Шамякін добра разумее, што армія выконвае ў дзяржаве іншую функцыю, чым творчае інтэлігенцыя. А, можа, і сапраўды варта ўвесці званні, накіталт пісьменнік-генерал, артыст-генерал і г. д. — для заахвочвання?

Ноткі распачы гучаць у апошнім анордзе заметкі Івана Шамякіна: «...мне будзе балюча, калі ў мяне, жывога, раптам аднімуць званне, узнагароды. Не дай Божа дажыць да гэтага!» Аднак народны пісьменнік Ніл Гілевіч не кідаецца ў роспач, хаця і ён мае тытулы і узнагароды. Дарэчы, вялікі Сакрат не лямантаваў нават і тады, калі яго пазбавілі жыцця за ідэі і мужна прыняў смерць. Праўда, не кожны можа быць Сакратам, аднак валодаць сваімі эмоцыямі можа кожны. А каб пазбавіцца гэтага, трэба цалкам даверыцца самакантролю і самаацэнцы, уявіўшы сябе ў ролі аб'екта, а не суб'екта.

Васіль СОКАЛ,
інвалід Айчыннай вайны
другой групы.

Ляхавіцкі раён.

**Мы супраць штучнай
класіфікацыі**

Максіму Багдановічу дастаткова было выдаць адзіны зборнік вершаў «Вянок», каб стаць сусветна вядомым паэтам. Петрусю Броўку трэба было выдаць мноства зборнікаў, стаць Ленінскім лаўрэатам і падрыхтаваць для сябе музей, каб пасля яго смерці ніхто не чытаў ягоныя вершы і ў музей не хадзіў. Далёка не званне (якога, дарэчы, да рэвалюцыі не было) дапамагло Янку Купалу напісаць неўміручыя пазмы «Курган» і «На куццю».

Народны мастак СССР Налбандзян «памёр» разам з Брэжневым. Высоцкаму смерць не пагражае. Забэйда-Суміцкі, Алякс Гарун жылі і будуць жыць, пакуль будзе жыць, калі выжыве, наш народ. Іх мноства: Дунін-Марцінкевіч, Багушэвіч, Цётка, Геніюш, Караткевіч (адзін з самых вялікіх пакутнікаў нацыянальнага Адраджэння) — ім ніколі не былі патрэбны ніякія званні, прэміі, ордэны.

Калі мы хадзілі на неўміручыя «Паўлінку», «Несцерну», мы ішлі не на высокія званні, а на Глебава, Платонава, Дзядзюшку, Ржэцкую, Пола, На-шэльнікава, Ільінага, Сяргей-

чына, Глебаўскую, Шэлега, На-напельку. Ды, урэшце, глядзач часцей за ўсё не ведае, якога яны званні, пакуль не зазірне ў праграму.

Савецкі вопыт класіфікацыі дзеячаў літаратуры і мастацтва не апраўдаў сябе. Жыццё даказала, што ўводзімыя зверху пажыццёвыя званні скоўваюць творчыя сілы, а, да таго ж, то-яць у сабе ацэночную недасна-наласць. Вось чаму ёсць спа-дзяванні на тое, што скасаван-не сістэмы ганаровых зван-няў, як тое прапануе Камісія Вярхоўнага Савета па культу-ры, станюча паўплывае на справу далейшага росквіту на-цыянальнай культуры.

Г. АСВЯЦІНСКІ, Я. ШЫ-
ПІЛА, Т. КОКШТЫС,
Г. ШКУРАТАЎ, С. ДАШ-
КЕВІЧ, Б. СЯУКО, А. ФРА-
ЛОЎ, М. КРАСНАБАЕЎ,
П. ЛАМАН, А. САЛАУЕЎ,
В. ПЕТРАЧКОВА і іншыя
акцёры і супрацоўнікі
Беларускага акадэмічнага
тэатра імя Якуба Коласа
(усяго 33 подпісы)

г. Віцебск.

«ЛІМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

«Мы яшчэ сустрэнемся»

Пад такой назвай у Нью-Йорку запісана і выдадзена новая праграма песняў Багдана Андрусішчына (Данчыка) — амерыканскага спевака беларускага паходжання. Сярод 14 песняў, змешчаных на касеце, — гімны «Пагоня» і «Магутны Божа», песні, напісаныя на словы С. Сокалава-Воюша «Чароўная Ганна»,

«Туманы» і «Два Полацкі», народная песня «Харашуха» ды іншыя. У запісе бралі ўдзел кампазітар Яўген Магальф і спявак Лявон Барткевіч.

Мяркуючы па назве праграмы, у аматараў беларускай песні наперадзе новыя сустрэчы з папулярным выканаўцам.

У. ПАНАДА.

My jašče susstreniemia · Danchyk

«Пачатковая школа», № 6

У мінулае педагагічнай думкі на тэрыторыі дзяржавы кідае позірк ў артыкуле «Уніфікацыя школы на Беларусі», змешчаным у шостым нумары, навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі Беларускай

акадэміі навук С. Таларонак. Ён расказвае, як працавалі гэтыя навучальныя ўстановы ў канцы XVI — пачатку XVII ст. Цікава, што па пастанове Мінскай кангрэгацыі 1652 года

беларуская мова вывучалася тут «путём разговора и письменного употребления».

У нумары — заканчэнне курса «Беларусазнаўства» для першага класа, «Азбука ў загадках» У. Мацвеевіч. Тры беларускія народныя дзіцячыя песні з нотамі, прыгожы каляровы разварот «Купальскія матывы»...

Да ведама і да скарыстання

Выява герба Рэспублікі Беларусь, зацверджаная ў канцы мінулага года Вярхоўным Саветам, ужо з'явілася на шыльдах некаторых міністэрстваў, на машынах аўтаінспекцыі, на беларускіх «рублях». У хуткім часе «Пагоня» ўпрыгожыць фасад будынка парламента.

Здавалася б, з гэтага вынікае, што пытанне аб тым, якую версію «Пагоні» лічыць афіцыйным сімвалам рэспублікі, закрыта. Пры ўсёй спрэчнасці асобных элементаў нашага дзяржаўнага герба ён увогуле прыхільна прыняты грамадствам, і людзі паціху прызы-

чайваюцца да новага (ста-радаўняга) сімвала. Аднак у рэдакцыю прыходзяць лісты, аўтары якіх лічаць, што кропкі ставіць рана і што афіцыйная выява «Пагоні» патрабуе ўдасканалвання. Спадар Міхась Вераціла з Ваўкавыскага раёна Гродзенскай вобласці пытаецца: «Навошта на шыце беларускай «Пагоні» праваслаўны патрыяршы крыж?». М. Вераціла ўдакладняе, што васьміканцовы крыж праваслаўнага ўзору на гербе Віленскай губерні быў «высочайшае ўтверджэнне» 5 ліпеня 1878 г. з матэрыяламі, што Беларусь (Літва) — «ісконно-русская

(у сэнсе «маскоўская») зямля». А нам цяпер гэта навошта? Няўжо спрацоўвае старая імперская логіка: «Наму б ні аддаваць набытак беларускай гісторыі (хоць палкам), абы не беларусам». Не думаю, каб Камісія Вярхоўнага Савета, што рэкамендавала зацвердзіць менавіта гэтую «Пагоню», кіравалася імперскай логікай і прамаскоўскім настроямі. Паціху намісі выказаў на старонках «ЛіМа» (№ 8, 21 лютага) у даволі грунтоўным артыкуле Алег Трусаў. Нельга абываць таксама і мастакоў, што распрацавалі герб. Іншая справа — мастакоўскі суб'ектыўзм,

але гэта тое, што заўжды ўласціва творчым людзям. Герб можа не задавальняць у некаторых дэталюх, але добра, што ён увогуле ёсць... Бо жорсткае супрацьстаянне любым праявам беларушчыны ў нашай рэспубліцы на ўсіх узроўнях улады па-ранейшаму моцнае. Мяркую па тым, як марудна ідзе замена бээс-сэраўскага сімвалаў на беларускія. Мы дагэтуль карыстаемся бээс-сэраўскім сімвалам, у дні дзяржаўных святаў на вуліцах, як калісьці, мноства большавіцкага нумача, а-нацыянальныя сцягі — толькі сям-там... Дагэтуль не наладжана масавая вы-

творчасць бел-чырвона-белых сцягоў. Пракамуністычная прэса («Мы і время») па-ранейшаму беспанарана лье бруд на герб і сцяг Рэспублікі Беларусь. Многія людзі пры ўладзе маюць настальгію па СССР, чырвоным сцягу і гербе, што нагадвае качан напасты. Ім вельмі хацелася б, каб замест «Пагоні» па-ранейшаму быў герб БССР, а ў грамадстве і ў Вярхоўным Савете вяліся безвыніковыя спрэчкі аб крыжы на тарчы верхніка, аб даўжыні ягоных астрогаў, форме шалома і гэта далей. Каб у нас было, як у Расіі, дзе дагэтуль юрыдычна існуе герб РСФСР, а парламентарый нікі не могуць дамовіцца наконт таго, якім павінен быць расійскі двухгаловы арол. Так і жывуць: пад нацыяналь-

ным сцягам, але пры большавіцкім гербе. Сёння мы друкуем лісты нашых чытачоў спадароў Ю. Кошкіна і В. Кошалева. Іх меркаванні, якім павінен быць герб Рэспублікі Беларусь, могуць быць прыняты да ведама, а можа, і скарыстаны тымі, хто сёння займаецца далейшай распрацоўкай дзяржаўнай атрыбутыкі нашай краіны. Думаю, што пры распрацоўцы эмблем войска і флоту, ваеннай і грамадзянскай авіяцыі, армейскай і міліцэйскай уніформы, ордэнаў і медалёў трэба браць за аснову існуючы арыганізацыйны герб, але ствараць новыя, адпаведныя кожнаму асобнаму выпадку выяўленчыя версіі «срэбнага верхніка на белым кані».

П. ВАСІЛЕУСКІ.

КАМУСЬЦІ ТРЭБА ГЭТА РАБІЦЬ...

З нашым гербам адбылася зараз тая ж гісторыя, які некалі з найменем Францішка Скарыны. Сярод соцыяльна-аўтэнтычных абсалютна верагодных дакументаў, напісаных і падпісаных самім Скарынам, дзе ён называе сябе сваім прыродным імем, была адшукана нейкая папера — пераклад з грэцкай мовы, — дзе словы «вучоны муж» перад Скарынавым прозвішчам былі перакладзены памылкова (а дакладней — не былі перакладзены наогул, а былі проста спісаны як «Георгій»). На падставе гэтай драбязы, несвадомай містыфікацыі невядомага перакладчыка-пералічыка на працягу не аднаго дзесяцігоддзя вялася зацятая кампанія фальсіфікацыі неабвержанага факта, што Францішак Скарына — гэта Францішак Скарына.

Нешта падобнае адбываецца і з нашым гербам. З тысяч выяў Пагоні з класічным простым шасцікутным крыжам (Ярылавым знакам) на тарчы верхніка была адшукана з надмагільнага каменя Ягайлы ў Вавельскім замку, дзе рамяні (плечы) крыжа рознай даўжыні (латарынгскі альбо патрыяршы варыянт), што робіць яго выяву падобнай да крыжа святой Ефрасінні Полацкай, набліжае яго да хрысціянскай (праваслаўнай і уніяцкай) традыцыі. Гэта, можа, і добра. Але ці патрэбна? Беларусь мае быць свецкай дзяржавай. Таму класічны варыянт Ярылавага знака (з роўнымі рамянямі) з'яўляецца канфесійна нейтральным, і ўжо з гэтага пункту гледжання больш прымальным. Тым болей, што з'яўленне «ненарматыўнай» выявы на саркафагу Ягайлы лагічна вытлумачыць можна, але ці трэба яго кананізаваць? Для палякаў Ягайла быў чужынцам-неафітам, нова-ахрышчаным паганінам, які да прыняцця імя Уладзіслава нейкі час знаходзіўся ва ўлонні хрысціянства ўсходняга

абраду пад імем Якуба. Таму пэўна «карэжыя» дынастычнага знаку яшчэ раз мела падкрэсліць паслядоўнасць нябожчыка ў яднанні з хрысціянскім светам. Акрамя таго, трэба браць пад увагу, што саркафаг рабілі італьянскія майстры, што, магчыма, Ярылаў знак быў заменены на латарынгскі крыж праз звычайную памылку, дробную для чужынскага (польскага ці італьянскага) вока. Як у гісторыі з імем Скарыны.

На старонках «ЛіМа» вялося абмеркаванне мастацкіх вартасцяў афіцыйнага варыянта герба. Адрозніе скажу: на мой погляд — графічная распрацоўка герба выдатная; прэтэнзіі да даўжыні астрогаў (шпораў) сур'ёзнымі лічыць нельга. Тым не менш, рызыка выказаць сентэнцыю на мяжы з банальнасцю: няўвага да «дробязяў» можа зшкодзіць кожнай справе, тым болей той, якая робіцца з найшляхетнейшых пабудак. У дачыненні да нацыянальных святых-сімвалаў — кожны дробны недагляд альбо недакладнасць сучаснікаў праз пэўны час будзе разглядацца нашымі гістарычна свядомымі і гуманітарна адукаванымі нашчадкамі як блюзнерская непавага да ўласнай краіны.

На афіцыйным гербе колер тарчы (шчыта), які трымае рыцар, — белы, а крыж — залаты. Гэта вельмі сур'ёзнае парушэнне законаў геральдыкі, якая не дазваляе непасрэднага спалучэння двух металаў: золата і срэбра (жоўтага і белага), бо белы колер з'яўляецца толькі ўмоўным азначэннем срэбра. Але гэта не толькі фармальнае парушэнне. Кожны свядомы беларус, углядаючыся ў абрысы нашага дзяржаўнага герба, пачынае надзею, што гэта не канец «історыі с фляжками», а пачатак, першы этап нашага нацыянальнага і культурнага адраджэння, што выява Малой Пагоні

(тарчы верхніка) засвеціць нам неўзабаве з новых гарадскіх гербаў; блісне, як знак прызнання нашага права «людзьмі звацца», а эмблема міжнародных імпразаў, якія, я ў гэта веру, у хуткім часе змогуць адбыцца на зямлі незалежнай Беларусі. Дык няўжо ўсё гэта будзе тыражавацца сучасны бясколорны геральдычна памылковы варыянт?

На жаль, маюцца яшчэ больш важкія прычыны, якія не дазваляюць зафіксаваць белы колер тарчы як нарматыўны, прынамсі, на ўзроўні нацыянальнай свядомасці. Гэта не толькі таму, што ён не зафіксаваны ў аналах гісторыі, бо там фігуруюць пурпуровы (чырвона-фіялетава), які часам замяняецца на чырвоны, а таксама — блакітны (сіні). І ніколі — белы. Дарэчы, блакітны колер тарчы нядаўна прыняты як нарматыўны ў Летувіскай рэспубліцы (дзяржаве на Окштах і Жмудзі).

А які колер маем выбраць мы, беларусы?

Шаноўнае спадарства, нам няма з чаго выбіраць! Гісторыя ўжо зрабіла свой выбар. Нашым нацыянальным злучэннем колераў з'яўляецца бел-чырвона-белы сцяг. Бо сцяг — спрошчаны, колеравы запіс герба, яго геральдычная сцэнаграфія. Фарбы нашага сцяга дэшыфруюцца наступным чынам: срэбны (белы) рыцар з чырвонай (пурпуровай) тарчай на белым кані — вось колер нашай Пагоні. Раней (у 1812 годзе) існаваў яшчэ адзін (таксама класічны) варыянт нашага сцяга. Ён складаўся з чатырох пасоў: два белыя і два чырвоныя, што азначала: «Срэбны рыцар з чырвоным шчытом на белым кані ў чырвоным полі». Ім карысталіся ўланы Вялікага княства, зараз яго можна ўбачыць у гістарычным музеі Вільні. Такім жа парадкам, завезеным шмат стагоддзяў таму, дэшыфруюцца і колеры іншых сцягоў. Прыкладам, расій-

скі бела-блакітна-чырвоны азначае: «Срэбны верхнік (святы Юр) у блакітным плашчы на чырвоным полі»; нямецкі чорна-чырвона-жоўты — «Чорны арол з чырвонаю дзюбаю і кіпцюрамі на залатым фоне», а польскі бела-чырвоны: «Белы арол на чырвоным тле» і г. д. Фон герба суадносіцца з тым пясам сцяга, які знаходзіцца ўнізе, можа колерам сцяга нават не адзначацца, але ў сярэдзіне сцяга колер фону будзе недарэчным. Тарча верхніка абавязкова мае быць чырвонай. Бо ў іншым выпадку той малюнак герба, які прыняты за нарматыўны, запатрабуе, каб мы мелі сцяг падобны да польскага альбо парушылі адпаведнасць колераў сцяга малюнку герба. Трэба падкрэсліць, што гэтая супярэчлівасць лёгка можа быць ліквідавана, калі колер тарчы будзе зменены на чырвоны, а каб яна (тарча) не злівалася з фонам, дык павіна мець вузенькую залатую аблямоўку. І толькі.

Не думаю, што дэпутаты нашае найвышэйшае рады зараз знойдуць час і будучы мець жаданне надаць нашаму гербу канчаткова цывільзаванае аблічча. Але камусьці прыйдзе гэта калі-небудзь рабіць. Бо трэба, каб усё было па-людску, каб не было сорамна перад нашчадкамі за нашу культурную і гістарычную непісьменнасць.

Віталь КОШАЛЕУ,
дацэнт Мінскага медінстытута,
старшыня інстытуцкае суполкі ТБМ.

ДОВАДЫ НЕБЯССПРЭЧНЫЯ

Доводы на карысць белага поля шчыта верхніка з выявай залатога крыжа на аталоне дзяржаўнага герба Беларусі, выкладзеныя намеснікам старшыні Камісіі ВС Беларусі па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны А. Трусавым у лімаўскім артыкуле «Вяртанне старажытных сімвалаў» безумоўна сур'ёзныя. І разам з тым небяспрэчныя. Да таго ж у гэтых меркаваннях ёсць і пэўная супярэчлівасць. Цытую: «...Нашы продкі... пачынаючы з XVI стагоддзя часам змяшчалі залаты крыж на шыце сцяга колеру». Праўда, некалькі ніжэй сцвярджаецца, што пра колер шчыта ў старажытных хроніках нічога не сказана, а тым больш няма ні слова пра сіні фон для шчыта. «Таму, каб захавачы гістарычную праўду і колеравую аднасць герба, было вырашана змясціць выяву залатога шасціканцовага крыжа на срэбным (белым) шчыце». Дык дзе ўсё ж такі тут гістарычная праўда? Тым больш, што аўтар вышэй як быццам згаджаецца з тым, што большасць вядомых Камісіі гербаў пабудавана паводле геральдычных законаў, г. зн. срэбраны верхнік — чырвоны шчыт — белы конь. Ці не адчуваецца тут пэўна «нестыкоўка»?

Можна дапусціць, што тут проста недастаткова ўдала сфармулявана думка шаноўнага аўтара. Але сцвярдженне, што чырвоны шчыт на чырвоным фоне развальвае колеравую аднасць герба, гучыць недастаткова пераканаўча. Дарэ-

чы, калі быць дакладным, то на фон чырвонага поля прыпадае не дзея толькі палова шчыта верхніка, а другая палова шчыта прыпадае на верхніка з канём. Хаця гэта не так ужо і важна.

Спраўды, у старажытных апісаннях «Пагоні» няма прамых указанняў на колер шчыта — верхнік з мячом на белым кані на чырвоным полі, і ўсё. Але гэта сведчыць хутчэй пра тое, што колер шчыта воіна быў настолькі агульнавядомы й агульнапрызнаны, што не патрабаваў дадатковых апісанняў ды ўказанняў.

Спраўды, з XVI стагоддзя пачынаюць ужывацца «Пагоні» з рознымі «адхіленнямі» ад прынятага ўзору. Але менавіта да выяў «Пагоні» XVI стагоддзя і пазней трэба ставіцца вельмі і вельмі асцярожна. І рэч не ў тым, што, пачынаючы з XVI стагоддзя, нашы продкі раптоўна адчулі, што чырвоны шчыт верхніка «развальвае колеравую аднасць герба». Проста якраз пачынаючы з XVI стагоддзя ўтвараюцца адно за адным новыя ваяводствы — адміністрацыйныя адзінкі, які прышлі на змену архаічнаму адміністрацыйнаму дзяленню на землі, што захавалася яшчэ з часоў усобных княстваў. Усе ваяводствы атрымлівалі ўласныя гербы, і, зразумела, усе яны былі з «Пагонямі». Але гэтыя «Пагоні» мелі свае адрозненні, прычым не толькі розны колер поля, але і іншыя дэталі, у тым ліку і шчыт з выявай крыжа (дарэ-

чы, гэтае пытанне ў нас амаль не даследавана).

Гэтыя ваяводскія «Пагоні» мелі самы шырокі ўжытак, і зрэшты дапушчальна, што дзе-нідзе замест нават дзяржаўнага герба ўжываўся ваяводскі. Вось чаму да выяў менавіта гэтага часу трэба ставіцца асабліва ўважліва. Але трэба адзначыць ваяводскія гербы ад дзяржаўнага, мяняць каторы не было патрэбы: дзяржаўная сімволіка магла мяняць нейкія дэталі ў абрысах і стылістыцы, але колеры дзяржаўнага герба мяняліся надзвычай рэдка, і для гэтага мусілі быць дастаткова важкія падставы. А каб пазбегнуць блытаніны, ці хаця б звесці яе магчыма да мінімуму варта браць пад увагу галоўным чынам тыя выявы «Пагоні» XVI стагоддзя і пазнейшыя, што ўжываліся або выраблены за межамі ВКЛ: гэта больш надзейныя крыніцы ў тым сэнсе, што за межамі Вялікага княства амаль выключана ўжыванне ваяводскага герба — за межамі ВКЛ ужываўся дзяржаўны герб. У гэтым плане паказальны роспіс плафона Чырвонае Залы ратушы Данцыга (Гданьска) работы Ісаак ван дэн Блоке (? — 1628). Гэта алегарычны роспіс, прысвечаны далучэнню Данцыга да Польшчы. Па краях галоўнага сюжэта сіметрычна размешчаны медальёны ў карункавым абрамленні. з дзяржаўнымі гербамі, што адпавядалі тытулу караля Рэчы Паспалітай: кароль

(Працяг на стар. 12).

**МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ**

**МІНІСТЭРСТВА
АДУКАЦЫІ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ**

**МІНІСТЭРСТВА
САЦЫЯЛЬНАГА
ЗАБЕСПЯЧЭННЯ**

**АШЧАДНЫ
БАНК
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ**
ПЕРШАМАЙСКАЕ
АДДЗЯЛЕННЕ
№ 8006
г. МІНСК

Пры адсутнасці дзяржаўных нарматыўных актаў, якія б вызначалі парадак выкарыстання нацыянальнай сімволікі на шыльдах і дакументах арганізацый і устаноў, кожны робіць гэта ў адпаведнасці са сваім густам...
Здымні У. ПАНАДЫ.

Артыкулам выкладчыка Брэсцкага педінстытута Генадзя ПРАНЕВІЧА «ЛіМ» заканчвае гаворку пра стан сучаснага літаратуразнаўства, пачатую Алегам ЛОЙКАМ і Юркам ЛЯВОНЧЫКАМ. [Апошні, дарэчы, так і не асмеліўся раскрыць сваё сапраўднае імя]. Вынікі будуць падведзены ў бліжэйшы час.

ЗАБЫТЫ ШЛЯХ

Яшчэ не запанаваў, як след, дух рэфарматарства, яшчэ толькі прагучала горкае пакальняе слова, а з аднаго боку ўжо гучаць безапеляцыйныя судзейскія вердыкты, з другога чуоцца асцярожныя парады... І ўсё гэта вакол нашага рэспэктабельнага літаратуразнаўства, што раптам засумавала па тэорыі... уласнай літаратуры!

Якая драма, якія горкія парадоксы гісторыі! Яшчэ і таму, што віну за стан нацыянальнага літаратуразнаўства вымушаны браць на сябе якраз найменш вінаватыя ў тым. Той жа А. Лойка, пачынальнік цяперашняй дыскусіі, яшчэ ў другой палове 70-х у сваёй двухтомнай, ці не адзінай пасля М. Гарэцкага «Гісторыі Беларускай дакастрычніцкай літаратуры» адвабываў плацдарм для новага літаратуразнаўства, спаквала закладаў у яго нова ідэі і падыходы, наватарскі сэнс якіх становіцца па-сапраўднаму зразумелым толькі сёння, у пару гарачых і смелых дыскусій.

Сацыялагічная міфатворчасць, вульгарна-сацыялагічны аспект беларускага літаратуразнаўства, супраць якіх скіраваны асноўны пафас артыкула А. Лойкі «З настальгіяй па тэорыі», — рэч ані не кан'юктурная, не флюгерная, як у гэтым справе перакананы С. Дубавец. Небяспечная і страшная яна не толькі тым, што цалкам дэфармавала і эзуціі падмяніла сабой літаратурную эстэтыку, крытэрыі агульначалавечага і нацыянальнага ў літаратуры, літаратуразнаўстве і крытыцы, але якраз сваёй пераадоленасцю, сваёй здзіўляючай здольнасцю прыставаць у новым абліччы.

Атакі на вульгарны сацыялагізм, распачатыя ў другой палове 60-х найперш А. Адамовічам, рэабілітацыя У. Кошанава прычынаў эстэтычнай крытыкі А. Бабарэкі пры ўсёй іх значнасці не маглі закрануць асноў папярэдняга мімікрыячага вытанчанага, «ліберальнага» сацыялагізму як філасофскі ўзаконены і апраўданы катэгорыі таталітарнага мыслення ў літаратуразнаўстве, скіраванай на нівеліраванне самой асобы творцы, яе непаўторных індывідуальна-творчых і чалавечых рыс, на тое, каб прыставаць мастацкую творчасць найперш для ілюстрацыі і сцвярдзення выведзеных марксісцкай навукай пастулатаў у выглядзе аб'ектыўных заканамернасцяў гістарычнага працэсу.

Пры гэтым гаворка, канечне, не можа ісці аб тым, каб паставіць пад сумненне сам

прынцып сацыялагічнай апрадмечанасці мастацтва ці адмовіцца ад сацыялагічнага аналізу і даследавання літаратурных з'яў, пра што клапаціцца У. Гніламедаў, але пра перападпарадкаванне, змяшчэнне ацэначных, каштоўнасных арыенціраў і прыярытэтаў з вузкіх сацыяльна-класавых на агульначалавечыя, важнейшымі сярод якіх выступаюць дабро, прыгажосць, ісціна і гуманізм.

Прычым арыентацыя на агульначалавечыя каштоўнасці азначае, што яны носяць не наднацыянальны, але нацыянальны характар, г. зн. існуюць і выяўляюцца ў пэўных канкрэтных формах нацыянальнага жыцця народа і яго духоўнай культуры. Інакш кажучы, што нацыянальная культура выступае ў дадзеным выпадку як цэлае, у якім толькі і можа існаваць дыялектычнае адзінства агульнага і адзінакавага, рэалізавацца складаная ўзаемасувязь асобы і грамадства, чалавек і чалавечтва.

Аб гэтых, здавалася б, вядомых рэчах даводзіцца гаварыць найперш у сувязі з той непапраўнай шкодай, якую нанесла народам былога СССР ідэалогія так званга інтэрнацыяналізму, скіраваная на уніфікацыю, нівеліраванне і стандартызацыю духоўнага жыцця шматлікіх народаў і нацыяў, іх паступовую асіміляцыю і зліццё ў нейкі постнацыянальны космакамуністычны субстрат.

А таму ў якасці аднаго з найважнейшых чынінікаў новай літаратуразнаўчай канцэпцыі сёння настольківа заяўляе аб сабе патрэба сцвярдзення гістарычнай і эстэтычнай самакаштоўнасці нацыянальнай літаратуры.

Не сакрэт, што наша літаратуразнаўства з яго псеўдаінтэрнацыяналізмам, з непамерна раздутым культам апякунскай культурніцкай місіі «старэйшага брата», з трывала засвоеным міфам аб Кастрычніку нібы родапачынальніку Беларускай нацыі не толькі не выканал гэтай задачы, але й займела ўстойлівы комплекс нацыянальнай непаўнацэннасці. Ва ўмовах жорсткай ідэалагічнай апекі і рэгламентацыі канца 60—80-ых гг. нават спрыяльныя магчымасці, што, здавалася б, адкрывала перад беларускімі даследчыкамі кампаратывістыка, аказаліся скарыстанымі не столькі ў мэтах выяўлення самабытнай нацыянальнай пастці Беларускай літаратуры, колькі спрычыніліся да стварэння ёй іміджу літаратуры слабаразвітой, эпігонскай, пераймальнай, залежнай аж да гузікаў ад крою і фасону другіх, больш пасляговых літара-

тур — заканадаўцаў літаратурнай моды.

Чытаючы нават па-сапраўднаму таленавітыя, прафесійныя работы нашых лепшых даследчыкаў-кампаратывістаў той пары, часам ловім сябе на думцы, што К. Чорны — гэта як бы другі, праўда, беларускі Дастаеўскі, што Я. Купала надзвычай таленавіты беларускі інтэрпрэтатар Рылеева, Кюхельбекера, у лепшым выпадку Пушкіна ці Лермантава.

Папраўдзе кажучы, звяртаючы ўвагу на празмерную русіфікаванасць узяго нашага павоеннага літаратуразнаўства, выдатна ўсведамляеш і тое, што грэшна быць разумным толькі за кошт таго, што ты нарадзіўся на цэлае пакаленне ці два пазней. Значна цяжэй зразумець, чаму яшчэ і сёння некаторыя прадстаўнікі навукі з цвёрда ўманціраваным ідэалагічным кодам не саромеюцца «падцігваць» аднаго з найвялікшых славянскіх паэтаў на ўзровень М. Ісакоўскага ці А. Пракоф'ева.

Трэці ж ужо зусім адкрыта, як гэта публічна робіць на старонках рэспубліканскай прэсы С. Букчын, выступаючы такімі заўзятымі апалагетамі выключнай апостальскай місіі рускай культуры і рускага народа, што застаецца толькі ўпасці на калені і дзякаваць.

І справа тут, відаць, не толькі ў тэндэнцыйнасці, заідэалагізаванасці літаратуразнаўчай навукі ці прыватных русафільскіх захапленнях і сімпатыях аўтараў, але і ў тым, што наша літаратуразнаўства ў значнай ступені страціла адчуванне нацыянальнага радаводу Беларускай літаратуры, здольнасць успрымаць і мысліць спароджаныя ёю з'явы найперш у кантэксце ўласнага літаратурнага развіцця.

Справа даходзіць да таго, што любі ўплыву, скажам, на творчасць М. Багдановіча з боку А. Фета, В. Брусавы, С. Надсана, К. Бальмонта і г. д. разглядаецца як з'ява зразумелая і заканамерная. У той час, як спробы паказаць сувязь таго ж Багдановіча з традыцыямі нацыянальнага Рэнэсансу і творчасцю Ф. Скарыны, альбо Купалы з спадчынай беларускага Сярэднявечча — і такім чынам абгрунтаваць самастойны шлях развіцця нацыянальнай літаратуры — сустракаюцца насцярожана, а то і ў штыкі.

Зрэшты, інакш і не можа быць, калі за эталон і ўзор літаратурнага развіцця, за нейкі нібы сам па сабе зразумелы пункт адліку доўгі час браліся (бярэцца і цяпер) дасягненні, здабыткі і нават заканамернасці развіцця другой, няхай сабе і надзвычай развітой, сусветна-

га ўзроўню літаратуры. Карацей кажучы, калі нацыянальнай літаратуры заведама адвядзіцца незайздросная роля вачнага аўтсайдэра і пераймальніка.

Вось і Ц. Ліякумовіч у нядаўнім лімаўскім выступленні, ўзяўшы сабе ў памагатыя тэорыю паскоранага развіцця ў інтэрпрэтацыі аднаго з яе рускіх апалагетаў Д. Дзюрышына, выказае сумненне ў здольнасці Беларускай літаратуры дасягнуць узроўню класічнай развітасці паза-іншэлітаратурнымі ўплывамі — найперш з боку рускай літаратуры. Прычым у пазіцыі даследчыка заўважаецца не так жаданне разабрацца ў сутнасці з'явы, колькі засведчыць залежнасць падпарадкаванасць, калі хочаце, абавязанасць Беларускай літаратуры і яе творцаў перад вялікай рускай літаратурай, імкненне вылучыць апошняю на пачэсную ролю павадыра малодшай сястры ў яе ўзыходжанні да вяршынь класічнай сталасці.

Прэтэнцыёзны, месцамі амбіцыйны тон, на які збіваецца аўтар, настойваючы на апякунскай, вучыцельнай місіі рускай літаратуры («Хіба, кажучы словамі Пушкіна, «зубкі прорезались»? прымусіла нагадаць калегу, што «пазныкі» і ўзаемаўплывы з'яўляюцца нармальнай, універсальнай з'явай сусветнага літаратурнага працэсу, у роўнай ступені ўласцівай як для Беларускай, так і для рускай літаратуры, каб за гэта можна было патрабаваць нейкай удзячнасці — ці падлічваю, хто на каго больш уплываў. Напомню хіба, што і вялікі Пушкін, якога Ц. Ліякумовіч спагадліва далучае да русіфікатараў і вялікадзяржаўнікаў, перш чым стаць класікам, пачынаў як паэт-пераймальнік, з наследаванняў узорам французскай, англійскай, іспанскай паззіі і г. д.

Што датычыцца паслякастрычніцкага перыяду, то ўсё савецкае літаратуразнаўства ўяўляе ў гэтым плане па сутнасці вуліцу з аднабаковым рухам, і ніхто яшчэ не даследаваў як след, што дала і які падатак узяла руская літаратура з нацыянальных літаратур. Пэўна можна выказацца толькі наконт таго, што некарэктна ды й амаральна патрабаваць сёння ўдзячнасці ўжо па той прычыне, што на працягу ўсяго савецкага перыяду мы па сутнасці мелі справу не з нармальным узаемаўплывам, але з ідэалагізаваным масіраваным насаджэннем хоць і блізкароднаснай, але іншай, другой мовы і літаратуры, г. з. па сутнасці з актамі духоўнай агрэсіі, нікіраванай на падаўленне і выцясненне самабытных праў нацыянальнага духоўнага жыцця.

Тое, пра што так балюча і горача клапацімся мы сёння, пакутліва ўзыходзячы на новы круг нацыянальнага адраджэння, гэта, кажучы словамі М. Гарэцкага, «здоровы і патрэбны крык аб сваіх правах беларуса як сына Беларускай нацыі, нацыі па сваіх асаблівасцях самабытнай... гэта крык аб правах народа, ядынага ў псіхіцы і здольнага да самабытнага жыцця сярод народаў,

катораму не да твару быць прыбываю, дадаткам да нацыі дужэйшай... і асабліва блізкай па крыві, што яшчэ горш». Бо з чужым (пераказваем тут сэнс думкі крытыка) размова кароткая, а блізкаму радно му-сіш цяпець, пакуль яна не пачне цябе з уласнай хаты праганяць.

Такім чынам, не ад класічнай рускай літаратуры мы адмаўляемся, не ад багатай духоўнай спадчыны суседняга блізкароднаснага народа, але ад разбуральнай экспансіі і пасягання (у тым ліку праз літаратуру і літаратуразнаўства) на сферу нацыянальна-самабытнага, ад спроб і надалей штучна навязаць Беларускай літаратуры уніфікаваныя эстэтычныя крытэрыі і заканамернасці гістарычнага развіцця рускай літаратуры.

Бо калі Ц. Ліякумовіч задае рытарычнае для сябе пытанне: «Увогуле ці магла б новая беларуская літаратура без уліку дасягненняў рускай літаратуры, як дарэчы і іншых, прайсці «за восем-дзесяць год свайго прэўдзівага існавання... усе шляхі, а часткова і сцэжкі, каторыя паззія еўрапейскага пратоўвала болей ста год?» (М. Багдановіч), дык ён не толькі мае гатовы адказ, але і зыходзіць з нейкага універсальнага стадыяльнага шляху ў выглядзе пэўных напрамкаў, метадаў, кірункаў, якія мусяць прайсці і засвоіць літаратура, каб дасягнуць пэўнай ступені сталасці і развітасці.

Не з патрэб гістарычнай сацыяфакцыі, а па праву справядлівасці хочацца запытацца тады: а ці хадзіла ў «развітых» сама руская літаратура дапушкінскай пары, пачынаючы, скажам, з XVI ст. ці часоў С. Полацкага? Якой, як вядома, не суджана было прайсці шляхамі Рэнэсансу, якая не мела на тую пару развітых жанрава-відавочных форм, напрыклад, паззіі. Ці не давалася ёй даганяць больш развітыя па тым часе літаратуры — тую ж старабеларускую? Па логіцы — нібы давалася. Прышлося нават выпісаць настаўніка з Полацка. Як вядома, выдатнага паэта і аднаго з найболей яркіх прадстаўнікоў барочнай традыцыі ў старабеларускай літаратуры XVII ст., а затым родапачынальніка маскоўскага барока — першага еўрапейскага стылю ў рускай літаратуры. Але ніхто з гэтай нагоды не абсалютызуе гэтага ўплыву, як і не задае неэважальна для нацыянальнага пачуцця пытанні «ці змагла б...». Бо адбываўся хоць і надзвычай уплывовы, але натуральны працэс літаратурнага ўзаемадзеяння, выкліканы патрэбамі ўнутранага развіцця рускай літаратуры.

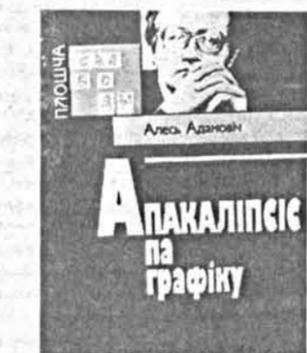
У працяг тэмы можна нагадаць, што і А. Міцкевіч — яшчэ адзін выхадзец з этнічнай Беларусі, заснавальнік класічнай нацыянальнай традыцыі ў польскай літаратуры — увайшоў у яе не толькі з глебы беларускага фальклору, але таксама і з карнінгу старабеларускай літаратуры, абавіраваўшы на традыцыі нацыянальна-вызваленчага барацьбы народаў Вялікага княства Літоўскага, увабраўшы ў сваю

ЛЯ КНИЖНОЙ ПАЛІЦЫ

Сапраўдны пісьменнік — больш чым пісьменнік...

Кніга Алеся Адамовіча «Апакаліпсіс па графіку», якая выйшла ў серыі «Плошча Свабоды» (выдавецтва «Беларусь»), аўтарызаваны пераклад з рускай мовы Міхаіла Тычыны — па сутнасці зрэз жыцця нашага грамадства ў апошнія гады, якія цяпер усе мы з трывогай называем паслячарнобыльскай эпохай. Канечне, вядомы пісьменнік вяртаецца і ў сваёй маленства, юнацтва, калі быў партызанам. Піша і пра тое, чым жыў народ у пасляваенны час, асэнсаввае і гады сталінізму. Ды чернобыльскі прысан, здаецца, кранаецца саміх

старонак зборніка, ножны матэрыял якога — боль сэрца, крык спакутанай душы, голас розуму, які не можа, не павінен маўчаць аб тым, што здарылася, інакш маўчанне гэтае можа прывесці да новых бедаў, да новых чернобыляў. Асноўнае ў кнізе — расказ пра тое, як А. Адамовіч даваўся (у першыя паслячарнобыльскія дні і пазней) звяртацца да самага высокага кіраўніцтва тагачаснага Савета Саюза, дамагацца, каб яго нарэшце звярнула ўвагу на тое, што ўся праўда пра Чернобыль не гаворыцца, што не

прымаюцца захавы, каб хоць некалькі зменшчыць уздзеянне радыяцыі на людзей. «Да Чернобыля мне і ў галаву не прыйшло б па нейкіх справах і праблемах звяртацца «на самы верх»: далей, далей

ад іх трымацца, нікому з пісьменнікаў добра і гонару не прынесла блізкасць да «цараў»! А тым больш — да Палітбюро. І ў той жа час сказана: рускі пісьменнік — больш чым пісьменнік. (Я — пісьменнік беларускі, але гэтая традыцыя ў нас агульная). Чым толькі пісьменнік у нашай краіне не займаецца: заходняму гэта, бадай што, і не зразумець».

Гэта — словы з асноўнага артыкула «Чернобыль і ўлада». У гэтым артыкуле — не проста публіцыстычны развагі, а свайго роду публіцыстыка дзеяння. Анатомія чернобыльскіх злачынстваў дзяржаўнага маштабу, што пачаліся пасля катастрофы. І анатомія чалавечай сумленнасці і неабыхавасці, за якой стаіць аўтар. Напісаны артыкул у жніўні 1990 года і так сталася, што М. Гарбачоў паўстае як ці не адзіны ратавальнік ад усіх бе-

даў. Што ж, Міхаіл Сяргеевіч быў тым чалавекам, які пайшоў на сустрэчу А. Адамовічу, не пакінуў без увагі яго ліст, прыняў пісьменніка, сёе-тое зрабіў. Аднак, будзем справядлівымі, генеральны сакратар і прэзідэнт мог бы зрабіць куды больш, каб уратаваць беларускі (усё ж ён пацярпеў болей за іншыя народы) ад Чернобыля.

А беды былі не толькі чернобыльскія, і гэта яскрава відаць з наступных артыкулаў А. Адамовіча: «Кураты, Хатынь, Чернобыль» і «Беларуская блда». Значныя ланцуг, у якіх якога бралы таталітарная сістэма па сутнасці кожнага. І звенні яго не разарвуцца, пакуль будучы знаходзіцца ва ўладзе тый, хто болей рупіцца пра задавальненне ўласных патрэб, амбіцый, чым думае пра народ. Кураты палітычныя, Кураты арыстакратычныя, назва хіба іншая — Чернобыль.

творчасць, увабраўшы і беларуска-літоўскага летапісання, Статута Літоўскага, пазэіі М. Гусоўскага, Я. Вісліцкага і г. д.

У такім разе чаму мы, наша літаратура і літаратуразнаўства — прамыя нашадкі духоўнай культуры Вялікага княства Літоўскага, што дала такія магутныя адгалінаванні ў культуру суседніх народаў, павінны пажыцца, як горб, несці і адчуваць нейкі незразумелы комплекс вінаватай удзячнасці і ўласнай непаўнацэннасці? Жывуць жа побач і нармальна развіваюцца літаратуры літоўская, латышская, і не адчуваюць ні сваёй «непаўнацэннасці», ні неўтаймоўнага свербу некага даганяць, быць усё. Бо кожная нацыянальная культура ёсць з'ява эстэтычна самакштоўная — і як такая — самадастатковая ў гэтай сваёй сутнасці, самарэгулюемая ў сваіх унутраных патрэбах. А таму і паняцці «вышэйшасці» і «ніжэйшасці», «развітасці» і «неразвітасці», якімі як рабочымі шырока карыстаецца наша літаратуразнаўства ў дачыненні да нацыянальных літаратур, што абпіраюцца на унікальныя духоўна-гістарычныя вопыты, што нясе ў сабе культура кожнага народа, — папросту некарэктныя. Ва ўсім разе ім не месца ў лексіконе навуковага літаратуразнаўства. Можна параўноўваць майстэрства, шляхі развіцця літаратур, прасочваць уплывы, але гаварыць пра іхнюю развітасць альбо неразвітасць можна толькі зыходзячы з вопыту і ўмоў іх унутранага развіцця, з пазіцыі іх самадастатковасці.

Дык ці не пара нам сёння адмовіцца ад стэрэатыпага разумення новай беларускай літаратуры, у тым ліку і XIX стагоддзя, як літаратуры слабаразвітой, непаўнацэннай, што жыла на «падсое» іншых літаратур, а сказаць, што быў у яе свой самастойны, шмат у чым непаўторны шлях гістарычнага развіцця, свой характар, свой нацыянальны космас светаўспрымання, маралі, этыкі і эстэтычнага мыслення, свая філасофія жыцця?

«Бойся данайцаў, нават калі яны прыносяць дары», — гаварыў антычны паэт. Мы ж дары прынялі, заглянуўшы разам з прыманкай і выпеставаную ў нетрах таталітарнай сістэмы так званую тэорыю паскоранага развіцця, што нясе ў сабе ўсё тую, закамуніраваную пад навуку, ідэалогію ўніфікацыі і вялікадзяржаўнасці. Нягледзячы на разнастайныя нацыянальныя мадыфікацыі і ўнесеныя ў апошнія гады істотныя карэктывы, яна па-ранейшаму, па інерцыі праце супраць самабытнага развіцця нацыянальных літаратур як устойлівых, дастаткова аўтаномных, самарэгулюемых сістэм.

Нездарма, устаўляючы адносіны падпарадкавання і залежнасці, вызначаючы ступені «развітасці» і ствараючы такім чынам сістэму лжэстымуляў (каму не хочацца выглядаць «развітым?»), адэпты тэорыі прызнаюць іншалітаратурныя уплывы ў якасці асноўнага сродка «выраўноўвання» (балазе, што і ўзор для пераймання заўсёды навідавоку — вось,

калі ласка, высокаразвітая руская літаратура), не жадаючы бачыць, што «пераварыць» такі масіраваны ўплыў, што суправаджаецца адначасовым руйнаваннем і ўсіх іншых самабытных сфер нацыянальнага жыцця (быт, сямейныя традыцыі, культура, адукацыя, эканоміка, прыроднае асяроддзе) не пад сілу нават самым дужым літаратурам. Што такое «выраўноўванне» ёсць не што іншае, як скрытая асіміляцыя і самазабойства для нацыянальных літаратур, якія незаўважна, паступова будуць выраджацца і паміраць цераз страту свайго генетычнага нацыянальнага кода, адчужэнне ад уласнага народа, ці наадварот, народа ад літаратуры (што мы сёння і назіраем). Бо, прыняўшы на веру такі падманны арыенцір, нацыянальная літаратура нязменна ўхіляецца ад самабытнага шляху свайго развіцця, пераходзіць да ўтрыманства, аб'яскроўліваецца, будучы не ў стане запатрабаваць і выразіць у адэкватных нацыянальных формах назапашаны ў народзе духоўны і творчы патэнцыял.

Невыпадкава М. Багдановіч, які сам, першы пачаў пратоптваць для айчынай літаратуры шырокае еўрапейскае сцэжкі, у пару схаміянуўшыся, у артыкуле «Забуты шлях» прадбачліва папярэджваў, што страта літаратурай самабытнага шляху развіцця — гэта значыць глумленне над народнай душой.

Што ж гэта за шлях, забыты нашым літаратуразнаўствам? Гэта шлях даследавання нацыянальнай літаратуры як эласнай сістэмы, зыходзячы з гістарычнай пераемнасці і прыкрытэту яе ўласнага ўнутрылітаратурнага развіцця.

Той шлях, які засцерагае літаратура ад гістарычнага бжпамяцтва, які не дазваляе ёй збіцца са свайго спадчынага генетычнага кода, падацца мутацыям альбо падвергнуць сабе сумніцельным пластычным аперацыям, адкуль чэрпае яна сілы для пастаяннага свайго абнаўлення і росту.

Беларускае літаратуразнаўства павінна засяродзіцца на працэсах унутрылітаратурнага развіцця, самаідэнтыфікацыя ў адпаведнасці з гістарычным развіццём уласнага народа і ствараць ім літаратуры і такім чынам займаецца, нарэшце, свой шлях, адмовіўшыся ад малаплённай практыкі каго б ні было даганяць альбо на некага раўняцца.

Бо ў сапраўднай, вялікай літаратуры і яе творцаў заўсёды была, ёсць і будзе толькі адна задача — жыць лёсам, турботамі і клопатамі свайго народа, шукаць і жадаць для яго шчасця, смяцця, радавацца і гараваць разам з ім. Толькі спраўна, самааддана і шчыра выконваючы гэтую сваю спрадвечную місію, узіраючыся ў свой народ, раскрываючы разнастайныя правыя чалавечага духу, і можна некага «дагнаць», дасягнуць таго ўзроўню, дзе лунае дух Дастаеўскага і Талстога, Хемінгуэя і Фолкнера, Маркеса і Неруды, Купалы і Коласа.

Генадзь ПРАНЕВІЧ.

г. Врэт.

«Дык хто ж заплаціць?» — гэтае зусім не рытарычнае пытанне А. Адамовіч вынес у заглавак свайго дэпутацкага запыту намесніку Старшыні Савета Міністраў СССР, старшыні Бюро па паліўна-энергетычным комплексам Б. Шчарбіне і міністру атамнай энергетыкі М. Луконіну. Сапраўды, хто? І ў маральным сэнсе, ды і матэрыяльным тансама. Калі ліст пісаўся (8 мая 1989 года), нейкія абавязкі браў на сябе Савецкі Саюз, цяпер жа Беларусь па сутнасці адна з будоў. Спалдзяванні ішчэ на светную грамадскасць. Дарчы, у кінуў увайшла тэксты выступленняў А. Адамовіча ў Японіі («Бяда вучыцца»), доклад на канферэнцыі амерыканскіх і савецкіх вучоных і публіцыстаў, што ў чэрвені 1990 года праходзіла ў ЗША — пра Чарнобыль, пра неабходнасць павярнуцца «тварам да апакаліпсіса».

Чытаецца і дыялог з акадэмікам А. Сахаравым «Жыць на зямлі і жыць доўга», які вёў У. Сінельнікаў. Шмат пра што ён і, вядома ж, пра Чарнобыль. Пра тое, каб новыя чарнобылі не паўтарыліся, каб, нарэшце, усё зразумелі, што ніякага «мірнага» атама няма і быць не можа.

Трывожны роздум А. Адамовіча-мастак, грамадзяніна аб нашым супярэчлівым часе прысутнічае і ў гутарцы з нарэспандэнтам «Літаратурнай газеты» І. Рышынай «Ціхае імя». Пра літаратуру тут ідзе гаворка тансама ў сувязі з жыццём, з тымі складанымі працэсамі, што адбываліся ў жыцці грамадства на працягу сямі дзесяткаў гадоў і апошнім часам.

Сапраўдны пісьменнік не можа стаць убаву ад іх. Бо сапраўдны пісьменнік — больш чым пісьменнік.

А. В.

Віншуем!

25 жніўня сустракае сваё 60-годдзе Пятрусь МАКАЛЬ — паэт, творчасць якога пастаянна на слыху аматараў беларускай літаратуры. Віншуючы Пятруся Міхайлавіча з юбілеем, зычным яму доўгіх год жыцця, нязгаснага творчага гарэння!

«ЯК НЯЛЁГКА ЗДАБЫВАЦЬ СВЯТЛО»

Мае радкі — не лесвіца ў вякі,
што недзе за туманнай рысай
неба.
Мае радкі — працяг маёй рукі,
якой мне столькі рук
паціснуць трыба! —

вось так вызначыў сваё мастацкае крэда Пятрусь Макаль, такое назначэнне, лічыць ён, яго паэтычнага радка.

Калі з вышыні сягонняшняга дня пільна і зацікаўлена зірнуць на творчыя здабыткі тых, хто працуе ў гарачым цэху пазэіі і даходзіць да рысы, дзе выведзена лічба шэсцьдзесят, альбо блізка да яе, можна смела сказаць, што сярод іх сваё адметнае месца займае пазэія П. Макаля. Па сваім гучанні, філасофскай напоўненасці, шырыні дыяпазона ўзнятых маральна-этычных праблем, творы яго выгодна вылучаюцца на фоне набыткаў іншых аўтараў.

Лепшыя вершы П. Макаля вызначаюцца тым, што яны творча спалучаюць у сабе ранейшы назапашаны вопыт развіцця мастацкага слова яго папярэднікамі, выкарыстоўваюць багацце літаратурных традыцый са смеласцю творчага пошуку, няхай сабе часам рацыянальнага, разумовага. Разам з тым творам такога плана ўласцівае душэўнае гарэнне і неўтаймаванасць, крышталёвая чысціна і бескампраміснасць у сцвярдзенні гуманістычных ідэалаў.

П. Макаль належыць да пакалення, якое прышло ў літаратуру адразу пасля вайны. Як слухна заўважыў у адным са сваіх артыкулаў Уладзімір Калеснік, пасляваенны літаратурны прызыў у нашай рэспубліцы быў беспрэцэдэнтнай з'явай. Чымсьці падобным магло пахваліцца хіба толькі пасляжастрычніцкае дзесяцігоддзе.

У сваіх творах пачынаючы паэт пісаў пра тое, што добра вядоў: пра дзіянства, уражанні аб якім не выветрываюцца і ў сталым узросце. Знаходзіла воджук у вершах П. Макаля і мірная стваральная праца першых пасляваенных дзён.

І трыба сказаць, што пры ўважлівым азнаямленні з творамі гэтага перыяду, бачна: напісаны яны на даволі высокім тэхнічным узроўні. Падобраны ўражвае ашчаднае стаўленне да слова, імкненне гаварыць ёміста і нават афарыстычна. Разам з гэтым вершы не перагружаны залішняй метафарычнасцю. У першых вершах П. Макаля многа святла і прасторы. У іх прысутнічае душэўная цеплыня і чалавечая даверлівасць, якія не могуць не крануць чытача. Асабліва гэта адчуваецца ў тых радках, дзе паэт імкнецца ўзняць малюнкi свайго дзяцінства. У адным з вершаў на гэту тэму нельга не звярнуць увагу на двухрадковае «Змалку нас само жыццё вучыла, як нялёгка здабываць святло». Верш пра тое, як маці пасылае малага хлапчука да суседа з бляшанкай па вугалі. Сказана няблага, калі мець ня ўвазе, што паэт успамінае гэта ў дваццацігадовым узросце.

Увогуле, многія вершы П. Макаля аўтабіяграфічныя.

Напрыклад, наўрад ці з'явіўся б цыкл вершаў пра армію, калі б яму самому не давалася служыць у яе шэрагах. Няхай і не ў кожным вершы выяўлены асабістыя душэўныя парыванні, яны ўсё роўна прыцягваюць нашу ўвагу, бо мы знаходзім у іх цікавыя назіранні і роздум. Найбольш прыцягваюць тых творы, дзе прысутнічаюць спявадальныя інтанацыі лірычнага героя:

Я к вам прыехаў, горы і даліны,
Як госьць да самай блізкае
радіі.
Застаўся тут ваеннаю часінай
Мой родны брат
На энскай вышыні.

Гэта адзін з нямногіх вершаў, у якім закранаецца тэма вайны. У сувязі з гэтым сама сабой напрашваецца пытанне: чаму ў П. Макаля так мала твораў пра партызанскую вайну і вайну ўвогуле? У равеснікаў паэта і нават маладзейшых за яго вунь колькі напісана на гэту тэму! Можна, прымоты і пажарышчы другой сусветнай абмінулі тых мясціны, дзе нарадзіўся і жыў паэт? Закранулі, і яшчэ які! Але пішучы пра ваеннае ліхалецце, аўтар як бы дае даволі ладнага кругаля. Свае адносіны да вайны ён выяўляе, калі звяртаецца да тых катаклізмаў, якія скаланаюць нашу планету сягоння, да неверагоднай магчымасці ядзернай катастрофы і гібелі зямной цывілізацыі. Дык вось, у падтэксце гэтых вершаў дзесь на другім плане, раз-пораз, як пачварны прывід, узнікае злавеснае і пачварнае аблічча мінулай вайны.

У бой, як у тайну, загляну я,
Каб зведаць сапраўдную
глыбіню:
За аб'янаваасцю драўлянаю
Колькі ўнутры схавана агню!

У страфе таксама крыху прыхавана тое, пра што хацеў сказаць аўтар. У апошнім радку гаворка ідзе пра партызанскія кастры, віскат варожых мін, павіст куль, — той агонь, які карнікі і эсэсаўцы аялі па мсціўцаў падчас знішчальнай блокады.

Каб напісаць вось такіх радкі, паэту давалася адолець шлях у некалькі гадоў. Гэта быў час творчага пошуку і творчага сталення, глыбокага роздуму над падзеямі, якія адбываліся ў краіне і за мяжой. А галоўнае, паэт адчуў патрэбу выразацца з прывычнай, добра ўвядзенай каляіны, пазбавіцца старых паэтычных канонаў, якія сталі шаблонам і стэрэатыпам. Хацелася ўдыхнуць на поўныя грудзі свежага паветра новага часу, зірнуць на яго з новых пазіцый. Ці не гэта жаданне прывяло яго ў Маскву на Вышэйшыя літаратурныя курсы. Гады, праведзеныя ў сценах гэтага інстытута, сталіся нечым больш значным, чым гадамі вучобы. У Маскве паэту выпала шчасце бачыць і чуць многіх выдатных людзей таго часу. Ужо адзін пералік гаворыць сам за сябе: Пальміра Таліяці і Юрый Гагарын, Сяргей Канёнка і Назым Хікмет...

Як бачна з кніжкі, якая выйшла пасля заканчэння літаратурных курсаў, паэт не толькі задумаўся аб прызначэнні і сіле мастацкага слова, але і па-іншаму стаў адносіцца да яго. І яно ў сваю чаргу па-новаму загучала ў яго тво-

рах. Узмужнеў і набыў новыя якасныя рысы і паэтычны талент П. Макаля. Стрыманасць у пачуццях кампенсуецца ёмістасцю паэтычнага радка. Сімволіка і асацыятыўнасць дапамагаюць паэту больш глыбока раскрываць галоўную задуму твораў. Павысілася паэтычная і эстэтычная культура аўтара.

У свой час нямала гаварылася пра НТР — навукова-тэхнічную рэвалюцыю, яе ўздзеянне на чалавека, на яго свядомасць і паводзіны, эстэтычныя і маральныя якасці. Не абмінула яна і пазэію, як і пазэія яе. Але найбольшае адлюстраванне яна знайшла ў творах П. Макаля.

Ён даўно марыў напісаць паэтычную кнігу, у якой бы ён здолеў пераадолець адлегласці і рубжы, якія падзяляюць людзей, разбурыць сцены варожасці, што перашкаджаюць братам з усіх куткоў зямлі паціснуць адзін аднаму рукі. І ён ствараў яе ад верша да верша, ад радка да радка. Як вядома, для пазэіі не існуе адлегласці. А таму для П. Макаля блізкае як Мексіка з турэмнай камерай, у якой сядзеў вялікі мастак Сікейрас, так і іншыя краіны таго рэгіёна.

Турбуе паэта і экалагічная неўладкаванасць, аб'якавае адносіны да прыроды. Але хто вінаваты ў тым, што паміраюць рэкі, гінуць лясы — зялёны азіс планеты? Сам чалавек. Нельга, канечне, забываць і на прагрэс, які не заўсёды лепшым чынам уздзеічае на прыроду.

У травы
Забіраюць правы —
Хіба гэта не бачыце вы?
Аграмады няўмольных будоў
Выцяснюць траву з гарадоў.
Рэчка чорная ўдале плыве
Па траве, па траве, па траве...

Не абмінуў П. Макаль і таго даўно абжытага і, здавалася б, поўнаасцю адкрытага мацерыка, на якім, здаецца, не засталася «белых плям», таго мацерыка, які завецца каханне. Але паэт паказаў і пацвердзіў, што на ім яшчэ шмат чаго можна адкрыць.

Вершы паэта радуць і ўражваюць сардэчнай-цеплыняй, шчырасцю, роздумам над быццём чалавека. У такіх творах менш метафарычнай награвушчанасці, больш гарманічнасці і суладнасці паміж задумай і выяўленчымі сродкамі.

П. Макаль імкнецца не адстаць ад свайго часу, яго праблем, усюга таго, што хвалюе нашага сучасніка. У яго вершах знаходзіцца адлюстраванне тых падзей, што адбываюцца ў апошнія гады. Нават пішучы пра звычайныя кватэрны побыт, паэт умее высягнуць за рамкі вузка-асабістага і выйсці на шырокае прастор чалавечых інтарэсаў і чалавечай заклапочанасці, не губляючы пры гэтым ні канкрэтных ідэяў, ні канкрэтных дэталей, ні яркасці паэтычных фарбаў.

Творчасць Пятруся Макаля — адметная з'ява ў нашай літаратуры. У ёй пульсуе жывое дыханне нашага часу, адчуваецца глыбокі чалавечы роздум аб жыцці нашага сучасніка, а таксама вядзецца шчырая гаворка пра наш дзень. Разам з тым паэт спрабуе зірнуць у тых далячынні, куды вядуць неспакойныя шляхі нашага веку.

Васіль МАКАРЭВІЧ.

Гэта...

Гэта ўвайшло ў звычай,
Убілі ў нас гэта гады:
«Калі нас Радзіма кліча,
У яе не пытаюць куды!»

Дрэнна,
што гэтак сталася,
Цяпер наракаем на лёс...
Можна,
каб мы былі,
Менш было б матчыных слёз.

Палохае харчоў дарагавізна,
Капеечная вартасць слоў,
Спаборніцтва галоў і галавізны
Сярод былых і новых мудрацоў.

Патрэбны сёння новыя падрубы
Да нашых словаў і да нашых спраў,
Каб апякалі і душу і губы,
Ды каб на веру іх ніхто не браў...

Урокі праўды

Нарэшце дажылі да праўды,
Якую мы шукалі днём з агнём.

Яна цяпер не толькі на парадах!
Ды вось... ізноў папахвае лганнем.

На сцэне часу праўды гэтай рыскі
Мы пазнаём пакуль яшчэ, але

Яна падчас, як дрэнная артыстка,
У залу толькі гучны голас шле...

Чуваць зязюлін толькі голас.
А чайкі бачны крылы толькі.
Ды скажа хто пра аднабок і
Недмаляваны свет.

Заўсёды ўявіш апярэнне
І нечы дачуеш гукі,
Было б у сэрцы азэрэнне
Ды ўласнага палёту след.

Між вербаў хлюпае вада.
У сэрцы мора б'е прыбоем.
І песня даўня жальбою
Заліць гатова мацярык.

Ляжыць малюсенькі каменьчык.
Над ім скала звісае грозна,
Душу ягоную камечыць.
А мне чуваць жывёльны крык.

Няма ніякае пагоні,
А ёсць у сэрцы нож...
І быццам бы з туману коннік
Цябе імчыць праз дождж.
Капыціць гразкую дарогу,
Храпе знямоглы конь.
Нашто,

жывы ён, нежывога

Вязе... Твая далонь
Матляецца, нібыта стрэма,
І замінае ездаку...

Так і сканае ціхіх племя

Не на сваім скаку...
Вас не шукаюць сярод мёртвых.
Засведчыць можа Бог,
Што ты... не кожны ты чацвёрты...
Як і не з першых трох.

ГАННА ПОДБЕГАМ йшла па дарозе.
Ноч ціснула на плечы жанчыны, гнала
яе так, што не патрэбна быў і бізун.

— А божачкі мае, а думалася ж, што
светлым дзяньком дайду да Яўхіма.
Дык во не, ноч зашпела, спаўзла, як чума
нябачная. Але не вернешся ўжо ж.
Нямнога засталася, зусім нямнога. А калі
на тое, дык чаго баяцца? Тут ніякага
чалавека не стрэнеш. Адны кажаны
ўлетку сноўдаюць, цяперака ж усё ўле-
дзянела, усё марозам схоплена.— Жан-
чына гаманіла сама сабе не прыцішва-
ючы хады, раз-пораз асцярожна пера-
кладваючы з рукі ў руку ладны вузель-
чык.

залі схадзіць да Яўхіма. Як і што б там
не было, а дам згоду на ўсё, каб толькі
паправіць сям'ю, каб вярнуць былое.

Ганна йшла гэтай дарогаю першы раз.
Але ёй здавалася, што ўсё наўкола ве-
дае яна даўным-даўно, ад самага нара-
джэння. Так даходліва і яскрава, з най-
малейшымі падрабязнасцямі апісала і
расказала пра дарогу да Яўхіма старая
Макрыда. Некалі ў маладосці была яна
палюбоўніцаю ведзьмака. Так гаварылі
людзі. Толькі праўда гэта ці не — хто
яго ведае. Проста так не спытаеш, ад
сораму згарыш за бяздумныя словы. Ды
і гэтая цікаўнасць можа пайсці не на кары-
сць. Не даведаешся адразу, што ў га-

я цябе ўгнавіла? За якія грахі абрынуў
на мяне і маіх дзяцей цяжар нелюбові?
Чаму счужэлі мы нашаму кэрмільцу?
Малілася я табе, Госпадзі, дзённа і нош-
на. На каленцах прасіла пасобіць, пашка-
даваць нас, аж не — глухі ты да маіх
слоў. Грэшная я, Госпадзі, каму ж гэта
ведаць, як не табе. Мо з-за гэтага ты і
не чуеш словы малыбы маёй... Застало-
ся адно спадзяванне—Яўхім. Дасць, мо-
жа, ён прываротнага, зеляя, ці нашэпча
вадзіцы, ці ветрам прымусяць прыгар-
нуцца назад мужыка майго. І забудзе ён
клятую разлучніцу Таццяну. Я ўжо для
гэтага анічагусенькі не пашкадую. Усё
адам, і нацельнае разам — толькі б де-

тую праўду кажаце. Як у ваду глядзіце.
Раней усё было дужа добра. Жылі і са-
бе, і другім на радасць. Але ж зноўхаў-
ся мой Лёнік з Таццянай, дзеўкай з на-
шага селішча.— Голас у Ганны задрыві-
жэў, як ацяжэлая восенская павуціна
пад скразняком. Ёй так хацелася выплес-
нуць гнятучы боль з душы гэтаму ўсе-
магутнаму чалавеку. Толькі ж невядомы
ёй раней унутраны голас нашэптаў:
«Асцярожна, бабачка, пацярпі, не раз-
гортвай душу і сэрца адразу. Бо, можа,
прыйдзеца затым і пашкадаваць...»

І Ганна патроху супакойвалася. Язык,
як быццам, нехта прытрымліваў, калі ха-
целася ёй сказаць пра самае патаемнае:
што гатовая яна на ўсё, абы вярнуць Лё-
ніка, толькі б стаў ён ранейшым, такім
жа бліжкім і дарагім.

— Ты гавары, я слухаю,— крэкнуў Яў-
хім.

— Раней жа, дзядзечка, мы жыць
адзін без аднаго не маглі. І ён, і я з паў-
слова ведалі, чаго хочацца нам, аб чым
думаецца і марыцца. А цяпер жа ваўкі
ваўкамі. Глядзіць ён на мяне, як на зям-
ную жабу, ці на балотную вужаку. Хай
бы толькі на мяне, але ж і ад дзяцей
адчураўся, чужынкамі яны сталі для
яго... Цяпер жа ў салодкім сне ўспамі-
наю ранейшыя гады. Шчасце ж было ў
нас неабдымнае, ён без мяне не мог і
дня прадыхаць, а ўжо ж я і гэдзіначкі
не магла асіліць, каб хоць слоўцам не
перакінуцца. Толькі адным днём на се-
нажакі прычаравала Лёніка клятая Ер-
мачына блудніца, паганка растаптаная.
Яшчэ ночку адчула, што нешта здары-
ца. Такі сон сасніўся, што ўсё мае цела,
да апошняй жылкі ператузаў, перакру-
ціў...

— Ну-ну, раскажы-ка яго,— бліснуў ва-
чыма гарбун.

— Ага. Дык вось як,— Ганна задума-
лася.— На плошчы вялізнага горада, век
такога не бачыла, стаіць незлічоная
колькасць людзей. І ўсе яны вясёлыя,
радасныя, як на пагулянцы. На якога ні
зірні — вочы блішчаць балотным агнём.
І не ціха яны стаяць, а нешта крычаць,
чагосьці патрабуюць ці то чаканюць.
Дробны дождж на галовы сыпле, такі
толькі восенню бывае. Але ж ніхто з лю-
дзей не разыходзіцца, як смалой пры-
цягнула іх... І раптам бачу я сама сябе.
Уся абадраная і абарваная, скрываўле-
ная, быццам падраненая птушка. А доў-
гія косы мае, якіх ніколі не насіла, па-
смамі звісаюць на плечы, грудзі — пер-
шакладжаюць глядзецца. Толькі ж не
стаю я разам з усімі, а вядуць мяне
хмурыя салдаты праз натоўп, нейкімі
доўгімі палкамі папіхаючы. І каб ты ве-
даў, дзядзечка, як мне ўсё ўстыла, як
было цяжка і горка. Гарчэй, чым спелая
крушына. Былі там яшчэ і коннікі. Яны
шарэнгай стаялі паліў рэчку. Адтуль ця-
гнула няцярпным холадам, ад чаго імжа
здавалася ледзяной. Я не адчувала ног,
яны былі босымі і таксама ў крыві. На
балконе недалёкага старога дома я ба-
чыла яшчэ дзесяткі тры мужчыны. Яны ўсе
былі багата апрануты, як пань, і гучна,
на ўсю плошчу, рагаталі. Ад іх ганебных
галасоў у мяне закладвала вушы, калаці-
лася цела. Самае вялікае жаданне, якое
тады я мела, гэта каб хутчэй усё скон-
чылася, прывалілася ў прорву. Дзікі на-
тоўп таксама роў, бачачы мяне. Быццам
галодныя, звар'яцелыя былі яны. Напіра-
лі на тых людзей, якія, ведучы мяне,
ахоўвалі. Шмат было там і жанчын. Вось
іх я ненавідзела больш, чым каго. Усе
яны шпурлялі ў мяне каменне. Не помню
ўжо як, але давалі, нарэшце, мяне да ся-
рэдзіны плошчы. На вялікім узмостве, ка-
ля калодкі, з сякерай у руках, стаяў мой
Лёнік. Не, ён не спачуваў мне, а смяяў-
ся. Напачатку хацела я прасіць у яго

Анатоль КАЗЛОЎ

ЛОГАВА ВАЎКА

Урывак з аповесці «Аджуль з'яўляюцца яны»

— Упарылася, ой, упарылася. Можна,
стаць ды перадыхнуць... Не. Яшчэ за-
хварэю. За плечы хапае сцюдзёным вет-
рам, во і зляжаш. А мне гэтага ніяк
нельга. Лёнік тады зусім і ад мяне, і ад
дзяцей адрачэцца. Яму толькі дай за-
чэпку. Гэта ж трэба так стацца: выракся
дзяцей і мяне, чужынкамі сталі, горш,
чым ворагі заклятыя. А ўсё праз Ер-
мачыну Таццяну. Каб яна, гадаўка, за вя-
чэрай папархнула. Няхай страва колам
ў яе горле застане. І чым яна Лёніка
прыгаварыла ды прычаравала. Можна,
кабыла гэта ласістая, нашэптаная зеляя
падзупырыла. Таму ён, дурань, так і
вар'яецца. Адзін уратунак — Яўхім. Толь-
кі ён зможа яшчэ ў нечым падсабіць.
Сіла ў яго вялікая, хоць і перагаворва-
юцца, што нячыстая. А мне ўжо без
розніцы, абы ў сям'і зноўку ўсё ладам
ды мірам пайшло. Не так балюча за ся-
бе, як за дзяцей. Віны іхняй ні на мака-
вае зернейка нямашака ў тым, што скру-
ціўся, звярцеўся бацька з Ермаковай
поганню. І Наталля, і Антон, як ваўчаня-
ты сталі. Усе вечары па кутках сядзяць,
баяцца вочы ад падлогі ўзняць, толькі б
не сустрэцца позіркам з бацькам. Вось
яно здарэецца. Нечакана, негадана, а
зваліцца бяда-гора на сям'ю і клуміся,
ратуйся, шукай выйсця па ўсіх чатырох
баках. А ці знойдзеш? Хто яго ведае.

Гэта ж трэба дадумацца, каб са
стрэльбай на мяне кінуцца. У грудзі
наставіць і гідліва глядзецца, як трапе-
нацца маё цела ад жаху. Людцы мае
добрыя, што толькі не перадумала, ды
не перажыла я за тых хвіліны, можна
сказаць, пад касою Смерці-смертунны.
Добра, што хоць дзеці на прыпечку спя-
лі не бачылі бацькавай зварынасці.

А ўсё ж падчувае ды наюджвае Лёніка
Ермачына. Не магу выгаворваць пагане
імя Таццяна. Ніколі ў жыцці не змагу я
больш палюбіць гэтае слова. У ім адно
толькі гора для мяне.

Дзякуй добрым людзям, што падка-

лаве той Макрыды ці Яўхіма. Макрыда
зараз ужо адышла ад нячыстых спраў.
Затое вось да Яўхіма дарогу ўказала.
«Нічога не бойся,— шамкала бяззубая
старая,— раскажы Яўхіму ўсю праўду,
нічога не ўтойвай. І самае галоўнае —
згаджайся з кожным ягоным словам. За-
помні яшчэ адно: вазьмі адбітак Тацця-
нінага следу на зямлі. Крадком як-не-
будзь прыгледзь і асцярожна здымі ра-
зам з зямлёю, толькі не паблытай —
абавязкова з левай нагі. Добра гэта ро-
біцца рыдлёўкай. Прынясі след мне, а я
ўжо яго ўмацую, каб не рассыпаўся.
Думаю — Яўхім абавязкова запатрабуе
ў цябе след разлучніцы. Зрабі ўсё, што
я сказала, далей ад людскіх вачэй, без
сведкаў. Так яно будзе лепш. І без плё-
так абідзецца. Ды і пазбавіш сябе ад
клопату лішні раз ісці ў глушэчку да Яў-
хіма. Наконт платы дамовіцеся самі, але
на ўсялякі выпадак прыяхі што-небудзь
з золата, ну пярсцёнак там які, ці зала-
тую капейчыну. Падкі Яўхім да гэтай
жоўтай заразы».

Ганна ўжо які раз за дарогу асцярож-
на перакладвала з рукі ў руку вузель-
чык. У ім яна несла, акрамя Таццянінага
следу, залатога пярсцёнка, яшчэ двух-
літровы гладыш з мёдам, фунты тры
масла, ладны кавалак сала і трубку вы-
беленага палатна — усё на пачастунак
ведзьмаку. Мо з-за гэтага ён лепш пры-
ме Ганну, хутчэй і з большым жаданнем
дапаможа. Ніколі не думала яна, што
наляціць бяда-няшчасце на іхнюю хату,
што прыйдзеца ёй душою пакрывіць і
бегчы цёмным лесам да страшнага ча-
лавека, прасіць у яго помачы. Думаў не
думаў, але калі гарыць сям'я, калі паку-
туе не толькі свая душа, але і душы дзя-
цей крэйных, то пажар хоча чымсьці, а
тушыць трэба. Слёзы не ідуць у помач.
Колькі іх выліта не толькі чорнай ноччу,
а і днём. Ды ўсё дарэмна. Яны, не раў-
нуючы, як масла для агню.

«Божы мой, святы і найвышэйшы, чым

біцца суладдзя».

У галаве ў Ганны ўсё блыталася: дум-
ка перабівала думку, усплывалі малюнк
шчаслівага мінулага, але ў іх імгненна
ўрываўліся лаянкі і кулакі Лёніка.
«Во жытка дык жытка. І звар'яецца так
можна. Што са мною робіцца? Хутчэй
бы ўжо дайсці. Будзе хоць нешта пэўнае,
хоць сьякая-такія вядомасць».

Ага, вунь і хата, здаецца, прабліскае
на палядку. Дарожка прамеханька да яе
выскоквае. Тут Яўхімава логавя. Хто ж
яшчэ ўшчэміцца ў такую глушэчку, убаку
ад усяго людскага: ад іх вушэй і вачэй.
Чаго ж так сэрца тахае ў грудзях. Я ж
ужо сказала сама сабе: не страшусь Яў-
хіма. Гэта, відаць, ад дарогі і перасіль-
най хады».

Жанчына не заўважыла, як увайшла ў
загароджу, як адчыніла вясніцы і прай-
шла ў сенцы. Толькі калі расчыніліся
Ганне насустрач дзверы з хаты, яна
ачомкалася.

— Заходзь, заходзь, чаго спынілася
за парогам? — Яўхім сядзеў за сталом
і пераціраў пальцамі нейкія травы. Па-
лахлівы паўзмрок чымяна асвятляў абліч-
ча старога. Ён падаўся Ганне ўчарнелым
каршунам, які патовы вась-вось узляцець
і закрыць раскінутымі крыламі ўвесь
прасцяг над галавой.

— Уваходзь жа ты, жанчына! Ці ногі
да дошак прымёрзлі? Калі дарогу такую
адодела, то зрабі і апошні некалькі
крокаў.

Ганна ўвайшла ў хату.

— Добранькі вам вечар, гаспадар. Ня-
хай здароўя будзе поўныя грудзі...

— Ды ўжо ж будзе. Куды яно дзенец-
ца. Кладзі свой клунак на ўслон і пры-
сіджайся. Ногі, нябось, гудуць, як са-
сонкі ад ветру. Гавары без сораму і
ўхілкаў, за чым прыйшла. Хоць, па-
праўдзе, як толькі глянуў у вочы — усё
эразумеў і даведаўся. Значыцца, хочаш
мужыка дадому і падолу вярнуць. Пры-
ліп да другой, да маладой дзеўкі.

— Так, дзядзечка Яўхім. Праўду, чыс-

Зачараванае кола

Зрабілі з мукі слана...
І авалодала скруха:
Нашто нам сланова мукі
На ўсю дзяржаву адна!

Мяса яе аніяк
На столькі народу не хопіць.
Зробім, як у Еўропе —
Працуеш! Дык еш усмак.

Бяда не ходзіць адна.
— А дзе прадаецца праца! —
Людзі сталі пытацца. —
Можа, нам лепш вяртацца
Да нашага з мукі слана...

Можа, так і каціць
Зачараванае кола,
Пакуль не цюкнула ў голаў
Нічога

другога
ў жыцці.

Мы неаднойчы некалі былі
Пад гэтым небам,
зоркамі расквечаным,

І гэта намі круглы шар зямлі
Увекавечаны...

Учалавечаны...

Няпраўда,
мы зусім не жураўлі...

Мільёны год
мы птушкі неадлётныя,

І кожны раз,
як мы ў нябыт пплылі,

Кашулі ззялі белымі палотнамі.

Нас на спачын
праводзілі не раз

І з адпяваннем,
і без адпявання...

Нас не было...
Ды сустрэкалі нас

Тут,
на зямлі,
на розных скрыжаваннях...

Душа збіваецца на строфы.

Радок хінецца да радка.

Маладзіковы
тонкі
профіль

З-пад хмары вымыла рака.

І стала ў свеце яснавока.

І ля жаночага пляча

Адкрыўся сэнс жыцця

глыбокі

З жаданнем проста памаўчаць.

Славяне родныя мае...

З нас вечна хтось вярнуць ўе!

Не можам без правадыроў

Быць мы разумней і дужэй;

Без балбатні, без гучных слоў.

Без цалавання ўсё ніжэй...

Няўжо наш генетычны код

Так нашы ўчынікі спланаваў,

Што за магутнейшы народ

Адна ў адказе галава.

Адна

аж

да тае

пары,

Пакуль не скоціцца з гары.

І многа бедаў пад гарою

Яшчэ паспее натварыць.

Славяне бедныя мае...

Ад паху

маладога

кропу

Аж задзіраю галаву,

Ажню кладуся я ў траву

Між парашуцікаў

і кропак,

Над міскай матчынага супу

[Ішоў я ў хату праз гарод]

Ён чуйны нос усюды ўсунуў.

Паадкрываў усюды рот.

О беларуская прыправа!

Прыдатная ты да ўсяго!

Хоць і абдзеленая славай:

Дзе пахвалілі мы свайго!..

Мы сціпласцю адно хваліцца

Умеем часам... Досыць. Стоп.

Панюхайце,

як пахне кроп,

Перад навальніцай!

абароны, толькі ж ягоны смех патушыў у спакутаваных маіх грудзях апошнюю карку надзеі на выратаванне. І вось спіхнулі мяне на памост. Цяпер я была над усімі, вышэй за ўсіх. Дзіўна, што стала мне неяк цяплей, хоць вецер шкуматаў мае лахманы без жалю. У тое імгненне аднаго хацелася: пабачыць сонца, хоць адзіны промнік, які б праламаў гнёткае цяжкое неба і падтрымаў мяне. Але натоўп крычаў, як аб'еўшыся чамарыцы: «На калодку галаву распуснічы!» Я пакорліва падпарадкавалася, адкінуўшы валасы з шыі. Лёнік паспешліва абхапіў сякеру дзюма рукамі і з усяго маху апусціў на калодку. Нейкае імгненне яшчэ мне бачылася, як радасна ўзвыў натоўп, як пляскалі ў ладкі жанчыны, як світалі з балкона дома модныя паны. Лёнік жа, абцёршы твар рукавом, ленавата спусціўся з памоста. І тут жа, прабіўся праз сучэльныя мокрыя хмары танюсенькі промень сонца...

А днём пасля гэтага сну і заспела я Лёніка з Ермачыхінай дзеўкай пад стажком. Не, каб ад сораму згарэць, у ногі кінуцца ды прасіць у мяне прабачэння, ён жа вылаўся і як ляжаў з Тацянай, так і застаўся. Яны нават сорама свей не прыкрылі. І стала ўсё з гэтага дня з ног на галаву. Цэлае селішча цяпер пра гора маё ведае, людзі пальцамі патыкаюць на наша дворышча, а некаторыя дык і ў кулак смяюцца. Дзядзечка родны, як падмянілі мужыка. Спрабавала я ўразуміць яго і добрым словам, ласкаю, просьбаю і грозьбамі, а ён усё роўна, як лёд. Ад горкіх дум хутка і каўтун на маёй галаве завядзецца, вочы ад слёз выцвітуць. Дзядзечка Яўхім, дарагі ты мой, дай рады, памажы гору майму. Толькі на цябе ўсе спадзяванні.

— Сон твой ясны быў, як белы дзень. Грахі ранейшыя, ды дужа страшныя вяртаюцца да цябе. Гэта нам на руку. Не была ты ніколі манашкаю, — Яўхім адкрыта ўсмехнуўся. — Не душа на першым месцы, а плоць. І гэта нам, як дармавы скарб, што на дарозе знойдзены.

Вядзьмак гаварыў няспешна, праз задумленасць. Здавалася: кожнае слова ім уважана і прадумана. Ягоны пераканаўчы голас абнадежываў Ганну, даваў магчымасць паверыць, што ўсё яшчэ можа змяніцца да лепшага. — У цябе няма выбару. Калі дасі згоду на маю прапанову — вярнецца да цябе мужык, высыхне і сыдзе ў зямлю нашкодзіўша саперніца. Трэба толькі прынесці ейны след.

— Я прынесла яго, дзядзечка. Ужо прынесла, ён тутак, у клунку. І маленькі гасцінец ёсць вам, — Ганна кіннула да клунка, каб развязаць яго. — Зараз усё выкладу на стол, каб вы пабач...

— Не спяшайся, усё сваім часам, — астудзіў парыў жанчыны Яўхім. — Спачатку паслухай мяне, а затым ужо і да цяны дайдем. Просьба твая не з цяжкіх. Невялікія высілкі для яе выканання трэба. Але ты не з простых прасіцелю... У тваіх лёсах шмат супрацьлегла... Ты напалову цёмная і светлая. Гэта ўжо цяжэй, бо няма яснасці, што возьме верх. Тутак трэба твая дапамога. Шчыра, а не ўхільная... Адным словам, вось што скажу: за гэта дзела ты павінна Уладару цемры аддаць душу і цела, а таксама душу дзядзечкі і маткі тваёй роднай!

Пачуўшы такое, Ганна акаянела. Яўхімавы словы, як пярун, ударылі па жанчыне. На нейкае імгненне яна згубіла ўспрыманне часу: у вачах цёмна, у вушах глуха. Толькі цяжкае дыханне, як у загнанай кабылкі, вырываўся з Ганніных грудзей.

— Ды няма ў гэтым нічога страшна-

га, — як праз сон даляцелі да жанчыны словы вядзьмака. — Ты хочаш зараз быць шчаслівай, бачыць вясёлыя вочы мужыка, адчуваць ягонае каханне і цеплыню моцных рук — ці не так? Ага! Толькі за ўсё трэба плаціць. А за такое дзела і плата асабліва. Не намі гэта заведзена, не нам і адмяняць. Спакон веку так. — Словы гарбуна былі мякчэйшымі за лебядзіны пух. — Ну, што для цябе цяпер душа? Пустое слова — не больш. Яна не прылашчыць і не сагрэе, не накорміць дзядзечку, не пацалуе ў твае прыгожыя вочы. Ці не так? Сам табе і адкажу, што так. Цяпер думаем далей. Твае дзеці ні слыхам, ні дыхам ведаць не будуць, што яны ў закладзе. Гэта наадварот ім на карысць, толькі падсабленне ў жыцці. Ім, як нікому, паўсюль шанціць будзе. Зайздроснікі аж локці абгрызуць. Во, як усё добра абварочваецца. Пра матку і размовы няма, ёй ужо ўсё роўна. Яна хоча аднаго-адзіносенскага — каб ты ў шчасці была. Дзеля гэтага любіва матка аддасць грэблівую сваю душу. Бачыш: з усіх бакоў для цябе выгода...

Ганна ачомкалася ад сполуху, павярнула галаву да шчыльна зачыненых дзвярэй. Нейкае няўлоўнае імгненне, і яна клубком коціцца з вядзьмаковага ганка. Жанчына не чуе слоў гарбуна, яны, як ільдзіны, разбіваюцца аб яе спіну, не дасягаючы сыху. Раскрыстаную апратку паддзімае вецер, хустка чорнай плямнянай засталася ляжаць на грудку снегу каля варот. І змрок ночы для Ганны быў цяпер не такі страшны, як напярэдадні. Аніводнай зоркі на небе. Шумяць, стогнуць дрэвы, быццам перагружаныя каменнем колы павозкі.

І раптам невядома адкуль усахпілася мяцеліца. Крыштальнае марознае паветра заснудзілася мільярдамі снежных віхур. Яны, як вузакі, як брыдкія гадаўкі, акружвалі жанчыну, апляталі ногі і рукі, згіналі да долу, падбіваліся пад адзежныя, высякалі вочы — не давалі дыхнуць. А яна бегла, бегла далей ад Яўхіма, ад ягонага логава, ад жахлівай прапановы, якая больш за мароз студзіла кроў, сціскала, выкручвала сэрца. Забыцця на ўсё, выкінуць з галавы, як смецце з хэста. Але ж вядзьмаковы словы, што кароста, прысталі да жанчыны, здаецца, чапляліся да яе ласінымі кляшчамі.

«Божа мой светлы, адзіны і недзялімы, чаго ж мяне занясла ў пракляты месца? Дзяткакі мае, матулька родная, выбачайце неразумную, даруйце звар'яцелай. Як выбрацца з гэтай мяцеліцы, як не зблудзіцца, як дайсці да вас, мае дарагія людзі? Даламажыце, сілы нябесныя, укажыце правільную сцежку на зямліцы, не заблытайце мяне».

Ганна ўжо не памятала, колькі часу ішла расхрыстаная праз няўшчунную мяцеліцу, праз пагусцеўшы лес. Пот з растаўшым, ад упаранага цела, снегам раз'ядаў твар жанчыны, скачваюся на барадзе і шыі на грудзі. Прайшло гадзіны тры-чатыры, і Ганна ўбачыла праз густую снежную прасціну лёгкі прасвет між дрэў. Яна з апошняй сіл кінулася да яго.

— Будзь ты пракляты, нелюды! — выдыхнула Ганна. Яна эночку стаяла перад Яўхімавым селішчам. — Толькі ж не стане па-твойму. Мая душа — мне, дзіцячая — дзядзечкі! Можаш цела апаскудзіць, а душу — ніколі! Чуеш ты, зварына, ніколі!

Крыкнуўшы гэта, Ганна юлой крутнулася на месцы і зноў знікла ў гушчары... Дзе яна падзелася? Ніхто не ведаў і не ведае, акрамя Яўхіма-вядзьмака.

І гаркавы дым Айчыны...

Прыязанасць да так званай малой Радзімы (хаця, безумоўна, вызначэнне гэ-тае ў многім умоўнае) для сапраўднага пісьменніка заўсёды невычэрпная творчая крыніца. Шмат можна прывесці тут прыкладаў, успамінаючы найперш, вядома, Кузьму Чорнага з яго любоўю да цимнаўцаў... Ды што нідаць позірк у дзень учарашні, калі падобнае вельмі часта назіраецца і сёння. Пацвярджэнне слухнасці гэтых высноў — і проза Г. Далідовіча. Як часта ў яго творах (у тым ліку і ў рамане «Гаспадар-камень», «Пабуджаныя», «Свой дом») згадваецца Стаўцоўшчына, прысутнічаюць Янкавічы (канечне ж, гэта родная вёска аўтара Янкавічы). З нязменнай любоўю, замілаваннем піша ён пра сваіх землякоў, запяняючы адначасова ўвагу і на вельмі драматычных момантах з іхняга жыцця.

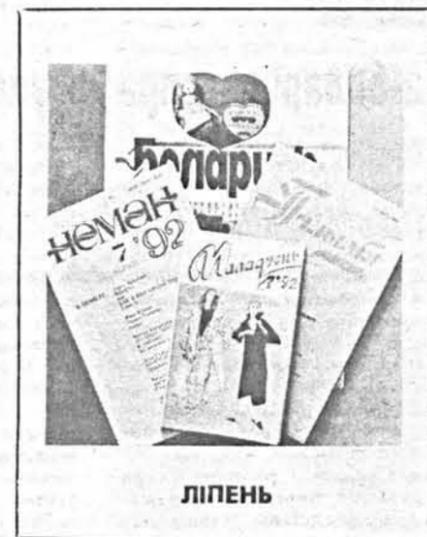
Аднак раней, будзем справядлівымі, Г. Далідовіч, як і іншыя праязікі, мог сказаць далёка не ўсё, што хацеў. Была ў яго творах праўда, прысутнічала выразная аўтарская пазіцыя, але аўтар усё ж мусіў і як бы азірацца. Прынамсі, расказваючы аб пасляваенных падзеях у былой Заходняй Беларусі. Людзей тады прымушам гналі ў калгасы, адрывалі ад зямлі, шукаючы «ворагаў», «кулакоў»... Але лепей уважлівай пазнаёміцца з новым раманам Г. Далідовіча са шматзначнай назвай «Заходнікі», пачатак якога змешчаны ў «Полымі».

Уменне пісаць востра, драматычна, сказыаецца і на гэты раз. Г. Далідовіч з першых жа старонак умее заінтрыгаваць чытача, запяняць яго ўвагу. Увесь раман — тугія вузлы людскіх характараў, развязаць якія вельмі і вельмі цяжка. Не кожнаму па сіле гэта, не ўсім лічы падаюцца. Патрэбныя тонкі псіхалагізм, каб зазірнуць у душу чалавека. А яшчэ — не ў меншай ступені — веданне саміх абставін, тагачаснага жыцця заходнікаў. Усё гэта ў рамане ёсць. І над усімі дзіўнае праўда, такая патрэбная і гэтыя ачышчальная.

Пасляваенныя падзеі ў цэнтры рамана Л. Левановіча «Дзікая ружа» (часопісны варыянт у «Маладосці»). Гэта працяг папярэдніх твораў пісьменніка «Шчыглы» і «Павадка срод зімы». Ведаючы, як чытаць з насцяргай (не кажучы ўжо пра крытыку) ставіцца да рознага роду шматтомных «эпапей», хацеў бы адрозніваць: гэта той рэдкі выпадак, калі аўтар зусім не збіраўся «эксплуатаваць» сваіх герояў далей, расцягваючы сюжэтныя лініі, быццам гумавыя. Сама логіка падзей вымагае ад Л. Левановіча далей параважаць над лёсамі персанажаў. Як і ў ранейшых рамане, яму асабліва ўдаецца вобраз Андрэйкі Сахуты. Цяпер ужо хлопчык падрос, уступае ў намсамол. Адбываецца ўсё гэта на фоне падзей складаных і драматычных: памірае «бачка ўсіх народаў», а разам з тым (пра гэта, канечне, і Андрэйка і астатнія даведаюцца пасля) адыходзіць у нябыт цэлая эпоха.

З крыху нечаканым твораў выступіў у «Маладосці» У. Дзюба. Дэтэктывнае апавяданне «Холмс-папарабак», якому палірадычнае — «З Менскага сшытка Ватсана», — відаць, пачатак цыкла. Можна парадавацца, што пісьменнікі нашы па-ступова пачынаюць абрываць новыя творчыя абсягі, не замыкаючыся толькі ў рамках традыцыяналізму. Гэта, праўда, больш характэрна для тых, хто робіць першыя мастакоўскія крокі. Дарэчы, «Маладосць» апошнім часам усё больш увагі ўдзяляе праязікам-пачаткоўцам. Вось і ў сёмым нумары пад рубрыкай «Упершыню ў «Маладосці» прадстаўлены У. Дзюба, А. Кудласевіч...

Вам не здаецца, што сама час дадуцьца да пазіі? Пачаць хочацца з твораў Я. Купалы ў «Полымі» (публікацыя Б. Сачанкі), якія доўгі час трымалі ў літаратурных запісках. Дарэчы, у ліцейскіх нумарах часопісаў шмат юбілейных купалаўскіх матэрыялаў, не буду пералічваць іх, кожны заўважыць. Шмат новых паэтычных падборак.

Традыцыйна багаты гэты раздзел у «Полымі» — Р. Барадулін, З. Дудзюн, А. Касно. Нізкі моцныя, жыццёва-напоўненыя. Як, напрыклад, у Р. Барадуліна. Наколькі нечаканым можа быць ён! Ян здатны павярнуць думку і разам з тым сказаць пра тое, што на слыху ў кожнага, што ўсіх турбуе, чым усе жывём. Узяць хоць бы ўрывак з верша «Я — арыец»:

Я — арыец,
Гэта значыць з аратаяў,
З суверэнных, сівяролых крывічоў,
На зямлі яны жылі не для харчоў,
З сёмым потам кнігу ворыва гарталі.
Ціміян Ішоў смалісты ад карчоў.

У «Беларусі» падарожнай нізкай «З індыйскага сшытка» прадстаўлены В. Лукша. Ды гэта не колішніе захваленне ўбачаным у энзатычнай краіне, на што так ахвочай была наша паэзія. Гэта паэтычны роздум пра час і месца чалавека ў маланіва зменлівым свеце. Гэта здатнасць схпіць праз дакладны вобраз тэ першароднае, што для нас, як быццам, і чужое, але танае вабнае, прыцягальнае. Для прыкладу: «Упоравень з крылом блішчэцка «Іла» плыў бляклы Месяц, быццам ІЛА».

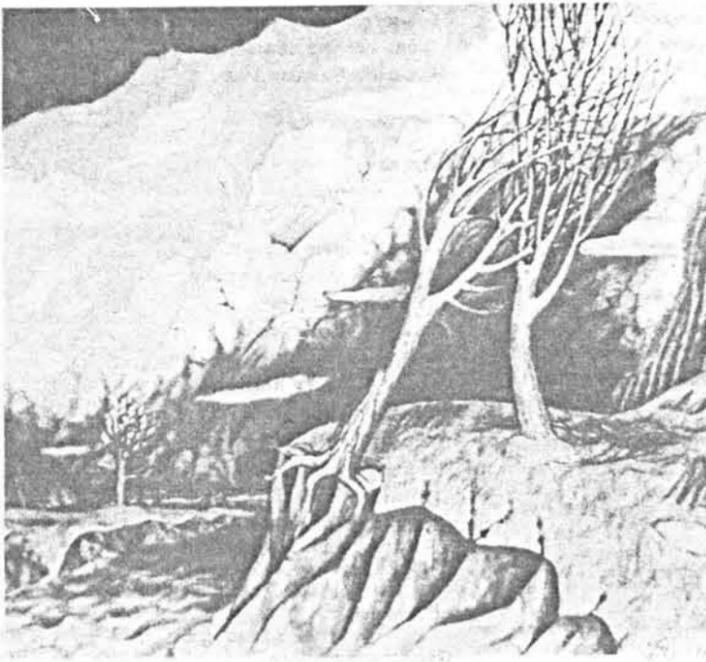
У «Беларусі» і нізка Л. Яўменавы. Вершы захапілі мяне, таму што напісаны не так, як «ва ўсіх». І гэта вельмі добра, што паэт застаецца самім сабою, хоць прызнаецца, гэта нялёгка, бо раптам перадаванна большасць змяніла свае погляды, каб не быць «кансерватарам». Вершы парадавалі, але здзіўля рэдакцыйная ўрэзка. Каб не быць галаслоўным, прывяду з яе вытрымку: «...маючы між тым іншыя пазіцыі па шэрагу палітычных матываў, што гучаць у асобных радках, калектыў рэдакцыі дае, тым не менш, магчымасць аўтару рэалізаваць сваё канстытуцыйнае права на свабоду творчасці і думкі». Мне здавалася, што ўжо мінуў той час, калі паэтычныя творы ацэньваліся «па шэрагу палітычных матываў»...

Не праміну ў «Маладосці» і публіцыстычна-крытычны сшытак: слова А. Казлова «Пачуўшы голас зямлі...» пра Я. Брыля, развагі З. Прыгодзіча «Ад праўды побыту — да праўды быцця» з нагоды выхаду двухтомніка выбраных твораў А. Жуна, голас Ю. Станкевіча «Ці блісне ў попеле алмаз?» у абарону беларускасці.

У «Нёмане» найперш трэба згадаць артыкулы В. Карамазова, А. Сямёнавай, успаміны М. Шчаглова пра Купалу (яны і ў «Маладосці» ёсць). Але добра, што новыя імёны дзеляць нацыянальнай культуры мае мажлівасць адкрыць для сябе і руснамоўны чытач, у першую чаргу за межамі Беларусі...

...«І дым Отечества нам сладок и приятен», — пісаў коліш знамяніты аўтар. Сёння, праўда, гэты дым у нечым гаркавы. І не толькі з-за таго, што ўсю Беларусь ахапілі пажары. Шмат неўладнаванасці ў паўсядзённым жыцці, многа нявырашаных праблем. Як бачым, не цураецца іх літаратура. Пацвярджэнне таму і ліпенскія нумары часопісаў.

А. АН-ЕВІЧ.

Пра час і пра сябе.

ВЫСТАУКІ

Па-беларуску пра агульначалавечае

Жывапісцу Міхасю Рагалевічу — 60 год. Свой юбілей ён адзначае выставай у менскім Палацы мастацтваў. У «Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі» пра яго творчасць напісана: «Творы адметныя самабытнасцю мастацкай мовы, маляўнічай дэкаратывнасцю, чысцінёй колераў, выразнай контурнай лініяй». І гэта так. Праўда, вядомасць мастака ніколі не выходзіла за межы даволі шчыльнага прафесійнага асяродку. Між тым як ягоны талент і рэальны ўклад у развіццё беларускага жывапісу дае падставу ставіць імя Міхася Рагалевіча побач з імямі Вітала Цвірка, Леаніда Шчамялёва, Аляксандра Кішчанкі. Выстава, што адбылася дзесяць гадоў таму ў тым жа палацы да 50-годдзя мастака,

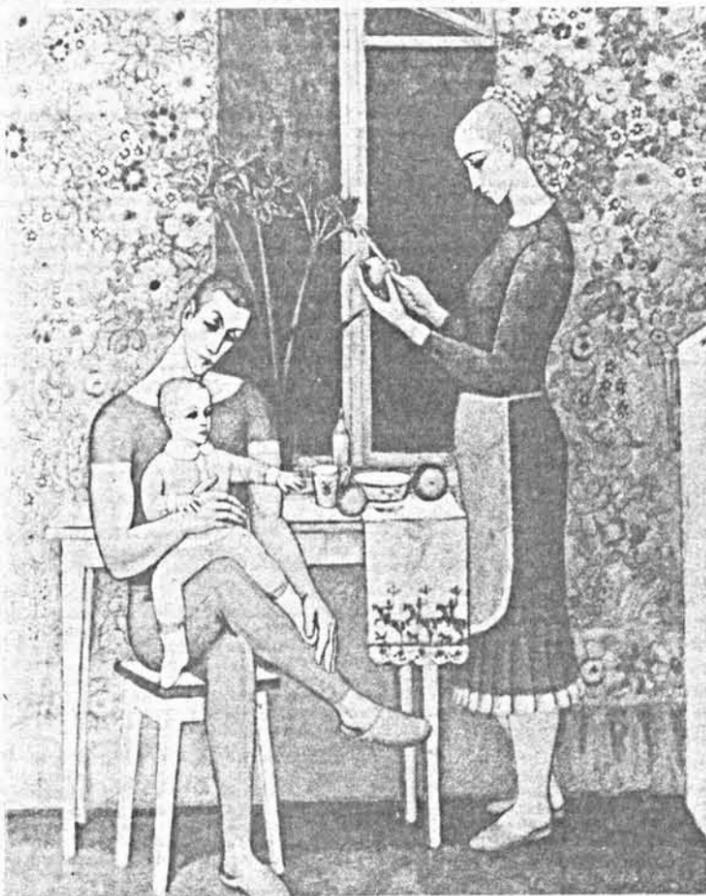
стала падзеяй незвычайнай.

Нагадаю, што ў той час у нашым мастацтве дамінавалі ваенныя жахі і радасці камуністычнай працы. Калі краевід — дык з заводскім комінам, калі партрэт — дык Герой Сацыялістычнай Працы альбо Савецкага Саюза, калі тэматычнае палатно — дык абавязкова пра партызан альбо меліратараў. У творах Міхася Рагалевіча было нешта іншае. Нават прынцыпова іншае. Мастак сваім жывапісам сцвярджаў тое, што пазней было названа «прыярытэтам агульначалавечых каштоўнасцяў». Тое ж стаўленне да жыцця і мастацтва бачны і на гэтай юбілейнай выставе. Змяніўся каларыт палотнаў, але нязменны гуманістычны сэнс мастацтва Міхася Рагалевіча.

В. БОГУШ.

Сакавік.

Маладая сям'я.

МУЗЫКА

У ЧАКАННІ АДКРЫЦЦЯЎ

Заўсёды з цікавасцю чакаю музычных фестываляў, яны ладзіць наша філармонія, бо менавіта да гэтай нагоды беларускія кампазітары звычайна прымяркоўваюць першы публічны паказ сваіх новых твораў. У гэтым сэнсе паказальная і сёлетняя «Мінская вясна», два канцэрты якой цалкам былі аддадзены прэм'ерам беларускай музыкі. Пра іх — сённяшняе размова, абяцана чытачу «ЛіМа».

Дык вось. У тых канцэртах, побач з творамі ўжо вядомых шырокаму слухачу аўтараў А. Залётнева, С. Бельцокова, А. Соніна, В. Кузняцова, Я. Паллаўскага, А. Літвіноўскага, гучала і музыка А. Барзовой, А. Даміпрыева, С. Янковіча, Д. Лыбіна. Дарэчы, прозвішчы С. Янковіча і Д. Лыбіна пакуль мала вядомыя, стэлым наведвальнікам канцэртных залаў, а між тым гэтыя вучні нашага знамага кампазітара Д. Смольскага заслугоўваюць увагі.

Д. Лыбін — кампазітар-інтэлектуал, які імкнецца свае арыгінальныя ідэі ўвасобіць у нетрадыцыйнай форме, вольна выкарыстоўваючы разнастайныя прыёмы кампазітарскай тэхнікі XX стагоддзя. Ягоны твор «Адлюстраванне сонца ў вадзе» запомніўся сваім падкрэслена паслядоўным увасабленнем законаў санорнай тэхнікі ў спалучэнні з імпрэсіяністычнай вытанчанай вобразнасцю.

С. Янковіча не назавеш радыкальным паслядоўнікам авангардысцкіх тэндэнцый. У сваім Спрынным квартэце ён хутчэй традыцыяналіст, але які не абмяжоўваецца толькі добрым валодацтвам сваёй прафесіі. Музыка ягонага квартэта прыемна ўразіла эмацыянальнай насычанасцю, глыбінёй і сур'езнасцю аўтарскай задумкі. І няхай сёй-той можа дазволіць сабе з'едліва зазначыць: «Янковіч-Штакавіч», намякаючы на пэўнае падабенства вобразнага ладу твора, прыёму развіцця тэматыз-

му. Але ў спадкаемнасці лепшых узораў сусветнага мастацтва няма нічога дрэннага, пакуль гэтая спадкаемнасць не робіцца эклектыкай. Ды С. Янковіч нідзе не пераступіў гэтай мяжы. Твор яго сапраўды шчыры, сумлены, і публіка гэта адразу адчула.

На жаль, не вельмі выразнымі падаліся тры раманы А. Барзовой на вершы І. Буціна, не адчувалася ў іх натуральнасці адносінаў паміж музыкай і паэтычным словам.

«Іспанскія балады» А. Соніна на вершы Ф. Г. Лорк у выдатным выкананні літоўскай слявачкі Ю. Лейтайтэ — пры ўсёй павазе да аўтара, прызнаюся: яны ўсё ж расчаравалі. Лепшыя творы А. Соніна адметныя прыўзнятай эмацыянальнасцю, шчырасцю аўтарскай інтанацыі, высокай драматычнай напружанасцю. Тут жа, у баладах, кампазітар «загаварыў» на чужой мове, у нейкай для яго манеры, наўмысна прыгожай і быц-

Калі ў душах папялішчы

«Сабака з залатым зубам» У. САВУЛІЧА ў Слоніmsкім беларускім драматычным тэатры

Дарослы сын, сам, дарэчы, спазнаўшы салодка-горкі смак бацькоўства, чакае-не дачакаецца смерці сваёй старэйшай матулі... Ці ж не гэта драматычная спружына трагікамеды Уладзіміра Савуліча: у сям'і начальніка медвышчырэнніка, маёра мільцы Козлікава з'явіўся сабака, якому сямейнікі вырашылі даць асобны пакой; там пакуль жыве маці гаспадары кватэры. Вось і чакаюць нявестка і родны сын, калі Кацярына Карпаўна адыдзе ў лепшы свет. Ды не проста чакаюць, а літаральна працягваюць яе ў апошнюю «вандроўку». Адначасова зламаны сабачы зуб мяняюць на... залаты, маўляў, ведай нашых, ва ўсім горадзе больш няма такога «сябра чалавека»!..

Трагікамеды ў У. Савуліча атрымалася адметная: сацыяльна вострая, змястоўная, з даволі рэльефнай мастацкай «мускулатурай» гэтага рэдкага і надзвычай складанага жанру. Хача, мушу прызнацца, калі ў першы раз убачыў «Сабаку з залатым зубам» на сцэне мінскага тэатра-лабараторыі «Вольная сцэна» з удзелам славетных купалаўцаў (С. Станюга, Г. Аўсяннікаў, Г. Арлова і інш.), я не быў, далікатна кажучы, перакананы ў гэтым. Г. Аўсяннікаў у ролі Козлікава так захапіўся сваім «вынаходніцтвам» (не хочацца занатоўваць на паперы першыя тры літары з пяці ўсім вядомага, «інтэрнацыянальнага» слова, якое акцёр з вялікім сцэнічным імпульсам паўтарае ці не тысячу разоў), што і склалася адпаведнае ўражанне не толькі пра дэгенератыўнага аўсяннікаўскага героя, пра спектакль, але і пра п'есу маладога драматурга. У выніку атрымаўся нечаканы парадокс: тэатр-лабараторыя ўзяўся быў адкрыць драматургаў, але на вачах шакіраванай публікі ад-

былося нешта супрацьлеглае...

Вось такое яно... тэатральнае жыццё — наскрозь сюрпрызае і непрадказальнае. Не ведаеш, дзе згубіш вечар у глядзельнай зале, а дзе — што-небудзь цікавае ды карыснае прыдбаеш. Таму і адважыўся ехаць у Слонім. Цікавае выклікала яшчэ адна акалічнасць: у параўнальна невялікім горадзе, якім з'яўляецца Слонім, ужо трэці год працуе прафесійны драматычны тэатр. Але ў наш спалтызаваны час гэтую падзею (адкрыццё новага тэатра!) ніхто з тэатральнай грамадскасці фактычна не заўважыў!..

Кіруе Слоніmsкім тэатрам (галоўны рэжысёр і дырэктар у адной асобе) вядомы на Беларусі рэжысёр Мікалай Варвашэвіч, які больш за два дзесяцігоддзі ўзначальваў тутэйшы народны тэатр. На творчым рахунку М. Варвашэвіча — дзесяткі розных спектакляў, сярод якіх пераважная большасць — паводле твораў беларускай драматургіі. Слоніmsцы маюць шматлікія ўзнагароды. Па-другое, прынцыпова змяніўся статус тэатра, ён зрабіўся прафесійным. Натуральна, прыйшлі маладыя прафесійныя акцёры, выхаваныя беларускіх творчых ВНУ. З ранейшага складу засталася, здаецца, адна Л. Літвіненка, якая шмат і з поспехам брала ўдзел ва ўсіх пастаноўках М. Варвашэвіча.

Прырода тэатральнага мастацтва мае ўласцівасць, якой няма ў большыні іншых відаў мастацтва. У тэатры выключна важную ролю ад-

грае сам глядач. Недарэмна глядача называюць сааўтараў спектакля. У справядлівасці гэтай ісціны (на якую, дарэчы, задужа часта «забываюцца» многія рэжысёры, асабліва маладыя, маўляў, мы працуем для Высокага Мастацтва, а не для якога-небудзь грамадзяніна Н., які адшліпліў ад свайго бюджэту колькі там рублёў і прыйшоў у тэатр) я пераканаўся падчас спектакля «Сабака з залатым зубам» на слоніmsкай сцэне. Глядач быў не проста «прэм'ерны». Глядач быў менавіта свой, глядач канкрэтнага тэатра, канкрэтнага рэжысёра, глядач, які давярае і любіць свой тэатр. Згадзіцца, такая з'ява, гавораць словам аднаго з герояў А. Астроўскага, шмат чаго варта. Такога глядача выхоўваюць доўга і паслядоўна, выхоўваюць мастацтвам, у якім перш за ўсё пануе шчырасць памкненняў, пацуды, дачыненняў. Гэтым вызначаліся лепшыя народныя тэатры, у тым ліку і слоніmsкі. І калі новы, займеўшы статус прафесійнага, здолее захаваць і развіць гэтую выдатную традыцыю, значыць, будзе пашырацца кола ўдзячных глядачоў.

Рэдкая і дзівосная еднасць сцэны і залы падчас спектакля стварылі нейкую асаблівую атмасферу (падкрэсла, даўно такога не бачыў, бо на многіх сталічных прэм'ерах часцей узнікае нейкае супрацьстаянне сцэны і глядзельнай залы, і пра гэта трэба калі-небудзь падрабязна паразважаць), якая дала-

цам бы зразумелай усім (хто ж сёння не смуткуе пра адсутнасць прыгажосці ў нашым жыцці?), але ў выніку твор мае адчувальныя рысы эклектызму і пазбаўлены аўтарскай індывідуальнасці.

Адразу тры творы А. Літвіноўскага былі ўключаны ў фестывальную праграму. Адзначу тым, што гучалі ў канцэртах камернай музыкі. «Intavolatura» для гітары сола пабудаваная па прынцыпе «тэзіс — антытэзіс», на суадносінах музыкі старадаўняй арыгінальнай — і сучаснай яе інтэрпрэтацыі. І калі арыгінал увабляе гармонію, свайго роду «светлы парадокс», то аўтарская версія — гэта, натуральна, дысгармонія і разбурэнне. Чаргаванне гэтых «версій-інверсій» атрымалася надта доўгім, зацікаўным, і ўзнікла ўражанне не зусім прадуманай агульнай драматургічнай канцэпцыі сюіты. А вось п'еса А. Літвіноўскага «Вір» для чатырох валторнаў, наддватор, прыемна ўразіла дакладнай драматургічнай пабудовай, цікавай працай з гукам. Паспеху «Віру» не ў малой ступені садзейнічала і размяшчэнне выканаўцаў у розных кутках залы, што надало ўчунню своеасаблівы квадратнічны эффект.

Мэтанакравава і плёна праце на іве беларускага авангарду кампазітар В. Куз-

няцоў. На фестывалі прагучаў яго новы твор — «Маналог Гамлета» на тэатр з п'есы лідэра сучаснага канцэртальнага мастацтва У. Сароўна «Дыскарфанія». Кампазітара прывабіла магчымасць увабодзіць эмацыянальны стан чалавека ў момант найвышэйшага напружання душаўных сіл, перажыванняў, калі на першы план выходзіць падсвядомасць. Вось гэты момант пераходу ад свядомага ў падсвядомае і цікавіў кампазітара. Аўтар засяродзіўся на вельмі сціпых, нават аскетычных сродках: голас і падрыхтаваны раяль, — ніякіх знешніх эфектаў. Але «Маналог Гамлета» ўзрушыў публіку, бо яго вельмі пераканаўча, уражліва перадаючы эмацыянальны стан чалавека неардынарнага, выканаў М. Жылюк. Ён гэтак экспрэсіўна прамаўляў-спяваў ключавое слова маналoga — «Страшна!», што сапраўды... рабілася страшна.

«Навела ў трох фрагментах» для гітары, струннага квартэта з керамічнымі званікамі — так называецца новы твор Я. Паплаўскага. Адметнымі ў ім былі, бадай, керамічныя званікі, але з-за таго, відаць, што інструмент гэты меў у свой час у асноўным прызначэнне прадмета побыту, дык у гэтым творы халаднаватае, няпэўнае гу-

чанне званочкаў выкарыстоўвалася вельмі скупа, як фарба такога ж няпэўнага тону. Мабыць, калі мастак-кераміст Л. Панамарэнка зробіць званікі ўсіх 12-ці тонаў, як загадаў кампазітар, можна будзе іх выкарыстоўваць больш разнастайна і з выдумкай. Твор не мае канкрэтнай праграмы. Гэта толькі пачуцці, асацыяцыі, навіды, не звязаныя паміж сабой. Таму часам музыка, складзеная з такіх мікраструктур, набору пэўных прыёмаў, адразу не ўспрымаецца, бо здаецца, ёй бракуе эмацыянальнасці. Але пры ўважлівым праслухоўванні эмоцыі заўважаеш, асабліва ў другім фрагменце «Навель», а вось не хапае разнастайнасці і выразнасці партыі гітары.

Новы твор С. Бельцоўскага «Эскізы» для флейты, трамбона і аргана — трэці ў цыкле, звязаным з экалагічнай тэматыкай. Да таго былі «Музыка для гаёя і магнітафоннай стужкі» і «Стронцый-90». Кампазітара хвалюе не толькі стан прыроднага асяроддзя, у якім мы жывём, а перш за ўсё лёс асяроддзя культурнага. Усведамленне неабходнасці яго захавання — не менш важнае, чым захаванне навакольнай прыроды. Твор напісаны для трох выканаўцаў, але ўспрымаецца як сімфанічнае па-

латно, і не толькі з-за насычанага арганнага гучання, але перадусім дзякуючы прафесійнаму ўменню кампазітара працаваць з музычнымі матэрыяламі глыбока і сур'ёзна, дакладна адчуваць драматургію твора.

Сапраўдным трыумфатарам фестывалю можна назваць кампазітара А. Залётнева. Ягоны канцэрт для ўдарных «Крэда» — з'ява неардынарная. Слухачам адкрыўся зусім невядомы А. Залётнеў. У канцэрте тры часткі: «І народжаны», «І ўкрыжаваны», «І ўваскрос». Але нельга сказаць, што твор натхнёны евангельскім сюжэтам. Гэты падзагалюк больш пазначаюць прыкметы драматургічнай пабудовы твора і абагульнены яго змест. Знаёмства кампазітара з мастацтвам ансамбля ўдарных інструментаў пад кіраўніцтвам У. Судноўскага дало штуршок для напісання канцэрта: А. Залётнеў першы на Беларусі стварыў для гэтага калектыву буйны твор. Аўтар імгненна асобна падкрэсліў каларыт жонкага інструмента, вылучыў яго, зрабіў галоўным, бо ў вялікіх аркестрах ударныя выконваюць у асноўным лабоную ролю. У дадзеным выпадку ўсе яны — салісты, яны іграюць музыку, кожны тэатр якой нібы пагружае

слухача ў мора гукаў, хвалі якога то пляшчотна люлююць, то раптам змыкаюцца над галавой, то зноў выносяць на паверхню. Уражанне сапраўды незвычайнае. Застаецца шыгра парадавацца за гэтую працу А. Залётнева і чакаць новых ягоных арыгінальных знаходак, у прыватнасці, у Канцэрте для аргана і камернага аркестра, задума якога, як я ведаю, ужо выспявае. Пакуль жа кампазітар даў слухачам магчымасць пазнаёміцца са своеасаблівымі эскізамі да яго. У той самай праграме К. Шараў выканаў Тры арганныя кадэнцыі А. Залётнева, якія дазваляюць меркаваць пра будучы твор як пра вострасучасны, з арыгінальнымі кампазітарскімі прыдумкамі, пошукамі новых прыёмаў арганнай ігры, разнастайных эфектаў.

Творчы плён сёлетняга вясновага фестывалю пазначыў чарговую прыступку на шляху да новых вяршыняў маладой беларускай музыкі. Пажадаем жа яе аўтарам набыць свайго ўдзячнага слухача, а слухачу — дачакацца незабыўных імгненняў адкрыцця цікавых і арыгінальных твораў.

Таццяна ПЕСНЯКЕВІЧ.

магала глыбей успрыняць розумам і сэрцам той свет, людзей, характары, якія ўзніклі пад пёркам маладога драматурга. Слонімскае прэм'ера нарадзіла ўспрыняць, што У. Савулч прыйшоў у драматургію недарэмна, ад яго можна чакаць новых — сапраўды мастацкіх твораў. Ён умее будаваць дыялог, знаходзіць сакавітыя моўныя характарыстыкі сваіх герояў. І (самае галоўнае і каштоўнае) мае пачуццё тэатра, тэатральнасці. Адсюль — добра вылісаныя ролі, якія абуджаюць акцёрскую фантазію і творчую ініцыятыву (тут я разумею купалаўца Г. Аўсяннікава, але густ і мера ў сцэнічным мастацтве далёка не апошнія).

У пэўным сэнсе здзівіў рэжысёр М. Варвашэвіч. Ён даўно праявіў сябе як майстра сцэнічных палотнаў, любіць і ўмее ставіць шматнаселеныя спектаклі эпічнага гучання. А тут — своеасаблівае сцэнічнае паказка з невялікай колькасцю дзейных асобаў, у простых, лаканічных дэкарацыях (мастак С. Кірын спавядае прынцып побытавай дакладнасці: будзе звыклы інтэр'ер вітальні звыклі гарадскія кватэры). Рэжысёр не імкнецца «пашырыць» або «паглыбіць» драматычны твор, сваю задачу ён бачыў у іншым — дакладна перакласці на тэатральную мову трагікамедыю У. Савулча. Вядома, з такой задачай можна і паспрачацца, але тут не выпадае, бо рэжысёр перконвае з дапамогай акцёраў і... гледачоў. Так-так, менавіта з дапамогай гледачоў, якія актыўна, надзвычай эмацыянальна ўспрымаюць спектакль, спрыяюць яго асаблівай атмасферы. (Не магу не падкрэсліць: тэатральнае мастацтва асуджана на імгненнае ўспрыманне ды прызнанне. Калі яго няма — значыць, няма і спектакля, а ёсць нейкі цёмны прывід... Падумалася, колькі такіх спектакляў-прывідаў прайшло па нашых сцэнах).

Акцёрская партытура спектакля слонімаў (выкажа пэўна парадаксальна) — самая распрацаваная і адначас-

ова... слабая. Большыні выканаўцаў яшчэ вельмі і вельмі бракуе майстэрства. І ніякай стараннасцю не кампенсуеш відавочныя недахопы. Гэта тычыцца перш за ўсё маладых — Т. Мурашкі (яна выконвае ролю жонкі Козлікава Фяўронні Захараўны, надзвычай ваяўнічай мяшчанкі), І. Янук (дачка Козлікава Лада), У. Навуміка (сержант Дзюба).

Вопытная актрыса Л. Літвіненка ролю Кацярыны Карпаўны — маці Козлікава, вядзе ў стрыманай, я б сказаў, аскетычнай манеры, але псіхалагічна напоўнена, стварае вобраз жанчыны цяжкага лёсу, якая не згубіла дабрыні, спагадлівасці, пачуцця ўласнай годнасці. Арыгінальнай пластычнай выразнасцю ў абмалёўцы сваёй ролі вылучаецца малады акцёр М. Сцешыц (Сабака з залатым зубам). Большую псіхалагічную выразнасць хацелася б убачыць у ігры В. Багушэвіча (дзед Язэп). Надзвычай цяжкая задача ў выканаўцы галоўнай ролі С. Бачкова (маёр Козлікаў). Я ўжо адзначаў, што драматургу ўдалося вылісаць надзіва каларытны тыпаж нашага сучасніка, у якога за душой ужо нічога святога не засталася. Пакуль жа С. Бачкоў някеска перадае адну рысу характару свайго героя — абсалютную страту сумлення. Ахвотна, хоць і аднастайна акцёр дэманструе і тое, што ягоны герой увесь час жлукціць, хлебча, смочка самагонку. Але сутнасць вобраза, створанага драматургам, значна глыбейшая. Мне здаецца, вобраз Козлікава паспраўднаму трагічны. Але пакуль гэтры (у Мінску і Слоніме) адкрылі толькі першы яго пласт.

Спектакль няроўны, гэта відавочна. Хоць мэты сваёй, як мне падалося, ён дасягае. Спектакль чесьціць гледача, але і трывожыць, і абуджае думкі, сумненні: што ж такое з намі адбылося, што адбываецца, калі ў душах папылішчы, а замест сэрцаў халодныя каменні?..

Рычард СМОЛЬСКИ.

ЗНАЁМСТВА

Збіраем лаўры...

На працягу апошніх дзесяцігоддзяў галоўнай мэтай для прафесуры й педагогаў Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі ды музычнай школы пры ёй (цяпер ліцэя) было выхаванне лаўрэатаў усаюзных або міжнародных конкурсаў. Але хоць і былі ў рэспубліцы таленавітыя маладыя музыканты, прабіцца праз конкурснае сіта Масквы, якая адбірала кандыдатаў для ўдзелу ў міжнародных конкурсах, было амаль немагчыма.

Толькі цяпер, калі Беларусь атрымала незалежнасць і магчымасць самастойна выходзіць на міжнародныя спаборніцтвы музыкантаў, калі ў Міністэрства культуры рэспублікі з'явілася сякая-такая валюта, шанцаў у патэнцыяльных нашых лаўрэатаў пабольшала. Гэты год — сапраўды залаты для беларускага выканальніцкага мастацтва: як з рогу пасыпаліся лаўрэацыі ўзнагароды беларускім удзельнікам шматлікіх міжнародных конкурсаў. Вось толькі пералік. Першае і другое месцы на радыёконкурсе «Канцэртна Прага» занялі вучні Музычнага ліцэя пры БДК віяланчэліст М. Самсонаў (педагог У. Перлін) і піяніст А. Паначэўны (клас Л. Шаламенцавай), той жа А. Паначэўны стаў лаўрэатам І Міжнароднага юнацкага конкурсу імя Ф. Шапэна ў Маскве. Адкрыццём таго конкурсу, як адначасна і адначасна Маскоўскай кансерваторыі С. Дарэнскі,

сталася выступленне яшчэ аднаго вучня ліцэя — І. Сяргея (пед. Н. Ташчыліна). Лаўрэатам вельмі складанага конкурсу імя І.-С. Баха вярнулася ў Мінск выпускніца Музычнага ліцэя А. Мяцельская, таксама вучаніца Н. Ташчылінай. А паспехі Д. Марозава (вучань прафесара В. Рахленкі), які атрымаў спецыяльны прыз за артыстычнасць на Міжнародным конкурсе імя Чурлэніса ў Вільні ды 3-е месца на Рэспубліканскім конкурсе піяністаў!

Нарэшце, зусім нядаўна мы даведаліся пра вялікую перамогу маладой беларускай піяністкі І. Юркоўскай, якая заваявала 3-е месца і прэмію 4 тыс. долараў на XX Міжнародным конкурсе імя Александра Касагранда ў г. Тэрні (Італія). У конкурсе ўдзельнічала 60 музыкантаў з 18 краін свету, у фінальным туры іх засталася толькі два: В. Ягорава, студэнтка Маскоўскай кансерваторыі, якая заняла 1-е месца, ды І. Юркоўская, выпускніца БДК, — яна стала лаўрэатам 3-й прэміі (2-е месца не прысуджалася).

Імя І. Юркоўскай вядомае ў музычных колах рэспублікі з 1980 г., калі яна перамагла (разам з А. Сікорскім) у конкурсе навучэнцаў музычных вучылішчаў. Тады яна займалася ў Гомельскім МВ. Напружаная вучоба ў кансерваторыі, а потым у аспірантуры ў выдатнага педагога, высокаадукаванага музы-

Новы лаўрэат — Ірына ЮРКОЎСКАЯ.

канта В. Рахленкі, паспрыяла развіццю І. Юркоўскай у сталую яркую выканаўцу са сваім неаўтарным светапоглядам. Ірына — творчая асоба з шырокім колам інтарэсаў. Нейкі час пасля заканчэння аспірантуры яна займалася на аддзяленні спеваў у класе Л. Каспорскай, мае прыемнае сапрама, нават працавала ў Мінскім камерным хоры — як канцэртмайстар і як харыстка. Але праблемы з прапскай, з жытлом прымусілі І. Юркоўскую часова пакінуць Беларусь: цяпер яна працуе ў Польшчы.

Выступленне маладой беларускай піяністкі на складаным конкурсе ў Італіі мела вялікі поспех у слухачоў і журы. Акрамя прэміі, яна атрымала падарунак — відэакасету з напісам «Грацыя, Ірына». Для ўсіх гэта было адкрыццём і новага музыканта, і невядомай дагэтуль Беларусі. У лютым 1993 г. Ірына запрошана з канцэртамі па Італіі як лаўрэат конкурсу.

Вера ЛАГВІНЕНКА.

Учора споўнілася 70 гадоў пісьменніку Алясею МАХНАЧУ — драматургу, празаіку, нарысісту. Віншуйце Алясея Іванавіча, колішняга лімаўца, з днём нараджэння, зычым яму доўгіх гадоў жыцця, новых твораў!

ПРАЗ ПАКУТЫ — ДА ШЧАСЦЯ

«Герой і пакутнік» — так дакладна сказаў пра Алясея Махнача, прадстаўляючы на старонках часопіса «Тэатральная Беларусь» (1992, № 3) яго новую аднаактовую п'есу — сатырычную камедыю-плакат «Незвычайныя пацыенты» Анатоль Сабалеўскі. Сапраўды, за гэтымі словамі тое вызначальнае, што дзе падаставы гаварыць пра Алясея Іванавіча як пра чалавека нялёгкага лёсу, творцу, які ідзе ў літаратуры сваім няпростым шляхам. А гэтае змаганне за жыццё, а пасля і за вяртанне добрага імя пачалося для А. Махнача трагічным ранкам 22 чэрвеня 1941 года, калі яго, дзесяцігадовага лейтэнанта, вайна засталася ў Брэсцкай крэпасці.

Што адбывалася тады на заходніх рубяжках, мы ўсе, бадай, добра ведаем. На жаль, куды меней ведаем, як ваяваў А. Махнач. Не з тых ён, хто любіць афішаваць уласныя подзвігі. Не з тых, а журналістам ды і пісьменнікам часта падабаюцца (прынамсі, да нядаўняга часу падабаліся) людзі, якія заўсёды, як кажуць, навідавоку, умеюць сябе належным чынам «падаць».

Пра жаданні А. Махначу не тое, што нарыс — аповесць прысвяціць можна. На працягу пяці сутак без вады, зусім галодны разам з іншымі камандзірамі — і такімі малодшымі, як сам, і старшымі па званні — кіраваў лейтэнант А. Махнач абаронай на адным з участкаў Цэнтральнага вострава крэпасці. Некалькі разоў быў цяжка паранены, але ведаў, што адступіць няма куды, і, сабраўшыся з сіламі, зноў вёў байцоў у атаку. Шостыя суткі абароны сталі для яго, як для змаганца, апошнімі...

Чарговае раненне і страта прытомнасці, а пасля... Хай пра гэта лепей скажа сам Алясей Іванавіч скупымі радкамі аўтабіяграфіі «З пройдзенага», змешчанай у кнізе «Пра час і пра сябе», выпушчанай выдавецтвам «Беларусь» у 1966 годзе: «...глыбля прытомнасці і трапляю ў

фашысцкі палон. Знаходжуся ў гітлераўскіх канцэнтрацыйных лагерах смерці. Кожны дзень туды прыводзяць цяжкапараненых савецкіх салдат і афіцэраў. Іх адразу гоняць у «лазню». Адтуль ніхто не вяртаецца. Я не магу падняцца, прайсці трыста метраў. Гэта выратавае мяне ад крэматорыя, які ворагі называюць «лазняй для рускіх».

Вайна для пераважнай большасці тых, хто жыў тады і хто выжыў, закончылася пераможымі майскімі днямі сорак пятага. Для А. Махнача яна працягвалася... Не завяршылася пасля вызвалення з канцлагера «Везуве». Яшчэ больш двух гадоў дэпартаваўся ў шпіталь, дэпартаваўся адна за адной складаная аперацыя. На жаль, вайна не скончылася для колішняга лейтэнанта і пасля вяртання ў родную вёску Забалацце, што на Уздзеншчыне. І не толькі таму, што інваліда ніхто не хацеў браць на работу ў калгас — маўляў, які з цябе працаўнік. Было і іншае. Вярнуўся ж дамоў не проста франтэвік, а вязень некалькіх фашысцкіх лагераў! А як сталіся тады да колішніх палонных, вядома.

Ды, на шчасце, знайшліся добрыя людзі, паверылі... Раённы аддзел культуры прызначыў А. Махнача загадчыкам Прысынкаўскай сельскай бібліятэкі, камсамольцы калгаса выбралі сакратаром арганізацыі. Пашанцавала і ў тым сэнсе, што ў тых жа Прысынках хатай-чытальняй загадваў самадзейны кампазітар Павел Шыдлоўскі. З ім Алясей Іванавіч прапагандаваў беларускую літаратуру, арганізавалі вечары. Стварыў драматычны гурток, а П. Шыдлоўскі кіраваў хорам. З песнямі было прасцей, а вольна неабходнага драматычнага матэрыялу, які б грунтаваўся на мясцовым матэрыяле, не хапала. І А. Махнач пачаў пісаць сатырычныя сцэны, сцэнічныя абразкі, не адмаўляўся і ад прыпевак, вершаў. Асобныя з гэтых твораў былі нават змешчаны на старонках уздзенскай раённай газеты.

Пашанцавала і ў тым, што першыя пробы п'ера заўважылі вядомыя пісьменнікі — зямляк Кандрат Крэпіва і Міхась Клімковіч. Яны параілі А. Махначу вучыцца далей. Ён зазначыў закончыў Мінскі бібліятэчны тэхнікум, Літаратурны інстытут імя М. Горкага. Працаваў у «Ліме», быў бібліятэкарам, літаратурным работнікам. Працу, праўда, давялося перапыняць на два гады, нагадаў аб сабе цяжкія раненні. Але менавіта на гэты перыяд і прыпадае сталая творчая праца А. Махнача. Найперш у галіне аднаактовай драматургіі. Яго п'есы, сцэны, камедыі, інтэрмедыі, скетчы сталіся многім самадзейнымі тэатрамі, увайшлі ў зборнікі «Драматычныя мініяцюры», «Перад бурай», «Аднаактовыя п'есы», «Да пары збан ваду носіць» і іншыя.

Набыўшы мастакоўскі вопыт, А. Махнач перайшоў да вялікіх драматычных форм. Напісаў п'есы «Шпачок», «Гаўрошы Брэсцкай крэпасці». Абедзве на матэрыяле Вялікай Айчыннай вайны, апошняя, як бачна з назвы, зместам звязана з падзеямі, удзельнікам і сведкам якіх быў сам аўтар. Са з'яўленнем гэтых твораў для А. Махнача і пачаліся зноў пакуты, на гэты раз творчыя. Як гэта часта назіраецца і цяпер, тэатры распублікі чамусьці вельмі неахвотна бяруцца за пастаноўку п'ес новых драматургаў. Адны «Гаўрошы Брэсцкай крэпасці» набылі сцэнічнае жыццё ў Тэатры юнага гледача ў Мінску і ў Гомельскім абласным драматычным тэатры. Пісаў жа іх А. Махнач у разліку на Брэсцкі тэатр. Там, аднак, ішла ўжо не адзін год «Брэсцкая крэпасць» К. Губарэвіча. Палічылі за лепшае «не паўтарацца».

Інакш паставіліся да А. Махнача на Украіне. У Львове былі паставлены і «Шпачок», і «Гаўрошы Брэсцкай крэпасці». Апошняя п'еса прывабіла яшчэ добры дзесятак украінскіх тэатраў — у Данецку, Запарожжы, Луганску, Івана-Франкоўску, Цярнопалі, Вінніцы, Палтаве...

Ды А. Махнач не з тых, каго падобная няўважлівасць і несправядлівасць могуць выбіць з калынаў. Ён працуе спаваля, нетаропка, аздабляючы сваю творчую дзялянку. З поспехам выступае не толькі ў галіне драматургіі. Піша нарысы (найперш краязнаўчага характару, пра родную Уздзеншчыну, пра Нёман-раку), аповяданні, аповесці дакументальна-мастацкага характару (кнігі «Дзеці крэпасці», «Камандзір Усходняга форта»).

«Няхай красуе жыццё» — так называў ён томик сваіх выбранных драматычных твораў, выпушчаных у 1982 годзе. Магчыма, каму-небудзь падобная назва падасца ў нечым і агульнай. Магчыма, але калі ведаеш біяграфію А. Махнача — і жыццёвую, і творчую, разумеш, што яна як нельга да месца.

За жыццё паміраў (і не памёр!) лейтэнант А. Махнач. Жыццё ўслаўляе пісьменнік А. Махнач. Так, ён герой і пакутнік. Але, думаецца мне, да ўсяго і шчасліва чалавек.

Хацелася б не памыліцца!
Алясей МАРЦІНОВІЧ.

Дык па кім звяраем час?

Слухаючы Беларускае радыё, я заўважыў, што незадоўга да Дня незалежнасці Беларусі ўсе дыктары Беларускага радыё, як па загадзе, пачалі ўжываць, называючы ў эфіры дакладны час, такі выраз «Мясцовы час... гадзін».

Раней такога не было. У лепшым выпадку звычайна казалі: «Зараз 9 гадзін», або ў горшым выпадку — «У Мінску зараз 9 гадзін». Як быццам бы ў Гродне або ў Магілёве ў гэты час не 9 гадзін.

А 31 ліпеня а 15 гадзіне, калі пасля абедзеннага перапынку загаварыла мая 4-канальная радыёкропка (яна чамусьці маўчыць з 14 да 15 гадзін па ўсіх каналах), я пачуў такое: «Гаворыць радыё Беларусі. Мясцовы час — 15 гадзін». Як такое разумець?

Напэўна, намісары з Беларускай тэлерадыёкампаніяй ніяк не

хочуць змірыцца з тым, што Беларусь стала суверэннай дзяржавай. Дык хоць такім чынам хочуць даць зразумець людзям, што Мінск — гэта ніякая не метраполія суверэннай краіны, а толькі мястэчка, і час тут — мясцовы. Каб не забываліся, што ёсць яшчэ і «время московское».

Ніколі не чуў, каб паллякі або немцы па радыё казалі «мясцовы час», або «варшаўскі ці берлінскі час». Кожная краіна ў залежнасці ад геаграфічнага становішча мае свой натуральны, зададзены прыродай заход і ўсход сонца, свой час. Мае яго і Беларусь. І не трэба яго называць ні беларускім, ні мясцовым, ні мінскім, а казаць проста і зразумела для ўсіх, хто жыве на Беларусі і слухае беларускае радыё: «Зараз 9 гадзін».

П. ЛУБОУСКІ.

г. Мінск.

Каб не ленаваліся сябры ТБМ...

У «Ліме», ды і ў іншых беларускіх газетах сёння можна прачытаць адныя й тыя ж папрокі і крыўды на рускіх, што пражываюць у Беларусі, але не жадаюць гаварыць і пісаць па-беларуску. Гучаць абвінавачванні В. Кебічу, які, маўляў, абраў гаварыць на роднай мове, але не гаворыць. Абвінавачваюцца крамнікі, шафёры грамадскага транспарту, дантары, служнікі царкоўных, настаўнікі, выхавальнікі дзіцячых садкоў і г. д., і г. д.

У падтэксце такіх абвінавачванняў чытаецца наступнае: усе, хто жыве ў рэспубліцы, добра ведаюць беларускую мову, але не хочуць гаварыць і пісаць на ёй. На мой погляд, гэта не слухная і небяспечная ўстаноўка — для тых прыхільнікаў адраджэння роднай мовы, што прагнуць рэальных змен моўнай сітуацыі. Толькі на першы погляд беларускую мову лёгка вывучыць русамоўнаму чалавеку: бо, напрыклад, калі ў мастацкім ці інфармацыйным тэксце з дзесяці беларускіх слоў 2—3 не з'яўдаюцца па значэнні з рускімі словамі, дык гэта ён не перашкодуць разуменню такога тэксту. І вымаўленне таксама быццам не вымагае асаблівай падрыхтоўкі... Але так уяўляецца толькі «на першы погляд». На маё цвёрдае перакананне, беларускую мову трэба вывучаць па такой жа напрацаванай дзесяцігоддзямі сістэме, як, напрыклад, мову англійскую ці французскую. Досыць крытыкі, крыўдаў і

папронаў, давайце шукаць шляхі хуткага і эфектыўнага вывучэння беларускай мовы. Што да сяброў ТБМ імя Ф. Скарыны, дык можны з вас мог бы паставіць за мэту навучыць мову двух-трох чалавек і паспрыць таму, каб яны навучылі яшчэ двух-трох чалавек. Тады не даялося б крытыкаваць ксяндза з мястэчка Дунілавічы з-пад Пастаў («ЛіМ», 29.05.92), а можна было б пакарыстацца яго вопытам: ён жа, як піша аўтар ліста, навучае польскай мове не толькі ў касцёле, але й у школе. Можна было б з'ездзіць па вопыт і ў вёску Новая Мыш пад Баранавічы, дзе польскія місіянеры за год дамагліся таго, што дзеці пачалі спяваць і складаць вершы на польскай мове...

Хочацца разлаваць сяброў Таварыства на сваім уласным прыкладзе. Менавіта: прачытаўшы на дзвярах іх офіса аб'яву запрашэнне на курсы вывучэння беларускай мовы, запісаўся, пазначыў адрас і тэлефон. Сказалі: чакайце, пакаліма. Праз паўгода прыйшоў, запытаў: чаму не пакаліма? Зноў запісаў адрас і тэлефон. Праходзіць паўгода — і зноў цішыня...

Большавікі, агітуючы за сваю веру, ішлі ў народ, не ленаваліся дайсці да кожнай вёскі, кожнага селяніна, салдата. Можна, прыклад і не карэктны, але хочацца, каб сябры ТБМ таксама не ленаваліся.

г. Мінск.

Арнольд ДЫБЧА.

Пра сяўбу ў... жніво?

З вялікім задавальненнем заўсёды слухаю «Радыёкантакт». Перадача даволі цікавая, інфармаваная. Але вось, часам, хлопцы і дзяўчаты даюць маху. Што так? 18 ліпеня праслухаў перадачу, якую ўжо даводзілася чуць раней, недзе ў траўні. Усё тое ж самае! (І так бывае даволі часта). Разумею, што гэта паўтор. Але ніяко няма іншых тэм ў такі складаны і багаты на падзеі час? Балюча за нас, за Беларусь. Вось расейцы транслаюць усе 24 гадзіны «Молодежный канал». Прыемна слухаць! Заўсёды нешта новае:

сустрэчы, размовы, спрэчкі і г. д. «Радыёкантакт» жа выходзіць толькі раз у тыдзень. Дык, можа, варта павучыцца ў сваіх калег? А то слухаць размову пра тое, што бутэля гарэльні патрэбна ў Ганцавічах менавіта цяпер, калі ідзе сяўба (а на дварэ ўжо жніво), вельмі недарэчна. І было б зусім добра, калі б журналісты гутарылі між сабою заўсёды па-беларуску, а не ўжываючы родную мову сям-там.

Алег БЯРНАТ.

г. Баранавічы.

ДОВАДЫ НЕБЯССПРЭЧНЫЯ

(Пачатак на стар. 5).

польскі, вялікі князь літоўскі, рускі, прускі і г. д. Тут мы бачым арлоў — польскага і прускага, ёсць тут і «Пагоня». «Пагоня» класіфікацыя ўзору: на чырвоным полі сярэбраны верхнік на белым кані з узнятым мячом і чырвоным шчытом з белым крыжам на ім. Як бачна, продкі не ўгледзілі тут развальвання колеравай аднасці герба. Прычым крыж на шчыце не суцэльны, а падзелены на два аднолькавыя чатырохканцовыя крыжы. Больш таго, побач ёсць медальён з выявай гэтага чырвонага шчыта асобна, як самастойнага герба, толькі зверху над крыжамі дадзена залатая вялікая карона.

А цяпер звернемся да другога прыкладу. Канешне, твор выўленчага мастацтва нельга разглядаць як паўнавар-

тасны гістарычны дакумент, тым больш, што напісаны ён у мінулым стагоддзі, і ўсё ж... На знакамітай карціне Яна Матэікі «Люблінская унія» сярод іншых дзяржаўных гербаў, размешчаных на сценах залы, дзе адбываецца знакамітая падзея падпісання уніі, мы бачым і «Пагоню», і той жа шчыт. Сама «Пагоня» праглядаецца невыразна, і пра колер яе шчыта цяжка сказаць нешта пэўнае, але з правага боку на сцяне выразна бачны той жа чырвоны шчыт, але з адным белым чатырохканцовым крыжам. А Ян Матэйка, як вядома, быў выдатным знаўцам гістарычнага антуражу — адзення, зброі, даспехаў... У тым ліку і сярэднявечнае геральдыкі.

Шчыт з шасціканцовым крыжам добра бачны на вайскавай харугве на гравюры з выявай бітвы пад Варнай «Кронікі Польскай» Марціна Бельскага. Пры-

чым шчыт размешчаны на фоне трох пасоў уздоўж усё харугвы. Гравюра чорна-белая, і можна толькі здагадацца, якога колеру гэтыя пасы харугвы і шчыт з крыжам.

Дарчы, беларуская эміграцыя, мяркуючы па выявах на эмігранцкіх выданнях, а таксама выдадзеным эміграцыйнай серыях марак да юбілеяў БНР, карыстаецца «Пагоняй» з чырвоным шчытом. Чырвоны шчыт быў характэрнай асаблівасцю Русі не толькі ў глыбокай старажытнасці, гэтая асаблівасць захоўвалася і пазней. Варта толькі ўважліва даследаваць карціну невядомага майстра пачатку XVI стагоддзя «Бітва пад Оршай», якую ўжо з поўным правам можна разглядаць у якасці гістарычнага дакумента. Пераважае большасць верхнікаў коніцы Астрожскага і Радзівіла маюць шчыты чырвонага колеру, і толькі зрэдку сустракаюцца іншыя колеры, хутэй за ўсё звязаныя з уласнымі (шляхецкімі) гербамі ўладальнікаў.

Зрэшты, зразумелае жаданне аўтараў эталона дзяржаўнага герба звязана з

крыж на шчыце верхніка са знакамітым крыжам Ефрасініі Полацкай, але трэба быць асцярожным з ужываннем сентэнцый кштальту «захаваць гістарычную праўду» і да т. п. Форма крыжа прымальна, але да колеру ёсць прэтэнзіі.

Безумоўна, я не валодаю ўсёй інфармацыяй па гэтым важным пытанні і не імкнуса валодаць існай у апошняй інстанцыі. Але ўжо адно тое, што Рэспубліка Летува пайшла праз пэўны час на змяненне эталона свайго герба, прымушае задумацца. Дарчы, было б небескарна пацікавіцца нашай шановай Камісіяй ў летувіскіх калег аб матывах і аргументацыі змянення колеру шчыта верхніка на сваім дзяржаўным гербе. У любым выпадку перакананы: пытанне аб колерах нашай «Пагоні» патрабуе дадатковага, больш глыбокага вывучэння і доследаў. Спадзяюся, што ўсё вышэйвыкладзенае не застанеца па-за ўвагай.

Ю. КОПЦІК,
краязнаўца.

г. Орша.

МОЙ ПЕРШЫ РАМАН «Чакай ў дэлькіх Грынях» быў апублікаваны ў 1960 годзе ў часопісе «Маладосць» у №9—12.

Недзе праз месяц (31 студзеня 1961 г.) газета «Літаратура і мастацтва» змясціла на яго двухпапулярную разгромную рэцэнзію В. Крыштала «Пошукі ці літаратурная бравада?»

А тут якраз 4 лютага 1961 года рэдактар У. Дамашэвіч і в. а. загадчыка рэдакцыі М. Татур падпісалі раман у набор і здалі ў галоўную рэдакцыю ў Дзяржаўным выдавецтве БССР.

Рэцэнзію В. Крыштала адразу паклалі на стол Захару Пятровічу Матузаву — дырэктару выдавецтва: такія рэчы ў той час не залежаліся ў некаторых падначаленых яму ніжэйшых супрацоўнікаў.

Праз некаторы час на стол Захару лёг

«Найдорф», як і «Лонву», як і «Алімпіяду», я спачатку адносіў у «Маладосць»: не хацеў друкаваць у «Полымі». Па старому сялянскаму прынцыпу: воўк, дзе жыве, — не бярэ.

«Найдорф» пачытаў загадчык аддзела прозы — мой даўні сябра, — не пахваліў і не зганіў, сказаў толькі, што ў мяне шмат «плешчанізмаў» у мове (не давалі мае «плешчанізмы» ўвесь час спакою ні «Полымію», ні «Беларусі», ні «Маладосці», ні «ЛіМу», ні «Звяздзе», ні іншым часопісам і газетам, дзе пра мяне друкавалі артыкулы і эпіграмы з карыкатурамі), і дадаў, што ён мае «плешчанізм» «высечы тапорикам — усе да аднаго» (!!) Я так круціўся каля яго, і гэтак: «Высеку — і ўсё». (Цяпер ён гаворыць, што жартваў.) На тым і разышлі-

— Не знімем — знімучь раман... — Кавалёў быў сумны.

Што знімали? Да чаго прычэпілася цензура?

Усёго не пералічыш. Прывяду толькі два прыклады. Калі памерла Верка — геранія рамана, — у хаце са сцяны, абітай шпалерамі, знялі вялікае лустэрка. Народны звычай: дзе завешваюць, дзе здымаюць. Шпалеры некалі былі цёмныя, за доўгі час яны выцілі, пасвятлелі, і там, дзе вісела лустэрка, засталася ранейшая цёмная пляма...

Як гэта — цёмная пляма? На светлай сцяне — цёмная пляма? У нашай савецкай хаце?

Падкрэслена і настаўлена пыталнікау. Трэба здымаць.

І яшчэ. За шпалерамі былі неатыннаныя сцены. Проста пачэсанае бярунне. Нават пазы не замазаны глеям, як гэта рабілі ў вёсцы. За шпалерамі па пазых, як па морах, шасталі мышы і іхні шорхат быў добра чуваць па начах. А днём нават было відаць, як кратаецца на сця-

далей — ён усё больш крычаў на ўвесь голас:

— Лягушка — камуніст! — і «страляў» са злосцю і нянавісцю.

Тады мне гэта было здзіўна.

Але сказаць замежнаму пісьменніку-камуністу пра ўсё я не асмеліўся.

А хацелася.

З «Найтэбеля» — Дома творчасці — дзе я той раз быў, як і заўсёды, з сям'ёй увесь жывень, мы выехалі на рафіну досвіткам у чатыры гадзіны, каб паспець на самалёт у Сімферопаль.

Разам з намі ў тую рань выцелі з гнязда маладыя ластаўкі — упершыню. Маленькія камочкі з востранькімі крыламі.

Увесь час, колькі мы жылі ў катэджыку, яны пішчалі, ненадныя, угары ў нас пад падстрэшкам у шра-бурным вялінім шурпатым гнязде, высочваючыся заўсёды ўперад сваімі белымі грудкамі, калі старыя ластаўкі прыляталі да іх са спажывай у дзюбах.

А ў тую раніцу ўзялі і зняліся з гнязда. Паляцелі разам з намі...

На шчасце? Неба ў тую рань было, як ніколі, паўднёвае: густа-цёмнае, з яшчэ яркімі вялікімі зоркамі. Недзе на паўдарозе да Сімферополя на шашу між гор лёг туман, белы, як снег, і густы, што пена на сырадоі.

Рафік прычыў хаду і ў тумане ўсё роўна як поўз. Калі ён зняўся таркануўся, мы ўсе пападалі: хто на падлогу, хто — адзін на аднаго...

Перад намі пасрод шашы, цымна падсвечаны фарами, стаяў ішак. Спаў... Аб'ехаўшы яго, мы зноў паўзлі ў тумане недзе да самага Сімферополя.

З Сімферополя ў той дзень «ТУ-104» на Мінск не пайшоў. Забаралі... Ляцелі на «АН-24»: садзіліся ў Адэсе, трапілі перад гэтым у раптоўную навалніцу, пасля ў Гомелі, дзе на аэрадроме было холадна, як у познюю восень, і гудзеў, гончы перад сабой пыл, шалёны вецер. З Гомеля да Мінска мы толькі і падалі ў паветраныя ямы...

Усё ж даляцелі...

А каб мы селі на «ТУ-104»?

Што вы нам наваралі тады, ластаўкі?

ШТО ЗАСТАЕЦЦА Ў ПАМ'ЯЦІ

Эскізы

Частка другая

і мой няшчасны на той час раман.

Час быў адліжны, як мы прывыклі тады гаварыць і часта гаворым цяпер, але дзымла з розных бакоў амаль праз кожны божны дзень: сёння — з аднаго, заўтра — з другога; сёння — можна, заўтра — не і г. д.

У тым дні сабраўся чарговы пленум праўлення СП БССР, у старым будынку, у тым яшчэ, дзе жыў некалі ў вайну гаўляйтар Кубэ.

На той пленум я ішоў весела, нічога не падазраючы; толькі адна жанчына з літфонду сказала мне па дарозе, каб я сёння рыхтаваўся, да чаго — невядома, але я быў самаўпэўнены, першы свой раман лічыў смелым, такім, як у рускай прозе «Висільны камень» Я. Бялянкіна. Нават «справядлівыя» дзяды былі ў нас з Бялянкіным амаль аднолькавыя: у яго — кум Матвей, у мяне — дзед Тодар. І я і ён пагналіся за шлохаўскім Шчукарком.

Па рамана — толькі па адным маім — выступілі на тым пленуме сам Захар Пятровіч Матузаву — гаварыў з паўгадзіны, а можа, і больш. Усё сыходзілася на адным (цэтую па ягонаў рэцэнзіі, якую ён сам напісаў на раман і чытаў з трыбуны):

«Пташніков, очевидно, совсем не желая этого, подбирает такие слова и реплики, так строит диалог, короче, облекает уродливые мелкие фанты в такую литературную форму, что невольно напрашивается вывод: в романе опороочиваются наши моральные устои, советские люди поназываются уж в очень ущербном виде».

І, каб усё гэта падмацаваць, прачытаў некалькі вытрымак з майго рамана...

Калі ён пачаў чытаць, зал — а ён быў тады поўны — спачатку заціх, а пасля, зразумеўшы, што да чаго — не ўсе чыталі раман, — зашумеў і пачаў ілліцца ад смеху, бо ўсе «салёныя» мясціны з рамана былі вывернуты наверх і скандэсаваны ў нешта смеінае, задзірыстае, вольнае і гарэзлівае — у нейкі дурны, але вясёлы гумар, чаго нават я ніколі не чытаў...

Раздаліся галасы:

— А ў Шлохава?!

Адназ быў нароткі:

— У Шлохова это кстати, у Пташнікова нехстати... Подтверждают это не только уже приведенные выдержки из романа. Вот еще.

І ён чытаў далей:

«Пане Куцка... Ведаеш, чаму баб у салдаты не бяруць?»

— Не, Ну-ну...

— А таму, што па камандзе «Лажысь!» яны дагары іладуцца...

— Га-га-га...

— А знаеш санрэт, каб жонку ўлагодзіць?»

— Давай...

— Днём каля паленца, ноччу ля каленца».

Зал стагнаў. Ад смеху.

У «Маладосці» мне гэты «анекдоты» знялі — часопіс для моладзі. А ў нігу я хацеў іх працягнуць. Не ўдалося...

Але ж не ўсё з кнігі можна чытаць на грамаду, тым больш з такой эстрады. Кніга — усё ж такі нешта інтымнае. А тут шанюны Захар Пятровіч, у добрым насьцюме, пад галыштукам, стоячы за высокай трыбунай, захаліўшыся, прапагандаваў, як мог, ізраз тое, чаго сам больш за ўсё баўся... Нават Васіль Філімонавіч Шаўра з ЦК КПБ, які сядзеў тады ў прэзідыуме, у заключным слове заступіўся за мяне.

Раман, прапусціўшы папярэдне праз мастацкі савет, на якім прысутнічаў і сам дырэктар выдавецтва Захар Пятровіч Матузаву, і змяніўшы рэдактара, выдалі толькі праз год.

Вясёлыя былі часы.

* Першая частка была змешчана ў нумары за 20 сакавіка 1992 года.

ся. Забраў я «Найдорф» і прапанаваў «Полымію».

Атрымаў я за яго і палымянскую першую прэмію і Дзяржаўную прэмію БССР імя Якуба Коласа. Надрукаваў яго пазней на рускай мове маскоўскі часопіс «Знамя», і выйшаў ён удабавак асобнай кніжкай на той жа рускай, польскай і балгарскай мовах.

А ці заўважылі б яго ў «Маладосці» без маіх «плешчанізмаў»? Хутчэй за ўсё — не.

Што не пайшло ў «Лонву».

Пра тое, што раздзелі пра трыццаць сёмы год не пайшлі, я ўжо аднойчы ўпамінаў. Назад да іх вяртацца не буду, апавесць застаецца такой, як была надрукавана ўпершыню: перапісваць, тым больш мяняць напісанае — не па мне. І наогул, калі станеш выкрываць апрамку пасля кожнага дажджу...

У апавесці ёсць партызан Чумак. Великан, які нават спаў з ручным кулямётам за плячыма. З «хозяйственных операций», на якія ездзілі партызаны з «Народнага ісціцеля» за рану Вілю ў Заходнюю Беларусь — паліцэйскую зону пад Даўгунава, і адтуль везлі вазаі сена, сырадалю для коней, а то і поўныя гарожы смаленых свіней, пакладзеных логкай і перавязаных вяроўкай, на партызанскую кухню, жыць жа некалі трэба было — Чумак ніколі не прыязджаў з пустымі рукамі.

Прывёз раз — засталася ў дзічай паміць — вялікую і шырокую чорную спадніцу, «збамбіў», як тады гаварылі партызаны, — пайшла за літровую чорную кружку самагонкі...

Пасля для яго быў заказ. І ён яго выканаў...

Прывёз калаўрот і прасніцу з прывязанай да яе воўнай...

Партызаны з яго смяяліся: другі ручны кулямёт: адзін за плячыма, другі — на санях... (Ляжачы калаўрот вельмі быў падобны на ручны кулямёт Дзегцярова: кола — як дыск).

У «Лонву» гэта не пайшло.

Не пайшло і тое, як два партызаны ў хаце крычалі адзін на аднаго на чым свет стаяць і мацокаліся, пасля адзін вывёў другога на двор, завёў за калгасны кароўнік:

— Собаке — собачья смерть!.. — і застрэліў з пістолета. Той нават не супраціўляўся і не ўцякаў.

І ці толькі гэта не ўвайшло...

Бутэлку шампанскага тады адкупорылі не адразу. А толькі праз два дні. А было так. І было гэта пры галоўным рэдактары Паўле Кавалёве.

Здаў я ў сваё «Полымія» раман «Мсціжы». Прачыталі Сачанка і Кавалёў. Ада-слалі ў набор — на два нумары.

Прышла першая нарэктара першай паловы рамана. Другую нарэктору паслалі, як і трэба было, у літ. Адтуль раптам запрасілі другую палову рамана — машынапіс, — а гэта быў непсікі знак: раман насьцяроўжыў і яго хацелі прачытаць адразу да канца — а раптам у самым канцы крамола.

Праз некалькі дзён пазваніў мне раніцай з дому Павел Кавалёў: ён хворы і просіць прыйсці да яго на іватэру. Чаго — не сказаў.

Ішоў я да яго, здагадваючыся пра нешта нядабрае...

Так і было. Кавалёў сядзеў за сталом, а на стале перад ім ляжала нарэктатура першай часткі маіх «Мсціжы» — раскладзеная па старонках, размяляваных чорнай масціцай...

Кавалёў кінуў на мя і сказаў:

— Будзем ратаваць...

І мы ратавалі. Слова, сказаны, абзацы, якія былі падкрэслены чорным, мы акуратна выкрэслівалі.

не папера... Мышы? У калгаснай хаце? Так жывуць нашы людзі? А што скажа «Свабода»? Зняць!

І гэтак далей.

І ўсё гэта мы здымалі...

Літ сам нічога не рашаў. Зрабіў заўвагі, запісаў «арыштаваны» твор у нігу — вёў улік — і адаслаў нарэктору ў ЦК у адпаведны аддзел. Рашалі ўсё ў ЦК — пусціць раман у друк ці не пусціць.

Той раз пасля нашых з Кавалёвым правак наш палымянскі кур'ер Мар'я Міхайлаўна Захарава, вясёлая і прыветлівая жанчына, сказала мне, што ўсё ў ліце добра, што нумар з раманам падпісаны і яна адвезе нарэктору ў цэх. З мяне «прычытаецца» шампанскае...

З радасцю, што раман пайшоў, я пабег на Круглую плошчу ў магазін і прынес бутэлку шампанскага.

Пакуль я бегаў, Мар'ю Міхайлаўну як падмянілі: пачала раптам гаварыць, што ёй сёння не да шампанскага, што трэба ўсё гэта адкліць... Што мы яшчэ вып'ем... Яна ўцякала ад мяне, я нічога не разумеў і быў усе тры дні рады: раман пайшоў... Прапусціла цензура...

Толькі аж на трэці дзень Мар'я Міхайлаўна зноў заўсміхалася.

Аназлася, пасля таго, як раман прачыталі ў ЦК, завіраваў літ і яго адвезлі ў друкарню на машыну, у той жа дзень той жа раман быў зняты з машыны і зноў адвезены ў той жа ЦК. Дзе яго зноў чыталі яшчэ два дні. Хто чытаў першы раз, хто другі — не ведаю. Ды і не пытаўся ні ў кога... Толькі пасля другой чыткі ў ЦК яго пусцілі.

А Мар'я Міхайлаўна, абрадаваўшы мяне раз, не хацела засмучаць. Маўчала ўсе гэтыя дні.

Нарэшце мы выпілі тое чортава шампанскае...

І шмат разоў адпачываў у Доме творчасці пісьменнікаў імя Я. Райніса ў Дубултах. І кожны раз усёй сям'ёй. І кожны раз — летам.

Аднойчы такое юрмальскае лета звяло мяне з пісьменнікам-камуністам з адной капіталістычнай краіны. Пісьменнік быў вядомы, ягоны гумарыстычны раман якраз тады пачынаў у нас «шумець».

Познаёмлі нас дзедзі. У загранічнага пісьменніка быў сын, год васьмі-дзесяці, худы, цененькі, як пружык, валасы доўгія — хавалі шыю — прамыя, рассыпаюцца, і белыя-белыя — альбінос.

Мой сын быў тады, можа, на які год маладзей яго, дачка — намнога меншая. Здружыліся яны некалькіх сутак: поўзлі ля берага ў вадзе, качаліся ў сыпучым белым марскім пяску на пляжы, хадзілі па дзюнах і часта сыходзіліся ля басейна, у якім плавалі рыбкі і жабы і каля якога буялі ружы ў цвечце — пахлі на ўсю Юрмалу.

Валасаты цененькі альбінос у далікатнай тэнісачцы і кароценькіх шорціках амаль кожны дзень збягаў са ступенек ад сталавой, збіраў на хату каменчыкі пад нагамі, падлятаў да басейна, крычаў:

— Лягушка—камуніст!.. Та-та-та-та!.. — і шурпалі з размаху каменчыкі ў басейн, падймаючы пырскі.

Рускай мовы ён амаль не ведаў, затое, апрача сваёй, ведаў англійскую і френцузскую.

— Лягушка — фашыст, — сказаў я яму і загаварыў з ім па-френцузску.

— Но! Лягушка — камуніст!.. Та-та-та-та!.. — сціскаў ён кулакі і «страляў з аўтамата» па басейне: расстрэльваў лягушак-камуністаў.

Гульня наша цягнулася доўга. І чым

У часопісе «Полымя» адзін наш сьліны пэст у адным са сваіх вершаў, які пасля таксама стаў сьлінным, аднойчы напісаў:

«Калі спалывалі Каперніка, Ён сказаў: «А зямля ўсё ж круціцца...»

Да яго яшчэ адзін беларускі пэст спяліў у вершы Галілея...

Выйшла, што разам са святой інквізіцыяй, якая паслала на касцёр Джардана Бруна, беларускія пэсты «калектыўнымі намаганнямі» спалілі ўсіх самых знакамітых у гісторыі вучоных-астраномаў...

Верш сьліннага пэста пра Каперніка адразу тады заўважылі. Пра яго нават пісала «Літаратурная газета».

На гэты верш і я ў той час напісаў некалькі пародый — ад імя вядомых пэстаў. Усе пародыі друкаваць не буду. Толькі некалькі. Каб мець уяўленне.

МАКСІМ ТАНК
«Я гэта даўно заўважыў, Толькі не адважваўся Абнародаваць...»

Я гэта даўно заўважыў, Толькі не адважваўся Абнародаваць...

Пры мне «Полымя» — палымнела...

А цяпер, калі яно само ледзь тлее, У адным з апошніх нумароў Узялі ды сталіла славуты Каперніка...

Згараў ён па волі напружанага Пэста даволі сьліннага...

Стаю і думаю: Гэта ж трэба мець гэтулькі фантазіі, Каб такое выдумаць...

Гэта ж трэба мець гэтулькі смеласці, Каб на такое асмеліцца...

Гэта ж трэба мець гэтулькі спрыту, Каб такое згламаздаць...

Рыгор БАРАДУЛІН

«Гайдаецца хлопец, гайдаецца...»

Гайдаецца Капернік, гайдаецца, Павешаны аўтарскім норавам...

Калі такое здараецца — Памерці б аўтару з сораму...

У мяне—даўняга верніна Галава мутам муціцца:

«Калі спалывалі Каперніка, Ён сказаў: «А яна круціцца...»

Янка СПАКОЎ
«...А з багамі вайдалотні Танцавалі па расе».

Незайздросная работка — Ён Каперніка засек...

А з багамі вайдалотні Танцавалі па расе.

Не паверыце? Не плёткі — Бо з яго смяюцца ўсе...

А з багамі вайдалотні Вайдалоцца па расе!..

Пасля ўрачыстасцей, прысвечаных закрыццю Дзён культуры і літаратуры РСФСР у Беларусі, у рэстаране «Журавінка» кіраўніцтвам рэспублікі быў наладжан прыём.

Цэлы паверх застаўлены сталамі — чаго толькі на іх не было! — і запоўнены гасцямі — якіх толькі не было! — вядомыя пісьменнікі і вядомыя артысты, мастакі...

Першае слова ўзяў тагачасны другі сакратар ЦК КПБ. Невысокага росту, сімпатычны, боікі, з добра пастаўленым голасам ён прывітаў і гасцей і нас, прысутных, і пачаў гаварыць пра рэспубліку, пра дасягненні ў прамысловасці, сельскай гаспадарцы, будаўніцтве, культуры, літаратуры і так басконца. Гаварыў доўга, можа, з паўгадзіны, не ў гэтым асноўнае...

Мяне больш за ўсё здзіўляла, як ён па памяці жангіраваў дакладнымі (сам гэта падкрэсліў) лічбамі: гектары, тоны, літры, працэнты, квадратныя метры, экзэмпляры...

(Працяг на стар. 14—15).

ШТО ЗАСТАЕЦА У ПАМ'ЯЦІ

(Пачатак на стар. 13).

Я быў ашаломлены ягонаю памяццю і адразу яму засімпаматызаваў...

Праз нейкі час мне давалася прысутнічаць на другім, трохі меншым прыёме і ў трохі меншым рэстаране.

Застолле і гэты раз узначаліў знаёмы другі сакратар.

Той самы голас, той самы імпрэт, тыя самыя інтанацыі і лічбы, лічбы, лічбы... Памяць і ў мяне была неаблакая, і я адразу натапырыўся: вуха злавіла трафарэт: і словы мне знаёмыя, і назвы, і лічбы...

Сакратар зноў паўтараў з паўгадзіны ўсё тое, што я ўжо чуў, — слова ў слова. Паўтараў нават паўзы і інтанацыі...

І ў мяне адразу астыла да яго душа. Хаця, трэба, відаць, мець і добрую памяць і здольнасць, каб так завучыць роль...

Або бясконца наладжваць прыёмы і выступаць з адной і той жа прамовай.

Добра ж, калі кожны раз перад новымі гасцямі...

Выступаю на ўрачыстасцях, прысвечаных 100-годдзю з дня нараджэння Змітрака Бядулі. У Пасадцы, у клубе. У пачатку перамога паслячарнобыльскага лета. Праз расчыненыя вокны відаць, як буле ўсе наўжола-расце, здаецца, на вачах. Ад радыяцыі? Палосамі яна прайшла і тут.

Перада мной ужо выступіла з данладам настаўніца з Лагойска, яшчэ чалавекі тры. Зала слухала і не слухала. Людзей поўна, шмат непаседлівых дзяцей, конны заняты сваім, нас у «прэзідыуме» нават не разглядаюць.

— Дарагія землякі, — кажу я. — Я прыляджаю да вас апошні раз яшчэ тады, калі старэйшай калгасна быў Віктар Санкоўскі...

Людзі ў зале адразу весела загудзелі: загаварылі з імі з трыбуны пра іхняе, яны Санкоўскага помняць, хоць гэта было і даўно...

— Прыляджаў я тады да вас, — гаварыў далей, — разам з супрацоўнікамі раённай газеты «Ленінец» Васіліем Бахарам і Аляксандрам Пірам. Пісаць пра кукурузу... Кукуруза ў вас на полі была маленькая, дык мы разам з Санкоўскім прысядзілі ў ёй, а самі падымалі галовы і рукі ўгару... А фотакарэспандэнт нас здымаў у поле. Выходзіла, што мы стаім і ўгары ледзь дастаем кукурузу рукамі...

Гэты трук быў не новы, фотакарэспандэнты тады ім часта карысталіся.

Зала стагнала ад рогату. Калі я пачаў гаварыць пра Змітрака Бядулю — майго земляка — пісьменніка, мяне ўжо ніхто не слухаў: Санкоўскі і кукуруза... А Бядуля...

Развеслялі сам на сваю галаву. Заключылі ўрачыстасці добрым канцэрта мастацкай самадзейнасці, які калгаснікі зрабілі самі для сябе.

А на вачару ў калгаснай сталовай нам далі драпікі.

Пра тое, што драпікі будуць, мы даведзілі яшчэ ў палудні, адразу, як толькі прыехалі. Нам шапнуў былі рэдактар раённай газеты, шануючы ў раёне чалавек і мясцовы пазт, якога чамусьці на вачару забыліся запраسیць.

Ён займаў тады немалую пасаду, быў вялікі ертадокс і любіў гуляць у шахматы — гуляў добра. Калі яму апанент гаварыў: згуляем партыю, ён, напярэўшы акуллары і наморшчыўшыся, адказваў:

— Правільна было б сказаць: згуляем партыю. Што, слова такога няма? А што значыць — згуляем партыю? Ты думаеш? Трэба было б узаконіць: ёсць камуністычная партыя і ёсць шахматная партыя...

Да ўсяго ён быў вельмі адукаваны і разумны чалавек.

Няўжо ён гаварыў сур'ёзна? А можа, гэта быў ягоны жарт? Іронія?

Заходзіць аднойчы — гэта было яшчэ да таго званай перабудовы — да мяне ў аддзел прозы «Полымя» малады чалавек. Прадставіўся, што ён з таго камітэта, і, каб пацвердзіць гэта, падышоў да другога стала — сталы былі састаўлены разам, супрацоўніка за другім сталом не было — і, перагнуўшыся праз стол, дастаў з унутранай нішані піўнака чырвоненькую мініжачку — пасведчанне — на доўгім бліскучым дробненькім ланцужку. Пасведчанне на ланцужку я бачыў першы раз у жыцці, мяне гэта так здзівіла, што і я, перагнуўшыся праз свой стол, прабег вачыма па прыгожай фатаграфіі і па прозвішчы, яное адразу ж забыў.

Малады чалавек вельмі ветліва папрасіў даць яму прачытаць рукапіс рамана аднаго, тады яшчэ маладога пражанца. Раман быў, налі можна так сказаць, на нацыянальную тэму, і пра яго загаварылі ў горадзе.

Рукапіс пасля вярнулі. А прачытанымі раман запомніўся мне толькі тым пасведчаннем на ланцужку.

Буквар Н. Сіўко, па якім я вучыўся ў першым класе яшчэ да вайны, помню ўвесь на памяць.

Цяпер я часта ўсміхаюся, успамінаючы адну невялікую дзіцячую прытчу, якую мы вучылі на літару «Б» — асабліва, калі чытаю маскоўскія газеты ці гляджу маскоўскае тэлебачанне:

Барыс — бах!
Белка на сасне.
Белка жыва, і нібы кажа:
— Ну што ж, не можаць?

Летам 1976 года ў нашай лечнамсісі цудоўная жанчына, а яшчэ больш цудоўны хірург, Зінаіда Аляксандраўна Трафімава зрабіла мне складаную аперацыю, пасля якой я доўга не мог вярнуцца на работу.

Калі я праз некалькі месяцаў прыйшоў у сваё «Полымя», дзе быў рэдактарам аддзела прозы, у стаце, у маленькай левай шуфлядзе мяне чакала пісьмо — новенькі канверт са штампаваным сінім дурнаватым зайчыкам збоку. Канверт ляжаў зверху і рука адразу пацягнулася да яго. У ім я знайшоў старонку, жыва сіла вырваную са школьнага сшытка ў клетачку.

Круглым дзіцячым почыркам на ім было выразна напісана:

«У цябе рак. Снора здохнеш».

Па штампелю было відаць, што пісьмо кінута ў паштовую скрынку на вакзале.

Я не сумняваўся, што пісаў мне палымскі аўтар — «добразачлівец».

Рана ў мяне ніякага не было. А пасля той аперацыі я жыў ужо, дзякуй богу і Трафімавай, семнаццаці год.

З Іванам Цішчанкам мы вучыліся ва ўніверсітэце на адным факультэце: я — на аддзяленні журналістыкі, ён — на аддзяленні беларускай мовы і літаратуры.

Недзе на чацвёртым курсе здружыла нас раптам адна праява: лаянка сярод студэнтаў. Адным словам — студэнцкі мат.

І мы, выбраўшы аб'ект, селі пісаць фельетон у «Чырвоную змену». Сустрэліся вечарам у свабоднай аўдыторыі, зскрываліся нагнуха — стул ножкай у ручку ад дзвярэй — і пісалі, пакуль нас не выганяў вахцёр. Пісалі доўга, некалькі вечораў, спрачаліся, перапівалі, рабілі варыянты і г. д.

Фельетон трымаўся на вялікай, купленай адумымся капіцы, у якую студэнт, вылазючыся матам у пакоі — у пакоі жыло па чатыры студэнты, — кідаў дваццаць капеек...

Фельетон быў вялікі і канчаўся словамі:

«Праз два тыдні капілка была поўнай».

Фельетон у «Чырвонай змене» не ўзялі: савецкія студэнты ды каб так многа лаяліся?!

З цікавасцю прачытаў бы цяпер той фельетон.

Мы, будучыя літаратурныя супрацоўнікі раённых газет — такую нам напішуць спецыяльнасць пасля ў дыпламах, — на чацвёртым курсе павінны былі здаць выкладчыку прафесійнальны нарыс — для заліку.

Нарысы мы абмярнувалі ўсёй групай.

Усе, хто быў з вясні, нінуліся пісаць пра свае калгасы: XX з'езд КПСС, Хрушчоў, Авенкін, Тралпол'скі, Цендракоў, — мы тады пра іх толькі і гаварылі.

Я напісаў сваё «Белыя мужы», якія потым леглі ў аповесць «Чачыні», а мой аднакурснік і сябра Толя Кузняцоў з Браншчыны — свой нарыс пра цяжкае пасляваеннае жыццё ў сваім калгасе.

Чаму я помню ягоны нарыс?

Мелася ў тым нарысе такая дэтал. Адрозніваўся вайны былі ў іхнім калгасе з цягла толькі конь і набыла. Конь па мянушцы «Мюрыч», а набыла — «Нужда».

Нарыс у Кузняцова быў вялікі і канчаўся тым, што «Мюрыч» здох і ў калгасе засталася адна «Нужда».

Выкладчык сназаў Кузняцова памяншаць набыле мянушку, а мы доўга тады рагаталі...

Разгаварыліся на вядомую тэму. Шмат хто расказваў, расказала і яна.

Яна тады толькі што закончыла Маскоўскі гісторыка-архіўны інстытут і па размеркаванні прыехала ў Мінск. Яе ўзялі на работу ў Архіўнае ўпраўленне пры Савеце Міністраў БССР.

Упраўленне тады размяшчалася ў будынку МУС. Пры ўваходзе ля дзвярэй — пропуск у разгорнутым выглядзе.

Гэта было ў самыя першыя дні работы. Яна спазылася і хуценька ўбегла ў вестыбуль. Дастала з сумачкі пропуск і паказала паставому.

Той працягнуў руку, хацеў узяць пропуск, але яна раптам інстынктыўна тузнула руку назад...

У адзін міг з-за выступа паявіўся палкоўнік. Дагтуль яна яго ў вестыбулі не бачыла.

— Кто такая? Дайте его сюда... — паказаў ён на пропуск.

І пропуск забралі.

У самым пачатку рабочага дня намеснік начальніка ўпраўлення раптам сабраў усіх супрацоўнікаў. Пропуск ужо быў у яго руках. Перадалі.

— Произошло ЧП... — сказаў намеснік начальніка.

І давай ён мыліць ёй галаву. І ўсур'ёз... І доўга...

Як гэта яна магла тузнуць рукою?.. Проста так? А чаму западозрылі? Зна-

чыць, нешта на ўме, значыць, нешта не так, калі разгубілася і тузнула рукою? Чаму не хацела адразу аддаць пропуск?

Усе сядзелі, а яна стаяла ля дзвярэй, баялася і гэрэла агнём...

Але за яе заступіліся супрацоўнікі, хоць і не ўсе.

Пропуск намеснік начальніка нарэцце вярнуў, але сказаў, каб яна больш не тузала рукою...

Яна гуляла па беразе Гайны. Нахілілася раптам над вадою і аж крыкнула ад радасці: у вадае ля берагу на чыстым жаўтавым пяску ляжаў пярэсцёнак... Залаты...

Яна хуценька дастала яго і стала паказваць усім. Усё такая ж радасная...

Выцера яна нарэцце ад вады і хацела прымераць на той палец, на якім быў яе заручальны пярэсцёнак, які яна заўсёды насіла... Тані ж залаты...

Агледзела раптам, што свайго заручальнага пярэсцёнака на пальцы не было...

Пасля ўжо яна здагадалася, што дастала з вады свой пярэсцёнак...

Прышла яна дамоў з работы. Распранулася і — адразу на кухню: там бразгала пасуда і адтуль пахла гарэлым...

Перад работай яна начысіла бульбы, накрышыла шчаўя і зварыла ўкрутую два яйкі, пакінуўшы іх на стаце, — думала, прыйшоўшы, згатаваць вярчу.

На кухні яе сустрэў шырокая усмешкай аж да вушэй пяцігадовы сын Саша. У камбінезончыку, з закасанымі рукавамі, абязваўшы жывот ручніком, ён стаяў ля пліты. На пліце блішчалі дзве каструлі.

Аддыходзячы, яна паклала запалкі вяска над галавой — на кухонныя антрэсолі. Карабок з запалкамі ляжаў цяпер на стаце...

На пліце ў адной, большай, каструлі стаяла зваранае шчаўе з бульбай, пакрышанымі яйкамі і — смятанай. Усё разам, відаць, нядаўна кіпела на агні...

У другой каструлі ляжала ў вадае звараная і неаддэжнаная яшчэ бульба. На кожнай бульбе былі выразаны акуртане ножыкам чалавечыя твары з доўгімі насамі, вушамі, глыбокімі вачыма, вусамі, бародкамі... З маршчынамі на лбе... Толькі бульба была не памята пасля шалупін і варылася з пяском...

Сын усміхаўся ўсё шырэй і шырэй...

Яна яго пахваліла — за «рожкі» на бульбе.

Але мастаком сын не стаў...

У той дзень яна варчалася дамоў з ягад, у якіх хадзіла разам са сваімі сльбоўнікамі-падлеткамі. Было ёй тады гадоў дзевяць.

Хата іхняя стаяла блізка ад лесу на шырокім дзядзінцы, парослым белаю дзельніцай.

Яшчэ здалек яна убачыла, як яе меншая сястра Зойка бегала па дзядзінцы ля самай дарогі, круцячыся вучном, пасля згледзеўшы іх, кінулася наустрач.

Была яна ў чырвонай доўгай і расшнуйнай сукенцы ў вялікую зялёную клетку, з паяскам, рукавы — «фанарынкамі».

Такой сукенчынёй не было ніколі ў іх дома, яна яе ні разу не бачыла...

Яе ж што ўносіла. Зайздрыць? Такое з ёй яшчэ не здаралася...

Не ведаючы чаму, яна падбегла да сястры і зачырчала на ўвесь голас: — Мама! Мама! Ададай!

— Твая сукенка, дачка. Твая. Зойцы яна вялікая. Дзе ўзялі? Амерыканская... Дома маці сказаў: Каму што...

Сукенку яна насіла да вечара. Назаўтра раніцай, калі і яна і Зойка яшчэ спалі, маці панесла сукенку з паяскам і «фанарынкамі» на базар.

Мяняць на хлеб.

Ішоў 1946 год. Самы голодны пасля вайны.

Яны жылі тады з суседзямі ў адным доме: яны ў адной палавіне, суседзі — за сцяной у другой.

Бегла яна дамоў — была яшчэ зусім дзеўчынькай — і згледзела ля суседскага ганка выкінутую руку. Вырваную з коранем, падсохлую, з дробненькім лісцем, паточаным некім у маленькіх дзірачкі.

Яна спынілася, ёй стала шкода ружу. Яна ўзяла яе ў дзве рукі і прынесла дамоў. Дома мама пасадзіла яе ў гаршчак і паставіла на акно.

Праз нейкі час ружа — за ёй глядзелі і часта палівалі — разраслася і зацвіла такім густым і пахнучым цветам, што ўсе дзівіліся... Гэта была, як аказалася, кітайская ружа.

Аднойчы ў нядзелю, калі ўсе былі дома і было адчынена насцеж акно, яна раптам згледзела, як ружа ў гаршку падскочыла ўгару, нахілілася і знікла з воч з сцяной. На падаконніку застаўся адзін гаршчок з зямлёй...

Яна зачырчала і кінула да акна. Паспела яшчэ згледзець на ганку суседскую дзёўчынку. З вялікім нажом у руках...

Купіла яна ў магазіне вялікае тыграня са штучнага футра — гэдэраўскае на той час. Ян жывое, светла-рыжае з падпалінамі і шэрымі палосамі па баках. Прынесла дамоў — падарунак дачка-школьніцы ў дзень нараджэння.

Узяла дачка падарунак у рукі і заплакала.

Аназалася, дачка такіх тыграў у магазіне бачыла, але тыя былі з ладнымі «залатымі» ланцужкамі на шыі...

Павезла яна тыгра назад у магазін. — Вось купіла ў вас, а ён без ланцужка.

— А-а-а... Пажаласта, — адназвае маладзенькая прадаўшчыца, здымае ў слёбе з шыі такі ж «залаты» ланцужок, як у тыграў, вешае тыгра на шыю і дадае: — Бывае, у адных ёсць, у другіх няма...

У музычнай васьмігодцы імя Л. П. Александройскай, дзе вучылася мая дачка іграць на фартэп'яна і куды я вадзіў яе, малую, некалькі гадоў, — выпускны вечар.

Спачатку вялікі канцэрт у Белдзяржфілармоніі, пасля — «сладкий стол» у школе, у малой зале. Куплены торты, напіткі, цукеркі, яблыкі...

Вучняў пасля філармоніі з вестыбуля — як падмяло. Усе хлынулі адразу ў малую залу да стала...

Завуч, мажнатая маладая жанчына, якая і канцэрт вяла і «сладкий стол» арганізоўвала, затрымалася на якую хвіліну на другім паверсе — запрашала яшчэ каго ці што?

Малая зала шумела. Завуч, вярнуўшыся, адчыніла памалу дзверы і схавалася за імі...

Выскачыла яна адтуль адразу... Як мячык... Схапіўшыся за галаву, пабегла зноў на другі паверх...

Аказваецца, калі яна зайшла ў залу, даўно ўжо было ўсё выпіта з бутэлек і... даядаліся падзеленыя на кавалкі тарты...

Яе нават не пачакалі...

Праз нейкі час з другога паверха яе вялі ў залу дзве выкладчыцы. Яна ішла пасярод і выцірала слёзы хустачкай...

Прышла старэйшая бабулька ў архіў і просіць, каб ёй выдалі даведку, што яе муж пры жыцці быў у партызанах.

У даведках звычайна пішуць: дадзена для прадастаўлення...

Старэйшая гаворыць, што панясе яе ў домакраніўніцтва, а калі і на гэты раз яна ёй не дапаможа, панясе яе ў суд.

Старэйшая жыла на падсяленні ў трохпакатнай кватэры — займала адзін вузенькі пакой; два другія пакоі — «гаспадар».

Кухня была агульная. Дык «гаспадар» аднойчы перагарадзіў кухню на дзве палавіны, забраўшы сабе анно. А на кухні яно было толькі адно...

Ніхто не ведае, ці адваявала сабе старэйшая партызанская даведка анно ці не, але ў архіве пра яе часта ўспамінаюць.

Я тады працаваў у рэдакцыі плешчаніцкай раённай газеты «Ленінец». Пасля дзесяцігодкі. Літсупрацоўнікам і дыктарам раённага радыё, якое тады было пры раённых газетах. Рыхтаваў і вёў праз раённы вузел сувязі перадачы «Гавораць Плешчаніцы». Два разы ў тыдзень.

Калі рэдактар заставаўся без сакратара, у сакратары ён браў мяне і мы ўдваіх выпускалі нумар.

Аднойчы мы выпусцілі яго са старым шпігелем, забыўшыся памяншаць і дату, дакладней — памяншаць забыліся наборшчыкі, а я яшчэ добра не ведаў, што трэба мяняць у паласе, а што не. Рэдактару засталася толькі не заўважыць. Што ён і зрабіў.

Сядзім удваіх назаўтра ранічкай у рэдакцыі сумнай, маўчым. Толькі што пазваніў з райкома партыі з аддзела прапаганды Цудзікаў...

Суцяшала нас толькі адно, што ў гэты ж дзень нашы суседзі, як сказаў Цудзікаў, «абкакаліся яшчэ горш», даўшы ў тасаўскім матэрыяле: «Ленінгадцы выйшлі стройнымі калонамі».

Усё роўна на душы горка: і за сябе, і за суседзяў...

Раптам на вуліцы пачуўся сабачы брэх, звонкі, высокі, і пакаціўся парожняй бляшанкай у нас ля акна ўдоўж тратуара да райкома. Падняўшыся з-за стала, я яшчэ згледзеў сабаку: маленькі, рыжы, худы, задрыпаны...

— Паганяць бы цяпер сабак па Плешчаніцах, — сказаў я, усё яшчэ гледзячы ў акно.

Рэдактар, сталы ўжо чалавек, стралянуўся, ажыўшы за сталом:

— Мілы, чэсна... Мае думкі ўгадаў... Чэсна... З якой бы радасцю зрабіў бы гэты я...

І мы ўдвух зарагаталі. На ўсю маленькую рэдакцыю.

Недзе праз год пасля вайны два былыя партызаны з адной нашай вёскі запраглі ночку калгаснага каня ў калёсы і, узброіўшыся, — зброя: вінтоўка і два нагані засталіся за вайны, — паехалі ў Заходнюю Беларусь на «хозяйственную операцию».

Прыехалі на хутар, гаспадар — «ні стёнке» і забралі з хаты ўсё, што кінулася ў вочы. Ды і з гэты ўсё падчыстую — год быў галодны.

Прыгразіўшы гаспадару, каб маўчаў, і лагузіўшы набытак на калёсы, былыя партызаны — каню пугай пад хвост і — наўцёні.

Перапалоханы гаспадар ачунаў, хуценька выбег на двор, дзе ў страсе ў са-

леме быў схаваны нямецкі карабін з патронамі — льякаў таксама з вайны, астаўшыся пасля самааховы, — скапіў яго і давай лупіць наўздагонку...

Што было рабіць былым партызанам? Яны прыгналі каня на ферму ў паставілі яго ў канюшні ў тую ж праварыну, з якой узялі.

А ранены конь ёсць ранены конь: хамута яму не надзешце, калі з пляча цяжэ кроў...

Назаўтра на ферме ўсё і агледзелі... Адрозна пайшла пагалоска. І недзе праз дзень прыехаў следчы з раёна, а пазней — машыны са следчымі з Маладэчна і з Мінска.

А пасля быў суд. Панаказальны. Судзілі двух былых партызанаў у сельсавеце... Гаварылі, што паехалі яны па прывычцы — «на хозяйственную операцию».

Па прывычцы? Яшчэ калі партызаны ў нас толькі паўляліся, хадзілі па адным, па два, не было яшчэ «хозяйственных операций», прасілі толькі пакарміць, наш аднавясковец з двума дарослымі сынамі з'ездзіў за Вілю «на бамбёжку».

Пад выглядам партызан, Толькі як гэта ён «бамбёж» тады без зброі?

А чаму я і цяпер яшчэ думаю, што ў яго не было зброі?

Ездзіў пасля вайны ў сорак шостым годзе па вёсках у нашым баку рызнік. Стары ўжо чалавек з барадой.

— Бабкі — трапкі!.. Шарцінне, варсінне і шчоткі благія!.. — крычаў ён з калёс, спыніўшыся ля варот на вуліцы.

Мы, падшыванцы, часта здавалі яму тарыя ануцы — ён важыў іх доўгім жоўтым бязменам — і бралі ў яго кручкі — вудзіць рыбу.

Аднойчы ля Грыневіч на бальшаку — у старым бярэзніку — яго знайшлі забітым на возе.

Янога куфэрачка з грашыма і тымі ж кручкі для рыбы, і яшчэ шмат з чым на абмен пры ім не было; не было і каня са зброяй. Стаялі адны калёсы і ён ляжаў на іх забіты.

Чалавек, які яго забіў, назаўтра знайшлі: запрогшы ранаіца каня ў барану, той спакойна баранаваў на сваім агародзе бульбу. Недалёка — у суседняй з Грыневічамі вёсцы, што была за бальшаком.

Чалавек сазнаўся, аддаў нават куфэрачак.

Недзе ў сорак сёмым годзе за іхняй вёскай у лесе стаяў лесспрамгасаўскі ўчастак. Кантора, кузня, лесаліпка, канюшня на пяцьдзесят коней, якімі возчыкі траллявалі дрэва з дзялянак. Коней трэба было карміць, і на ўчастак вазілі машынай авёс, ячмень, сена, сырэдзю — аднекуль здалёку, бо блізка нідзе нічога не было.

Яны хадзілі ўжо ў сёмы клас, кіламетраў за пяць ад сваёй вёскі.

Была тады восень, доўгая, сухая, з ладнымі ўжо маразамі і ўсё ніяк не магла перайсці ў зіму. Усходы была грудзі: на дарозе, перацёртае зверху машынамі ў пылі прысыпаная ранаіца шараватым лёгкім інеем, яна мярка грукала пад нагамі.

Са школы яны ішлі гурбай — адны падшыванцы. Іх дагнала лесспрамгасаўская машына з прычэпам, высокая нагужаная цюкамі сена. Вялікімі, цяжкімі, перавязанымі дротам. З-пад прычэпа тырчаў даўгаваты дышал, машына на калдобністай дарозе памалу валюхалася з боку — на бок, і яны, ускочышы на дышал, а там — рукамі за вярхоўку — былі ўжо на цюках.

Спачатку сядзелі як мышы, пасля, абырыўшыся, пачалі валтузіцца і вырабляць на цюках чорт знае што. Адзін пераад адным.

Вышэй усіх на цюкі, на самы верх, залез ён. На ім у той дзень аж скура гарэла.

На ўчастак ішла тэлефонная лінія. Ціхія, аб'ігельныя правяды нізка віселі над дарогай.

Вызджаючы з вёскі, машына на павароце пайшла пад іх. Яго з цюкоў злізала дротам, які карова рызком...

Пасаскоквалішы з дышла, яны падбеглі да яго. Ісці ён не мог, і яны данесли яго дамоў на руках.

Вучыўся ён слаба; пасля, калі пачаў кульгаць, моцна перамяніўся: стаў выдатнікам, стараўся, як толькі мог, быць заўсёды першым, кідаўся ў вочы і лез усюды, каб толькі яго заўважылі...

Пасля школы ён быў у калгасе бухгалтарам, эканамістам, уступіў у партыю, стаў старшынёй калгаса.

Затым яго ўзялі ў раён. Інструктарам райкома.

Пайшоўшы па гэтай лініі і — далёка, ён яшчэ да перабудовы займаў ужо немалую партыйную пасаду.

Пры перабудове выйшаў з ранейшай партыі, уступіў у другую і адразу ж пачаў пляваць на тую, ранейшую, да якой ён быў прыліп і якая яму дала ўсё.

А надаўна ён выступіў у друку з вялікім артыкулам, дзе патрабаваў, каб тую, ранейшую партыю, у якой ён быў шмат гадоў, судзілі самым жорсткім судом. Як фашысцкую...

А каб ён тады не зламаў сабе нагу, можа б, і не развіўся ў яго комплекс, можа б, і ён быў як усе людзі?..

Хача, і тады, на цюкі, ён залез вышэй усіх...

Студэнтамі — усім пакоем, дзе жылі ўчатырох, мы хадзілі заўсёды пасля лекцыі ва ўніверсітэце на фабрыку-кухню ў сталовую.

Ішлі тратуарам ля медінстытута, перасякалі праспект і — наша любімая сталовая.

Былі п'яцідзесятыя гады, і на тратуары, на асфальце, тады яшчэ сядзелі інваліды з вайны — пазней іх ужо не было, — хто без рукі, хто без нагі, і перад імі на зямлі ляжалі іхнія зацхнулыя кепкі. Для манет.

Часцей за ўсё на нашай дарозе сядзелі двое. Адзін — без рукі — быў п'яцель бландзін, з круглым тварам — пазнаў бы яго, здаецца, і сёння. Сядзіць і бадзёрым добрым мужчынскім голасам спявае, кратаючыся ўвесь час і падміргаючы:

И-з-з вас, моя черешня,
Ссорюсь я с приятелем...
До чего же климат здешний
На любовь влиятелен... — і г. д.

Тады гэта былі самыя модныя куллеты з кінафільма па п'есе М. Д'яканова «Вселенная пасагама». Прахожня ўсміхаюцца яму і кідаюць манеты, кідаем і мы са сваёй ступенды, — і ў ягонай кепцы манет разам з папяровымі грашыма аж пад верх.

Недалёка ад яго сядзіць другі інвалід, бязногі, — заўсёды ў чорнай замурзанай фуфайцы, — сам чорны і пануры, глядзіць на ўсіх з-пад ільба некай горка — відаць, жыць яму на самай справе не солідна, — і ў кепцы ў яго блішчаць усяго са тры манеты.

Не больш...

Сакратар партарганізацыі нашага п'яцідзесяціга калгаса — прозвішча называць не буду — быў без адной нагі па самую пахвіну. Інвалід Айчыннай вайны. Хадзіў на мыліцах. Але быў вясёлы, бадзёры і рухавы. І вельмі часта ездзіў у Мінск.

Спакуіўся лёгкім заробкам і ён: прыязджаючы на Камероўку, сядзіўся ля ўваходу на рынак на зямлю, выцягваў адну сваю нагу, клаў ля яе мыліцы і кепку...

Толькі частушак не п'еў, не ўмеў. Яго застукалі, доўга сарамалі ў райкоме і далі вымову.

Лёгка адкруціўся на той час.

Я яшчэ быў студэнтам, але ўжо надрукаваў «Чычэка», і ў мяне грошы былі. Але я хадзіў толькі ў сталовую і толькі на фабрыку-кухню.

Сяджу раз за сталом, зрабіў заказ, чакаю афіцыянтку, — бачу шырыць ля сталю маленькае чорнае чыганя — дзючынна. Падышла і да мяне з працягнутай рукой.

Я дастаў новенькі рубель і паклаў у ручку. Чыганя як ветрам здзьмула...

Не паспеў я і пад'есці, як у сталовую на другі паверх да майго стала найшло чыганят, — цэлая чарада. Недзе больш за дзясцатка...

Наперадзе стаяла знаёмае дзючо: — Ім дай... Чарада мне нечым не спадабалася і я ёй нічога не даў. Пашкадаваў.

А цяпер інадаў...

Было гэта недзе ўжо ў шасцідзесятых гадах. У калгасе. Вярнуўся з арміі трактарыст. Пагуляў дома з месяца — так было заведзена, — нідзе надта ля дому на работу не ўладзіўся — тады ўсе, хто вяртаўся з арміі, у вёсцы не хацелі аставацца — і пайшоў у канцылярыю да старшыні.

— Хачу зноў на трактар... — З мілай душой, — адказвае старшыня, — але свабоднага трактара няма. Усе занятыя.

— А я на сваім... — На якім гэта сваім? — А на тым, на якім рабіў да арміі... — ?! — старшыня здзівіўся, пасля ўсміхнуўся, не верачы.

— А ён на балоце. У кустах. Ідучы ў армію, я яго схаваў... Паехалі на балота.

У кустах іржаваеў трактар, прастаяўшы два гады.

У калгасе пра яго нават не ўспомнілі.

Вывучаючы крымінальную справу жыхара нашай вёскі, арыштванага і расстралянага ў 1937-м годзе (рэабілітаванага ў 1956-м), я наткнуўся на такія факты, прыведзеныя ў пратаколах допыту, што вушы вялі...

Вось што — сярод іншага — інкрымінавалі тады чалавеку. Калгасніку.

«При отеле коров 'вредил. Весной с. г. (1937-га) во время отела коров, присутствуя на скотном дворе, под видом помощи корове растелился, он, вместо того, чтобы помочь, всунул руки во влагалище, где намеренно свернул голову теленку, и корова не растелилась, пришлось ее прирезать. Это общеизвестный в колхозе факт...»

Аж моташна...

І яшчэ з адной крымінальнай справы 1937-га года.

Дзядзька пад гарачую руку ўзяў ды абазваў калгасную карову...

Дайшло, куды трэба... — Калгасную карову? — абурыліся там.

І атрымаў за гэта дзядзька дзясцятка гадоў. І ўсё аддасцёў.

Што гэта? Урок джэнтльменства? Ці чаго-небудзь іншага?..

У парку не вельмі гарача, прайшоў дождж, людзей мала, і стаіць на асфальце ля моста цераз раку латочніца з марожаным. Адна. Няма пакуніноў, ды і марожанае ў яе аднаго толькі гатунку. Пломбір. За 7 р. 50 к.

— Купіць сабе ангіну за сем п'яцідзесят? — здзіўляюся я.

— Это не ангина. Это пломбир... — адказвае мне латочніца. Сур'ёзна. А самой гадоў васемнаццаць і — прыгожая...

Гуляў я тады са сваім маленькім сынам Сашам — яму ішоў чацвёрты год — па парку Горкага. Разам з імі на вярочачцы гуляў і Deutscher Schäferhund — нямецкая аўчарка з натуральным бежавым падпалам, з высокімі стаячымі вушамі, з доўгім хвостом, з разяўленым ротам, з якога высюваўся доўгі, напалову чырвоны язык. Вушы ў аўчаркі чорныя, нос чорны, вочы чорныя — блішчаць... І стаяла наша нямецкая аўчарка на пластмасавай белаай платформе з чорнымі ладнымі гумавымі калёсікамі. Коціцца ззаду лёгка, ціха — не чуваць.

У той дзень мы сядзілі ў планетарый — і аўчарка з намі. На вярочачцы. Пасля мы пайшлі па ўзбярэжжы Свіслачы да Доміка-музея і з'езда РСДРП.

З нямецкай аўчаркай на каламажыцы ды ў музей? Я нават і падумаць не мог. І мы пакінулі нямецкую аўчарку на прыгожым пафарбаваным ганку.

У музей мы доўга не былі: паказаў я сыну, дзе засядалі дэлегаты з'езда, ну і амаль усё...

На ганку ў парозе ля дзвярэй кашай нямецкай аўчаркі не было. Укралі.

Пайшлі мы з сынам дамоў, як мыла з'еўшы.

Больш у магазіне такіх аўчарак ужо не было.

І больш у Домік-музей я ніколі не хадзіў: не хацелася.

За час вучобы ва ўніверсітэце я быў два разы на вайсковых зборах.

Самыя цяжкія былі першыя, калі мы хадзілі ў радавых.

Добра помню адзін эпізод з тых збораў і часта пра яго расказваю.

Было гэта самым летам. Сухім, гарачым. Жылі мы ў палатках. У нашым аддзяленні ў мяне былі самыя шырокія плечы і яны рэдка калі гулялі. Стратэтрубу несці на НР — капітан Варанкоў загадвае мне; яшчэ што-небудзь — кічучы мяне...

Аднойчы вечарам, было пасля вячэры, — ціха так усюды, сонца вялікае і чырвоное на самым гарызонце; днём паліла, цяпер можна хоць дыхнуць і асвяжыцца, — прыходзіць за мной старшыня роты старшыня Сафронаў — белабыры, з ладным загарэлым носам «сверхсрочник».

Мне трэба занесці процівагазы з капцёркі на склад.

Добра помню, што процівагазаў было п'яцідзесяткаў — для мяне гэта не так і многа. Панавешаў я іх на шыю, на плечы, на рукі і мы пайшлі; я з грузам сценчакі наперадзе, старшыня роты старшыня Сафронаў — улегчы за мной.

Наш палатачны гарадок быў у рэдкім сасняку на пасецы. Прайшлі мы сасняк і ўперліся ў калючы дрот.

За ім ДОСы — дамы афіцэрскай сем'яў, — яны далей, а бліжэй, ля самага калючага дроту — склады.

Пад калючым дротам ля самай зямлі — лаз, невялікі, як праціснутца сагнутаму ў тры пагібелі чалавеку — відаць, салдаты зрабілі, каб лазіць у самаволіу. Карыстаўся лазам часта — аж сценку да яго вытапталі...

Я адразу падняў вочы на ДОСы. Чыстыя белыя дамы ў чатыры паверхі, на чыстым двары ля першага дома на звычайнай табурэтцы сядзіць генерал, павярнуўшыся тварам амаль да нас. Я толькі згледзеў, што генерал лысы і ў руках у яго — кніга...

— Быстрее! — закрычаў ціхім спалоханым голасам старшыня і паказаў мне рукой на лаз.

Я сагнуўся і нырнуў пад калючы дрот... Праклятыя процівагазы... Адны пасыпаліся на зямлю з плячэй, другія зачэпіліся за калючкі.

— Быстрее! — закрычаў старшыня яшчэ зласней.

Мне адразу не спадабалася, што на мяне крычаць...

Я падумаюся з калень, разганяюся, «стараюся» з усёй сілы праскочыць у лаз і мёртва чапляюся процівагазамі за калючкі.

— Быстрее!.. — крык над самай галавой.

Я яшчэ больш «стараюся» і рвуся ў лаз: ну-ну... Пакрычы... І кожны раз бяру ўсё вышэй і ўжо не магу, каб і хацеў, выбытацца з калючага дроту.

Быстрее!.. Старшыня сіпчы і сінее.

Пасля ўжо ціха падыходзіць да мяне, бярацца ў дзве рукі за калючы дрот — змініць, што я «стараюся», аж скура на мне гарыць, яму назло, што не ўступлю, а за дротам ля дома на табурэтцы генерал і невядома, чым усё можа кончыцца — і падумае калючы дрот угару, як толькі можа, робячы лаз свабоднейшым.

Нарэшце ён мне гаворыць нешта ціхае і спакойнае, і процівагазы разам са мной — на другім бану за калючым дротам...

Вось такое было маё першае ваеннае процістаянне...

Я — і старшыня роты старшыня Сафронаў.

Генерал за калючым дротам нават не падняў на нас галавы...

Адзін наш драматург пра другога (яшчэ ў тыя часы):

— Калі ён ідзе ў ЦК, дык у яго аж на твары напісана: ну купіце мяне... ну купіце... А я вам за гэта — любую п'есу...

У маім маленстве сонца, узыходзячы летам, свяціла кожную ранаіцу мне ў акно, у галовы, дзе стаяў ложка. На пабеленай шурпатай сцяне стаяла густая вішнёвая яраная паласа, пасечаная на кавалкі цемне ад рамы.

Паласа залацілася і паўзла да акна... З пасцелі падымала радасць! І, заходзячы, сонца свяціла ў тое ж акно, толькі з другога боку, з-за суседскага хлева — свяціла на белую ад гліні пач рэдзенькай малінавай палоскай, нейкай ціхай і нерухомай, як хліпкае пражытае жыццё... Да яе боляна было дакрануцца.

Пра ранішнюю радасць забывалася. Яе — яні не было.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

МУЗЕЙ НАШАГА ДЗЯЦІНСТВА

Агульнавядома, якое значэнне ў выхаванні і навучанні дзіцяці маюць гульні і цацкі. Праз гульні дзеці найбольш трывала і хутка засвойваюць самыя розныя веды. І гэтую акалічнасць улічваюць у сваёй працы вопытныя педагогі. Цацкі і гульні — справа дзяржаўная. Выходзячы з гэтага, Міністэрствам адукацыі створаны Беларускі цэнтр гульні і цацкі (БЦЦГ), вучэбна-метадычная ўстанова з эксперыментальнай вытворчасцю. Цэнтр аб'яднае прадстаўнікоў вытворчасці, мастакоў, канструктараў, народных умельцаў, педагогаў і навукоўцаў.

Усё менш застаецца сапраўдных народных майстроў, якія вырабляюць традыцыйныя цацкі з саломкі, ільну, гліны і драўніны. Сакрэты гэтага майстэрства могуць быць назаўсёды страчаны, калі не заняцца справай адраджэння належным чынам. Увогуле праца над цацкай — справа не камерцыйная, вялікіх прыбыткаў не дае. Таму цацкі, зробленыя нашымі майстрамі, з-за іх высокага кошту не трапляюць да беларускіх дзетак. Вось тут і паўстае пытанне аб стварэнні Музея гульні пры памяннёным цэнтры. Падобныя музеі ў свеце ёсць: у Сергіевым Пасадзе (Расія), Тбілісі (Грузія), Кечкемеце (Венгрыя)...

На маю думку, нацыянальны музей мог бы мець некалькі аддзелаў.

У аддзел «Традыцыйныя народныя цацкі і вырабы сучасных майстроў, якія выкарыстоўваюць нацыянальныя традыцыі» увайшлі б археалагічныя знаходкі на Беларусі (фігуркі, розныя каменныя і металічныя бразготкі), каляндарна-абрадавая атрыбутыка, тэатральныя лялькі і маскі («Батлейка») і іншыя. У гэтым раздзеле маглі б экспанавацца цацкі рознай тэхналогіі выканання — гліняныя, драўляныя, лазовыя і саламяныя, з тканіны і паперы, а таксама іншых матэрыялаў. Нельга абмінуць прылады для рухомых гульняў.

Другі раздзел — «Беларускія народныя гульні».

Трэці — «Адлюстраванне гульняў і цацак у мастацтве і літаратуры».

Чацвёрты — «Сучасныя аўтарскія цацкі, гульні і дапаможнікі, і цацкі, вырабленыя прадпрыемствамі Беларусі» (сюжэтна-вобразныя, тэатральныя, святочна-карнавальныя, тэхнічныя); дыдактычныя, музычныя, цацкі-забаўкі, спартыўныя.

Пяты — «Тэхнічныя сродкі навучання» (зала з гульністымі апаратамі, камп'ютэрамі).

І апошні — «Замежныя цацкі і гульні».

Найлепшыя зборы традыцыйных цацак знаходзяцца ў Дзяржаўным музеі Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўным мастацкім музеі, Музеі старажытнабеларускай культуры АН Беларусі, Музеі народнай творчасці Беларусі (Бабруйск), Музеі этнаграфіі (Магілёў), Гродзенскім гісторыка-археалагічным музеі. Асартыментныя залы сучасных цацак маюцца практычна на ўсіх прадпрыемствах, якія вырабляюць іх (фірма «Мір», Віцебская і Заслаўская картанажна-паліграфічныя фабрыкі і г. д.). Калекцыі розных цацак маюцца таксама на базах, кааператывных і грамадскіх арганізацыях і ўстановах, школах, садках. Як усё гэтае багацце ці частку яго сабраць пад адным дахам?

Для абмеркавання гэтага пытання, думаю, варта сабрацца разам зацікаўленым асобам найперш з Міністэрстваў адукацыі і культуры, Таварыства народных майстроў, асноўных музеяў, ну і, безумоўна, буйнейшых прадпрыемстваў, якія вырабляюць цацкі. Да праблемы стварэння нацыянальнага музея гульні і цацкі з разуменнем і падтрымкай аднеслася Камісія па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь.

Алесь ЛОЗКА,
дырэктар Беларускага цэнтра гульні і цацкі.

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Гэта пра цябе, мая дзяржава, кажуць: між Масквою і Варшавай. Крыўдна, але так яно было, наша шчасце міма нас плыло. Колькі Беларусь свайго пасяла між Літвой, Польшчай, Расеяю, а слыла ўскраінаю, сходнямі, красамі — усходнімі, заходнімі. Нічыё цярпер мы перадолле, дай, Гасподзь, уласную нам долю!

Гістарычная памяць пагасла, змяніліся людзі і моравы, не злічыць на Беларусь калгасы імя Аляксандра Суворова. Колькі ж спатрэбіцца часу — беларускага, не маскоўскага — каб з'явіліся калгасы імя Кастуся Каліноўскага? Можа, з бегам часу? І усім ужо не калгасы?

Распачаў Маякоўскі, а тады і іншыя сталі ў патрыятычным парыве шукаць рыфмы на «Сталін». Паступова праслаўляць работа зрабілася абавязковым. Ад кожнага паэта-грамадзяніна патрабавалі аддаваць даніну. Во была жудасная пара, ніякага прагалу, Сталін не паміраў, а рыфм ужо не хапала.

Мы паедзем, дарагая, павышаць культуру, ну а бульбу хай капае з Мінска прафесура.

Скуль тыя выкрыні істарычныя, усплскі бадзёрасці ненатуральныя? З веры, што з'ездзі ў нас гістарычныя, а Генеральныя — геніяльныя.

Нейкая латвійская фірма распаўсюджвае латэральныя білеты «60 тысяч за 25 рублёў». Яно б нічога, калі ёсць ахвотнікі купляць, бо дзе шалі, там і шэльмы, а дзе шэльмы, там і абэлтухі. Але ж латэральныя носіць назву «Чарнобыль», фірма яна прынесла мільёныя прыбыткі, а ахвяры Чарнобыля не атрымалі нічога. Чу, жая бяда — не гора, ды ці адны рыжскія шэльмы грэюць руны ля атамнага вогнішча?

У гігантаў трэнер карлін? Ні ў якім разе! Ён — нармальны чалавек, яны даўгавязыя.

Па тэлебачанні паказвалі, як кандыдат тэхнічных навук вынімае дух Скарыны. «Спытайце, — папрасіў каментатар, — ці падабаецца яму перадачы Беларускага тэлебачання». «Очень», — адказаў Скарына.

Вокны Фонду культуры з'яўраць, як амбразуры. З даўніх яшчэ пор руіны страляюць ва ўпор. Метка стралок цэліць, ды не прабіць цытадэлі. Мала з пальбы толку, плача дзесь перапёлка.

Які лічыць яго — адзінкай ці нулём: скончыў школу для крацінаў з медалём.

У ВYДАВЕЦТВЕ «Беларуская энцыклапедыя» рыхтуецца да друку шасцітомны біябібліяграфічны слоўнік «Беларускія пісьменнікі», які павінен найбольш поўна асвятліць інфармацыйныя звесткі пра не толькі ўласна беларускіх пісьменнікаў, але і тых, чые творчасць і лёс так ці інакш звязаны з Беларуссю. Сярод іх рэлігійны дзеяч XVII стагоддзя беларускі пісьменнік Сільвестр Косаў.

Біяграфічныя звесткі пра яго даволі скупыя. Вядома, што С. Косаў нарадзіўся на сумежжы XVI—XVII стагоддзяў у праваслаўнай шляхетнай сям'і. Набыўшы

нага веравызначэння, ён расказвае пра сэнс абрадавых дзеянняў, як паводзіць сябе духоўным і цывільным людзям паводле выпрацаваных тлумачэнняў гэтых таемстваў.

З літаратурнай спадчыны С. Косава вылучаецца твор «Патэрыкон» («Paterikon, albo zywoty ss. Oycow Pieczarskich...») — зборнік апавяданняў пра жыццё манахаў Кіева-Пячэрскага манастыра і яго галоўнай святыні — царквы Успення Багародзіцы, які склаўся ў дваццатыя гады XIII стагоддзя. С. Косаў пераклаў са старажытнаславянскай на старапольскую мову і першым надрукаваў самы каштоўны

АДРАДЖЭННЕ

Сільвестр КОСАЎ: ПОГЛЯД ЗБЛІЗКУ

пачатковую адукацыю ў Вільні, ён навучаўся далей у Любліне ў езуцкай калегіі і Замойскай акадэміі ў Польшчы. Вярнуўшыся ў Вільню, распачаў педагагічную дзейнасць. Выкладаў з 1628 года ў Львоўскай праваслаўнай брацкай школе, адкуль яго ўзяў у 1631 годзе тагачасны Кіеўскі мітрапаліт Пётр Магіла ў Кіеў. У Кіеве С. Косаў стаў прэфектам калегіі, дзе вёў курс рыторыкі. У 1634 годзе быў прызначаны электам (памочнікам) пры праваслаўным біскупам Іосіфе Бобрыкавічы, з-за хваробы якога фактычна выконваў яго абавязкі, і пасля смерці Бобрыкавіча ў наступным годзе заняў пасаду біскупа Беларускага (Мсціслаўская, Аршанская і Магілёўская біскупія). Пасля смерці Пятра Магілы ў 1647 годзе С. Косаў стаў праваслаўным Кіеўскім мітрапалітам. Памёр у 1657 годзе.

Пяру С. Косава належаць некалькі твораў на старапольскай і старабеларускай мовах, чатыры з якіх ён надрукаваў. Першы твор «Херувім...» («Cherubin przu akcie...»), напісаны па-польску, быў выданнем надмагільнага слова памяці нябожчыка Іосіфа Бобрыкавіча — папярэдніка Косава на біскупскай кафедры, пры яго пахаванні. «Экзегезіс...» («Exegesis...») з'явіўся ў абарону заснаваных Пятром Магілам школ, у адной з якіх працаваў С. Косаў, дзе выкладалі новыя дысцыпліны, што раней у праваслаўных вучэльнях не практыкаваліся. Аўтар выступіў супраць абвінавачанняў у «ерасі схізмацкай» да арыянства — аднаго з напярэдкаў пратэстантызму як каталікоў і уніятаў, так і мала асвечанага праваслаўнага казацтва. Ён засяродзіў увагу на адрозненні праваслаўя і арыянства, а таксама паведаміў аб гістарычных падзеях, што адбываліся пры адкрыцці Кіеўскай калегіі.

У аснове «Дыдаскаліі» (назва кнігі паходзіць з старажытнагрэчаскай мовы — выкладанне, навучанне) С. Косаў паклаў асноўныя палажэнні хрысціянскага веравучэння аб сямі таемствах з пункту гледжання праваслаўнай царквы. Растлумачваючы хрысціянскія таемствы праваслаў-

помнік агіяграфічнай літаратуры так званага перыяду Кіеўскай Русі, са сваімі заўвагамі, каментарыям, дапаўненнямі, дадаткамі, прадмовай і пасляслоўем. Друкуючы «Патэрыкон», ён змяніў цэласнасць ранейшых рукапісных рэдакцый «Кіева-Пячэрскага Пацярыка», увёў новую стылістычна-рытарычную форму, змяніўшы адпаведна патрабам свайго часу ідэйны сэнс асобных жыццёпісанняў Кіева-Пячэрскага святага.

Разам з тым, дагэтуль не высветлены дакладны час і месца нараджэння С. Косава. Ва ўсіх біябібліяграфічных слоўніках, энцыклапедычных даведніках, літаратуразнаўчых, гістарычных і багаслоўскіх працах і даследаваннях, якія закранаюць яго дзейнасць, прыводзяцца розныя звесткі пра яго радзіму.

У першых польскамоўных даследаваннях Ігнація Сцябеляскага і Міхала Вішнеўскага па праблемах старажытнай літаратуры Вялікага княства Літоўскага паведамлялася, што пісьменнік нарадзіўся на Віцебшчыне (Сцябельскі І. Два вялікіх святла на гарызонце Полацкім. Вільня, 1783; 2-е выд. Львоў, 1866. С. XXXIV; Вішнеўскі М. Гісторыя польскай літаратуры. Варшава, 1851, т. VIII, с. 270). У пазнейшых дарэвалюцыйных працах па гісторыі ўсходнеславянскіх і польскай літаратур, гісторыі праваслаўнай царквы на тэрыторыі Беларусі і Украіны ўжо больш падрабязна даваліся звесткі, што радзіма С. Косава — Жыровічы (Жыровіцы) пад Віцебскам (Белявскі Н. Р. Сільвестр Коссов — митрополит Киевский) (Литовские епархиальные ведомости. Вильно, 1872. 7. с. 245), адкуль і пайшло гэтае паведамленне ў многія даследаванні і даведнікі да сучаснасці (Українські письменники. Біо-бібліяграфічний словник. Київ, 1960. т. 1, с. 385; Ісіченко Ю. А. Киево-Печерський патерик в историко-літаратурному процесі кінца XVI — пачатку XVII ст. на Украіні. Київ, 1990. с. 59).

Іншыя даследчыкі, удаючыся ў падрабязнасці біяграфіі С. Косава, жыццё якога праходзіла ў асноўным на Віцебшчы-

не, Магілёўшчыне, у Кіеве, «удакладнілі» месца яго нараджэння. Паколькі Жыровічаў пад Віцебскам не існавала, памылкова радзіму пісьменніка перамясцілі пад Слонім, дзе яны і знаходзяцца. (Лужны Р. Косаў Сільвестр) (Польскі слоўнік біяграфічны. Вроцлаў — Варшава — Кракаў, 1969. т. XIV (3, в. 62, с. 325). Версія нараджэння С. Косава ў Жыровічах (Слонімаўскіх) была абгрунтавана тым, што гэтае месца — духоўны цэнтр Беларусі — магло паўплываць на выбар жыццёвага лёсу юнака, і сам Сільвестр з цягам часу стаў духоўнай асобай. Пра гэтае ж месца гаворыцца ў апошніх беларускіх і крыніцах і даследаваннях (Коршунаў А. Ф. Косаў Сільвестр) (Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. Мінск, 1986. т. 3. с. 111; Голенченко Г. Я. Идейные и культурные связи восточнославянских народов в XV — середине XVII в. Минск, 1989. с. 134). Тым больш, што не так далёка ад Жыровічаў ёсць мястэчка Косава, якое можна атажаміць з прозвішчам пісьменніка, бо, паводле еўрапейскай традыцыі, ад назвы мясцовасці часта паходзіла і прозвішча роду.

Жыровічаў на Віцебшчыне сапраўды ніколі не было, але ж недалёка ад Віцебска, у сучасным Шумлінскім раёне існуе хутар з падобнай назвай — Жаробычы (Слоўнік назваў населеных пунктаў Віцебскай вобласці. Мінск, 1977. с. 140). Розніца ў назве з Жыровічамі ў дзвюхтрох літарах пры розным напісанні на польскай, беларускай і расійскай мовах. У польскім «Слоўніку геаграфічным» пры аглядзе Віцебскіх зямель пра гэтыя Жаробычы (Żerobycze, Żerebucze) акрамя месца размяшчэння — у 48-мі вёрстах ад Віцебска, межах вёскі, паведамлення аб знаходжанні ў ёй будынка праваслаўнай царквы св. Іллі, сказана яшчэ аб тым, што гэтае месца было ўласнасцю Косавых (Геаграфічны слоўнік польскіх зямель, выданы пад рэд. Браніслава Хлябоўскага. Варшава, 1895. т. XIV. с. 768).

І ўжо больш дакладныя звесткі, якія пацвярджаюць гэтую сапраўдную радзіму пісьменніка, змяшчаюцца ў «Гісторыка-юрыдычных матэрыялах Віцебскай і Магілёўскай губерні». У актах, выбраных з кніг Віцебскага магістрата, згадваецца пра адзін дакумент, што на той час знаходзіўся ў Полацкай Духоўнай кансісторыі. У ім ішла гаворка пра судовую справу уніяцкага Полацкага архібіскупа Антонія Сялявы супраць праваслаўнага Магілёўскага біскупа Сільвестра Косава і яго брата Юрыя Косава. І для пакрыцця выдаткаў «прыцягваліся да адказнасці іх (Косавых) воччыныны маёнты Жаробычы, Будавесць і інш., а таксама зямельны ўчастак Даўгалінскі ў Рускім пасадзе» (Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской. Витебск, 1939. Вып. 19. с. 67—68). Гэтая маёмасць, сказана там, братам Косавым перайшла ад іх бацькі Адама Грыгор'евіча.

Іншыя дакументы, змешчаныя ў «Гісторыка-юрыдычных матэрыялах», пацвярджаюць уласнасць Косавых на гэтую маёмасць — Жаробычы, Будавесць, а таксама на навакольныя вёскі Непароты, Голезь і інш. (Там жа. Вып. 21. с. 497—500; Вып. 22. с. 443; Вып. 26. с. 97). Даты ў гэтых дакументах канца XVI — сярэдзіны XVII ст. якраз супадаюць з часам жыцця пісьменніка.

Такім чынам, вёска Жаробычы Шумлінскага раёна Віцебскай вобласці можа лічыцца дакладным месцам нараджэння беларускага пісьменніка XVII ст. Сільвестра Косава.

Ігар ВОЙНІЧ,
аспірант кафедры беларускай літаратуры
філфака Белдзяржуніверсітэта.

Заснавальнікі:

САЮЗ ПІСЬМЕНІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратуранага жыцця: Алякс МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕУСкі — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65; Юрась ЗАЛОСНА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэвізуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Нумар падпісаны ў друку 27.08.92 у 18.10.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ГАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСкі, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОВ, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСкі, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856
Тыраж 18068

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12